

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La participació en la construcció de les polítiques socials

Una mirada des de la Pedagogia Social

Núria Fabra Fres

Aquesta tesi doctoral està subjecta a la llicència **Reconeixement 4.0. Espanya de Creative Commons.**

Esta tesis doctoral está sujeta a la licencia **Reconocimiento 4.0. España de Creative Commons.**

This doctoral thesis is licensed under the **Creative Commons Attribution 4.0. Spain License.**

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

La participació en la construcció de les polítiques socials.

Una mirada des de la Pedagogia Social

Programa de doctorat: Educació i societat.

Doctoranda: NÚRIA FABRA FRES

Directora: PILAR HERAS TRIAS

Tutora: PILAR HERAS TRIAS

Per a la Maria i la Montserrat, les meves estimades filles,
que han disculpat les meves absències i m'han ajudat a
disposar d'energia per a poder assolir aquest repte,

Per a la Pilar, la meva amiga i directora de Tesi, companya
imprescindible en aquest viatge,

Per a l'Agustí, el meu "editor" de confiança que m'ha ajudat
a presentar el text de forma correcte,

Per a la meva família: pare, marit, germanes, cunyats,
nebots,... que sempre heu cregut en mi i heu estat
disponibles en tot i per a tot,

Per a la mare, a qui li hauria agradat molt poder compartir
aquest moment,

Per a tots els meus amics i companys que sempre hi heu
sigut, quan us necessitava,

Gràcies a tots per fer-ho possible!

Caldes de Montbui, Abril 2017.

AGRAIMENTS:

A totes les persones que han estat representants de les entitats i a totes les representants de l'Administració que han format part de les diferents juntes de comissió permanent de la TPS aquests anys.

A tots els representants de les Entitats i de l'Administració que han participat a les comissions de treball,

A tots els equips directius, de rehabilitació i d'interior dels Centres penitenciaris que han obert les portes per tal de construir projectes com el mapa d'activitats i les taules perifèriques,

A tots els experts, investigadors, professors, estudiants, implicats en l'execució penal,

A Tots els i les professionals amb qui he tingut l'ocasió de compartir la meua feina i el projecte TPS, d'altres Departaments, administracions, entitats,....

Vull agrair-vos el vostre elevat compromís, el vostre respecte i ètica professional, el vostre saber i saber fer, la vostra generositat,

Gràcies per tot el que m'heu ensenyat en aquest viatge, que ha estat molt enriquidor.

I vull animar-vos a seguir lluitant plegats per un sistema d'execució penal més obert, més orientat a la comunitat, desenvolupat amb més coresponsabilitat social. Tot i la complexitat del repte i que de vegades sembli que no avancem, junts aconseguim que el sistema sigui cada dia més humà i millor.

Núria Fabra

L'educació és un tresor.

J. Delors

Presentació

Es tracta d'una recerca qualitativa que analitza l'acompanyament educatiu en els processos participatius de construcció de les polítiques socials. Es porta a terme a partir de l'estudi de cas del treball de la doctoranda com a coordinadora de la Taula de Participació Social (TPS) del Departament de Justícia, i més concretament en dues polítiques socials desenvolupades des de la TPS: la campanya de sensibilització social "obrim la porta a la rehabilitació" i la construcció del "mapa d'activitats", compendi d'activitats que les entitats socials porten a terme en els centres penitenciaris de Catalunya.

La recerca estableix la relació entre els conceptes de polítiques socials i Pedagogia Social, de forma aplicada al context de les polítiques d'execució penal catalanes. I exposa la necessitat de teixir les polítiques socials partint de la participació social i la coresponsabilitat entre tots els implicats, amb un exemple: la TPS. Així doncs es presenta la TPS com òrgan d'interlocució i diàleg entre el Departament de justícia i les entitats socials, la seva composició, funcionament objectius, plans de treball,...

Posteriorment es relaten dues polítiques concretes dissenyades i desenvolupades des de la TPS, des d'una visió post facto, en que es detalla els procediments, conflictes, debats i acords presos.

El primer exemple *la campanya "obrim la porta a la rehabilitació"* va ser una acció de sensibilització social a través dels mitjans de comunicació. Es va produir una falca publicitària, un anunci de TV, banners de premsa escrita i tanques exteriors i un vídeo testimonial de 8 min. de durada. Un cop fet el llançament publicitari que va ser de gran abast, es van portar a terme conferències divulgatives, aparicions en programes de ràdio

i televisius,... amb la finalitat de difondre el missatge: *amb els programes de rehabilitació tots hi guanyem*. En l'anàlisi es posa de manifest l'acompanyament educatiu i la intervenció educativa en el procés de gestació. S'analitzen el procés de construcció dels continguts educatius treballats al llarg de la campanya, el treball de consens en la definició del tema, la selecció de missatges i continguts per a les accions de sensibilització posteriors,... Tot fent palès l'important treball d'acords establerts entre part social i administració.

El segon exemple, el "*mapa d'activitats*" que les entitats socials porten a terme als centres penitenciaris i de suport a la sortida de presó, va suposar un minuciós treball de recollida de totes les activitats que fan les entitats a tots els centres penitenciaris de Catalunya, a través d'una recollida de dades telemàtica per part de les entitats, un posterior contrast de la informació amb les direccions de tots els centres penitenciaris i un procés final de validació de la part social. Aquest procés de treball és rellevant tant pel contingut del propi mapa, del que se'n fa una breu anàlisi en el document, com del procés de treball de generació de confiança i reconeixement mutu entre les parts, com a base pel desenvolupament de nous projectes en el futur compartits. Treball que es porta a terme des de l'acompanyament educatiu, objecte d'aquesta recerca.

El mapa diferencia les activitats desenvolupades per persones voluntàries anomenades activitats de voluntariat, de les desenvolupades per professionals anomenades activitats de col·laboració. Permet presentar el perfil de les entitats que col·laboren amb els centres penitenciaris. Exposant la diferenciació entre les activitats que es fan dins dels murs i les que es fan de suport a les persones en tercer grau, llibertat condicional i en llibertat definitiva. Aquesta part del mapa és la base d'una nova política que la TPS està treballant: un pla de suport i acompanyament a la sortida de presó.

A partir de l'anàlisi d'aquests dos exemples concrets es conclou que l'acompanyament educatiu té un paper molt important en la construcció de polítiques socials participatives.

Índex

1.	Introducció	1
1.1.	Presentació del tema.....	1
1.2.	Referents teòrics	2
1.3.	Hipòtesi i objectius.....	2
1.4.	Metodologia de recerca	3
2.	Polítiques Socials i Pedagogia Social	10
2.1.	Aproximació a les polítiques socials: necessitats socials i polítiques socials	10
2.2.	La construcció de polítiques socials: diverses pràctiques	17
2.3.	La governança participativa i el paper de la societat civil en les polítiques socials.	22
2.4.	Aproximació a La Pedagogia Social	27
2.5.	El paper de la Pedagogia Social en la construcció de les polítiques socials.....	35
3.	Les polítiques d'execució penal a Catalunya.....	39
3.1.	Referents teòrics de les actuals polítiques penals	41
3.2.	Breu recorregut històric.....	45
3.3.	El paper de la comunitat en l'execució penal.	49
3.3.1.	El compliment de penes en la comunitat.....	50
3.3.2.	El paper de la comunitat durant el compliment de les penes de presó.	51
3.4.	El reconeixement de les víctimes com a part implicada	57
3.5.	Reptes actuals de l'execució penal a Catalunya.....	58
3.5.1.	La participació dels interns/es i les seves famílies en el sistema penitenciari.....	59
3.5.2.	El treball orientat a la reinserció post mesura penal.	66
3.5.3.	La millora de la formació i el treball dins de presó.	77
3.5.4.	La Sensibilització social, generar opinió favorable de la societat civil envers els sistema d'execució penal.	80
3.6.	La governança participativa en l'execució penal	82
3.6.1.	La Taula de Participació Social. Composició, funcionament i continguts de treball de la TPS.....	85
3.6.2.	La coordinació dins la TPS: Responsabilitats, funcions i tasques de la coordinadora de la TPS.	97
4.	Alguns exemples de polítiques socials desenvolupades en el marc de la TPS:.....	102
4.1.	La campanya: "obrim la porta a la rehabilitació".....	103
4.1.1.	El procés de gestació.....	105
4.1.2.	Objectius de la campanya	107
4.1.3.	Procés d'elaboració	107
4.1.4.	Productes elaborats	109

4.1.5.	Difusió i activitats realitzades.....	111
4.1.6.	Resultats obtinguts.....	114
4.2.	El mapa d'activitats que les entitats porten a terme als centres penitenciaris de Catalunya.....	115
4.2.1.	La necessitat d'un mapa d'activitats	116
4.2.2.	El procés de construcció del mapa	123
4.2.3.	Resultats i publicació dels mapes.....	138
4.2.4.	Oportunitat de millorar l'impacte del Mapa: incorporació de les dades al mapa de serveis interactiu de la Generalitat.	140
4.2.5.	Reptes i oportunitats.....	143
5.	Contingut i processos educatius en la coordinació de la TPS.....	145
5.1.	Anàlisi del funcionament de la TPS	145
5.2.	Anàlisi de la mirada pedagògica en la campanya "obrim la porta a la rehabilitació" 168	
5.3.	Anàlisi de la mirada pedagògica en la construcció del mapa d'activitats.....	172
5.3.1.	Dades de la col·laboració de les entitats amb els centres penitenciaris.....	180
5.3.2.	Dades de la col·laboració de les entitats socials a la sortida de presó	189
6.	Conclusions.....	192
7.	Bibliografia.....	207
8.	Webgrafia	216
9.	ÍNDEX DE GRÀFICS:.....	221
10.	ÍNDEX IMATGES	222
11.	ANNEXOS.....	223
11.1.	ANNEX MATERIALS TPS.....	225
11.2.	ANNEX MATERIALS CAMPANYA.....	275
11-3-	ANNEX MATERIALS MAPA D'ACTIVITATS.....	291

1. Introducció

1.1. Presentació del tema

Aquesta tesi doctoral, té per objectiu analitzar els processos de construcció de polítiques socials des de la perspectiva de la Pedagogia Social, aterritant l'anàlisi teòrica en l'estudi d'un exemple contret: la Taula de Participació Social (TPS) del Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, òrgan consultiu de l'Administració.

Tenint en compte que vivim en un context de governança participativa, la Taula de Participació social esdevé un òrgan clau d'incidència en les polítiques d'execució penal a Catalunya a partir de la regulació de la participació de les entitats socials en aquest àmbit.

Parteixo de la consideració que l'efectivitat de les polítiques socials es basa, entre d'altres factors, en la coresponsabilitat de tots els agents implicats (administracions, entitats socials, societat civil, empreses...), esdevenint clau la participació de la ciutadania, a més de la selecció acurada de continguts i el disseny d'accions diversificades que permetin arribar al màxim nombre de destinataris possibles. La Pedagogia Social, defensa el paper clau de l'educació en els processos de transformació social i aporta elements, models, teories, que faciliten la construcció de polítiques socials des d'aquesta perspectiva.

En els darrers anys la TPS ha viscut diferents etapes de creixement, aturada, revitalització, de forma paral·lela i correlacionada amb les oportunitats de finançament i suport a les entitats socials per part de l'administració. Prenem algunes accions concretes desenvolupades en el marc de la TPS com exemples de polítiques socials, des d'una mirada pedagògica, és a dir, analitzant l'acompanyament educatiu que es fa a les entitats i l'administració en el procés de interlocució i treball conjunt.

1.2. Referents teòrics

El marc teòric inclou una reflexió del que és la Pedagogia Social i com aquesta pot resultar rellevant en el procés de construcció de polítiques socials, en concret en relació a les polítiques catalanes d'execució penal, dins el marc de la governança participativa. La meua pertinença al Grup de Recerca en Pedagogia Social i el meu treball dels darrers anys, em situen sota la influència de grans Pedagogs Socials contemporanis com Antoni Petrus i José Antonio Caride, que em resulten referents rellevants. La meua mirada entorn la societat i les polítiques socials es situen en una mirada des de la complexitat, referenciada per Edgar Morin, entre d'altres que em permeten analitzar les realitats des de la confluència de factors interdependents, on les realitats no són úniques ni estables sinó que estan condicionades per les seves interrelacions amb el medi i les societats.

D'altra banda les polítiques socials les he estudiat de la mà de Teresa Montagut, Joan Subirats, Quim Brugué i d'altres autors de casa nostra que n'han fet lectures i anàlisis que comparteixo. He estudiat els models de governança participativa i m'he documentat i he participat en experiències de treball compartit i participació de la ciutadania.

1.3. Hipòtesi i objectius

Parteixo de dues hipòtesis:

- ✍ la participació social té incidència en les polítiques d'execució penal a Catalunya
- ✍ Exemplificar com la Pedagogia Social facilita la construcció d'accions participatives de política social, ja que acompanya les parts implicades en l'escolta activa, l'argumentació i la presa de decisions consensuades.

Entenc que la meua funció com a coordinadora de la Taula de Participació Social del Departament de justícia (TPS) esta desenvolupada des de la Pedagogia Social. El meu objectiu és mostrar com la Pedagogia Social facilita la construcció participativa de les polítiques d'execució penal, com exemples de polítiques socials. Per a fer-ho em proposo els següents objectius específics:

- Aprofundir i relacionar els conceptes de Pedagogia Social i Polítiques Socials.
- Argumentar la importància de la participació social en els processos de construcció de les polítiques socials.
- Presentar l'execució penal com exemple de política social.
- Analitzar i mostrar com el meu treball de coordinadora de la TPS, desenvolupat des del 2010 a l'actualitat, s'inscriu en la Pedagogia Social. Tot analitzant els dos exemples concrets: la campanya *obrim la porta a la rehabilitació* i la construcció del *mapa d'activitats*.
- Posar en valor l'acompanyament des de la Pedagogia Social en el procés de construcció de les polítiques socials.

1.4. Metodologia de recerca

La present Tesi Doctoral és una recerca qualitativa. Realitza un recorregut argumental documentat entorn els conceptes de Pedagogia Social i Polítiques socials, establint la relació entre ambdós conceptes. Exposa l'actual tendència de facilitar la participació social en els processos de construcció i implementació de polítiques socials, com estratègia de millora de les polítiques socials.

Presento l'actual política d'execució penal com exemple de política social, aprofundint en el seu funcionament complex: situació actual del compliment de penes de privació de llibertat i compliment en la comunitat,... fent un especial èmfasi en la governança participativa en l'execució penal i estudiant en profunditat el paper de les entitats socials en l'execució penal.

A més dels discursos argumentals , confrontats i relacionats en tot moment amb la realitat vigent de l'execució penal, la comprovació de les hipòtesis de treball i l'assoliment dels objectius proposats es fonamenta en dos estudis de cas que ajuden a entendre el que s'entrellaça en la posada en marxa de la relació entre polítiques socials, governança i perspectiva pedagògica i social en els processos de millora de les pràctiques de l'execució penal. Estudiant en profunditat, esbrinant-ne els seus aspectes

constitutius, els dos casos ens permeten projectar noves i millors maneres de treball en l'execució penal.

D'acord amb les classificacions de modalitats de recerca educativa descrites per De Lara i Ballesteros (2008), puc afirmar que he desenvolupat una recerca bàsica, ja que té per objectiu teoritzar, aportar coneixements; orientada a la comprovació de teories ja existents (la presència de la Pedagogia Social en el meu acompanyament a les parts de la TPS). Té caràcter explicatiu ja que pretén estudiar les relacions i dinàmiques que s'hi donen. És qualitativa, ja que s'orienta a dotar de significat les accions i interaccions socials. Es dóna en un context de camp, en una realitat concreta. És de tipus idiogràfic, ja que posa èmfasi en fets particulars, en fets singulars, i descriptiva en tant que es situa en el present, les polítiques presentades des de la perspectiva post facto, són recents i poden considerar-se vigents, ja que formen part de l'actual estratègia i continguts de treball de la TPS.

Com a mètode de recerca em situo en el paradigma interpretatiu, dins la recerca qualitativa. L'estudi de cas en la investigació quantitativa em permetrà aprofundir en els elements pedagògics que he posat en joc en la construcció d'ambdós exemples, que han contribuït a assolir els resultats obtinguts. Considero que és un model adequat per a poder analitzar les dues experiències viscudes, com exemples de política social.

He emprat la metodologia d'estudi de cas, com van emprar en moltes ocasions Piaget, Maslow, Adler o Rogers, exemples de la gran influència que ha tingut aquest mètode en ciències socials com assenyala Latorre (1996). El mateix autor descriu l'estudi de casos interpretatiu aquell que té voluntat de teoritzar. El que desenvolupa categories conceptuals per il·lustrar, defensar o desafiar pressupòsits teòrics ja defensats. Efectivament la meua recerca no pretén descobrir la Pedagogia Social o la importància de la participació en les polítiques socials, el que pretén és mostrar a partir d'exemples concrets com es porta a la pràctica.

Latorre (1996) també ens diu que la realitat educativa és complexa, dinàmica i interactiva i esta afectada per aspectes ètics, morals i polítics, defensant que aquests trets faciliten els estudis des de plantejaments humanístics i interpretatius. El paradigma

interpretatiu posa èmfasi en la comprensió i interpretació de la realitat educativa a partir de l'estudi de les creences, intencions, motivacions i altres característiques del fet educatiu que no son susceptibles d'experimentació. Des d'aquest posicionament es justifica el fet que hagi emprat la observació participativa, prenent de fil conductor el meu exercici professional com a coordinadora de la TPS.

Una de les limitacions dels estudis de casos és, justament, la dificultat de teoritzar o generalitzar a partir d'una situació concreta, havent assumit el repte d'emprar dos casos, enlloc d'un únic. Però donada la importància de la contextualització en els estudis de casos, assenyalada per Latorre (1996) entre d'altres, són dos exemples de polítiques socials concretes desenvolupades en un mateix marc contextual, la TPS, context presentant i analitzat en profunditat en aquest document.

L'estudi de casos es centra en un cas particular, en fa una acurada descripció. És heurístic en tant que facilita la comprensió del cas al lector i és inductiu, com descriu textualment: "se caracteriza más por el descubrimiento de nuevas relaciones y conceptos que por la verificación de hipótesis predeterminadas" (De Lara i Ballesteros, 2008, pàg. 182).

Els dos casos estudiants s'inscriuen en aquest espai de col·laboració entre Administració i societat civil, que s'estructura a través de la Taula de Participació Social. Aquest òrgan consultiu disposa de la figura de coordinació, que jo desenvolupo des de 2010, i és justament des de l'anàlisi de les meves funcions, responsabilitats i activitats desenvolupades des del que puc argumentar la incidència de la Pedagogia Social en la construcció de les polítiques socials, en concret en el disseny i implementació de la campanya *obrim la porta a la rehabilitació* i el construcció del *mapa d'activitats*. Són dos exemples de polítiques socials desenvolupades en col·laboració entre l'Administració de justícia i les entitats socials que hi col·laboren.

La primera, la campanya *obrim la porta a la rehabilitació*, tenia l'objectiu de sensibilitzar societat civil en general, mitjans de comunicació i en particular els professionals de l'àmbit (món educatiu, jurídic, de l'administració, ...), de la necessitat d'invertir en rehabilitació i oferir oportunitats a la sortida de presó. Essent en sí mateix un objectiu

educatiu i havent estat construïda des de l'exercici de l'escolta activa i l'anàlisi pedagògica.

La segona, el procés de construcció del mapa d'activitats, té l'objectiu de visibilitzar l'aportació de les entitats socials a les polítiques penals, essent tant rellevant el propi resultat com tot el procés de treball, en que totes les parts han de consensuar i treballar per assolir el resultat esperat.

Tal com diu Bisquerra (2009), l'estudi de casos és un mètode recurrent en la recerca en ciències humanes i socials, que permet realitzar un examen sistemàtic i en profunditat de fenòmens socials únics. Podem considerar la campanya "obrim la porta a la rehabilitació" i el "mapa d'activitats" com un fenòmens socials únics pels següents motius:

a) Campanya:

- ✓ És una campanya dissenyada per una pedagoga i un expert en comunicació i publicitat, amb la implicació de les entitats socials de la TPS, el Gabinet tècnic del Departament de justícia, i realitzada en col·laboració amb *Zenith media*, una empresa líder en el mercat audiovisual i publicitari, i produïda per un creatiu i un gabinet de publicitat líders en publicitat.
- ✓ És una campanya sorgida de les entitats socials implicades en l'àmbit penitenciari que aporten el seu coneixement, expertesa, testimoni,... i finançament.
- ✓ Es construeix en complicitat entre les entitats i el Departament de Justícia en quan a continguts, missatges i formes, tot i que és signada només per la part social, ateses les circumstàncies polítiques i econòmiques contextuals en que es publica.
- ✓ Rep un recolzament dels mitjans de comunicació que permet obtenir una difusió en els mitjans amb un impacte de 2.474 insercions d'anuncis publicitaris publicats en premsa, amb un valor de mercat valorat en : 2.374.125,11 €, havent estat el seu cost real inferior a l'1% d'aquest valor.
- ✓ Inclou en el seu desenvolupament accions de sensibilització dirigides cap a diferents públics: anuncis publicats en premsa; conferències a estudiants en

dret, psicologia, pedagogia, treball social, educació social i criminologia; xerrades en biblioteques i obertes al públic d'incidència de les entitats participants; comunicacions en congressos i fòrums especialitzats en voluntariat, Educació social i àmbit penitenciari; articles d'opinió (publicity) en premsa escrita i radiofònica; presentació web dels materials i enviaments on line de la informació editada.

- ✓ Va permetre construir un documental de testimonis reals de 8 minuts de durada referent en l'àmbit encara a data d'avui.

Considero que és una campanya de sensibilització única i referent, una bona pràctica que mereix atenció com exemple d'implementació d'una política social dissenyada des de la perspectiva educativa, pel que constitueix un bon exemple de treball de cas.

Pretenc fer-ne una descripció exhaustiva del seu procés de disseny, implementació i analitzar en profunditat els fonaments pedagògics amb els que va ser dissenyada, així com els resultats obtinguts. Permetent així presentar els beneficis de la mirada pedagògica en el disseny de la campanya, podent servir d'exemple per a altres accions de sensibilització futures i animant als professionals de la Pedagogia Social a participar en accions d'aquest tipus.

El que vull analitzar a través de l'estudi de camp és:

- ✚ La importància de la perspectiva educativa en el disseny de les campanyes de sensibilització social.
- ✚ La incidència de la mirada pedagògica en la selecció de continguts de la campanya.
- ✚ La incidència pedagògica en el disseny de l'estructura de la campanya, tant pel que fa al contingut dels anuncis publicitaris, com del vídeo testimonial, com de les accions de sensibilització portades a terme: conferències, aparició en mitjans,...

Per a l'estudi de cas he disposat de totes les fonts documentals de la TPS i la meva vivència personal com a fonts d'informació. He emprat en l'estudi els informes de recerca de dades i anàlisi de la informació previs elaborats per dissenyar la campanya.

Les actes de reunions, memòries de treball de la part social i de la comissió permanent, les presentacions, així com tots els arxius de materials de treball de la part social. D'altra banda he disposat dels power points emprats durant la difusió, els materials publicitaris i el documental, els articles publicats en premsa, el blog on hi ha publicats els resultats i les accions.

b) El mapa d'activitats:

- ✓ És un procés de construcció basat en el diàleg, el treball en xarxa i la negociació entre les diferents parts implicades: Administració central, Direccions dels centres penitenciaris i entitats socials.
- ✓ Ha estat un procés de treball sistemàtic de recollida i contrast d'informació directament amb les entitats socials i els centres penitenciaris a través de formularis on line i entrevistes telefòniques i presencials.
- ✓ Ha implicat dues visites presencials a tots els centres penitenciaris de Catalunya.
- ✓ S'ha realitzat diferents activitats de sensibilització i difusió pública dels resultats del treball que s'ha portat a terme.
- ✓ Ha estat una demanda de les entitats socials des de l'inici de la creació de la TPS el 2005, que no s'ha portat a terme fins al 2014-2017.
- ✓ Ha permès disposar per primera vegada d'un recull exhaustiu de les activitats que porten a terme les entitats socials amb les persones que compleixen mesures de presó o que es troben en 3er grau, llibertat condicional o llibertat definitiva després d'un llarg internament.

La selecció del cas ha estat una oportunitat única de treball entre les entitats socials i els centres penitenciaris, com una estratègia d'apropament i treball compartit, que és el punt d'inici de noves oportunitat de treball conjunt, com les taules de participació social. A més de ser un bon exemple de treball col·laboratiu.

Pretenç fer un estudi exhaustiu de tot el procés de treball:

- analitzar els diferents passos i accions realitzats,
- les motivacions

- ✚ Els resultats obtinguts
- ✚ Les correccions del procés que s'han anat desenvolupant.

Aquest caràcter processual és un component fonamental que dóna sentit a allò qualitatiu i que permet emfasitzar la participació i la coresponsabilitat no de manera puntual, sinó en un sentit diacrònic mentre es desenvolupaven les dues propostes dels casos estudiats. Cal tenir en compte a més que el fet d'haver acordat amb totes les parts la difusió pública de resultats permet incloure moltes dades en aquest treball, sense trencar cap principi de seguretat o confidencialitat propi de les limitacions de les accions lligades al compliment de mesures penals en privació de llibertat.

Per a l'estudi de cas he disposat de totes les fonts documentals de la TPS i la meua vivència personal com a fonts d'informació. He pogut disposar de les actes de comissió permanent, de la comissió de treball, dels plenaris i els diferents formularis, excels i materials treballats i processats en el decurs de l'experiència.

Es tracta d'una recerca post facto, ja que la campanya es va dissenyar i implementar en el bienni 2011-2012, pel que tindrà com a limitació les dades recollides durant el procés pels implicats, no podent aplicar mètodes de recull d'informació processual específics per la recerca, no obstant considero que dispeno de les dades necessàries per estudiar en profunditat el cas. També cal tenir en compte que el disseny del procés va ser liderat per mi mateixa, disposant de tots els registres d'activitats. També en el segon exemple el mapa és ja una realitat, aquesta més recent i coincident en el procés d'elaboració de la tesi doctoral, però que no ha suposat un disseny específic de recerca, sinó que he pres el procés de treball realitzat per la TPS com a realitat a analitzar i estudiar de forma post facto, emprant tots els registres, actes de reunions, documents de treball emprats,...

El primer cas estudiat la campanya de sensibilització va tenir un alt contingut educatiu, ja que es va basar en l'estudi de l'actual sistema penitenciari i les creences arrelades en la població envers el sistema penitenciari, per convèncer a través d'informació contrastada i de testimonis vivencials que la rehabilitació dels penats a presó és possible amb l'aplicació de programes i acompanyament educatiu especialitzat de qualitat.

El segon cas estudiat, el mapa d'activitats, ha estat un procés llarg i feixuc d'acords entre les diferents parts: serveis centrals del Departament de justícia, entitats socials i direccions dels centres penitenciaris. En aquest cas ha estat tant rellevant el propi procés de construcció com el resultat final, ja que ha permès desenvolupar un seguit d'actuacions que des de l'acció socioeducativa han posat de manifest el treball de les entitats. Una realitat poc visible fins ara que per fi obté el ressò necessari, generant a més la oportunitat de millorar l'accés dels interns/es de presó a les activitats, contribuint a la millora de l'atenció i en definitiva la millora de l'eficàcia de l'execució penal.

Finalment, a les conclusions, poso en valor la participació social en la construcció de les polítiques socials i relato la incidència de la Pedagogia Social en aquests processos. En l'anàlisi he identificat les accions educatives posades en joc en la construcció dels dos exemples de política social analitzats. Identificant de quina manera el propi procés de construcció ha facilitat l'adquisició, per totes les parts, de la cultura participativa i ha incidit en les accions a desenvolupar, introduint noves perspectives, i en definitiva, afavorint la transformació social. He estudiat, a partir del procés de treball seguit, els processos educatius emprats com a consultora de la part social, treball realitzat des de la meua mirada de Pedagoga Social, mostrant quina incidència ha tingut la Pedagogia Social en el disseny i implementació d'aquestes accions desenvolupades, dins les actuals polítiques d'execució penal a Catalunya.

2. Polítiques Socials i Pedagogia Social

2.1. Aproximació a les polítiques socials: necessitats socials i polítiques socials

Iniciarem el marc teòric analitzant en primer lloc el concepte de política, aprofundint posteriorment en el que són les polítiques socials.

Una política, prenent la definició de Fontova (2014) és o hauria de ser:

- *Una estratègia*: o línies d'actuació en base a uns objectius que responen a una perspectiva o interpretació de la realitat.

- *Un procés*: entès com activitats seqüenciades que es desenvolupen per aconseguir un fi o efecte determinat
- *Un sistema*: coma conjunt de dispositius i serveis interconnectats, en relació i capacitat d'autoregulació.
- *Una xarxa*: ja que implica un entramat de relacions entre els diferents agents participants (stakeholders).
- *I un relat*: un discurs o marc cognitiu explícit que legitima les accions i posicionaments dels agents intervinents.

Les polítiques s'apliquen en territoris concrets que van des de l'àmbit local, autonòmic, estatal, europeu, internacional,...

Les polítiques socials al seu temps s'organitzen en base a diferents nivells, Fontova (2014).

- ⇒ Les polítiques sectorials, són polítiques verticals que donen resposta als pilars del benestar social: salut, educació, treball, habitatge i serveis socials (entesos com a garanties de subsistència i de compensació dels dèficits socials). Aquestes polítiques generen estructures i serveis per a proveir les persones dels bens i ajuts necessaris, parlem doncs de sectors d'activitat.
- ⇒ Les polítiques transversals: són polítiques que no disposen d'estructures de serveis ni prestacions pròpies, és a dir que no tenen "maquinària operativa", però que responen a necessitats de grups de població, que per les seves característiques requereixen d'una especial atenció, essent les polítiques transversals la garantia d'una adequada prioritització en l'accés als serveis i prestacions de les polítiques sectorials. Són polítiques transversals les polítiques d'infància i família, les polítiques d'atenció a la diversitat, les polítiques d'igualtat, les polítiques comunitàries,...
- ⇒ Per últim disposem de polítiques intersectorials: com aquelles que coordinen les actuacions i serveis de forma coordinada de més d'una política sectorial, requerint un diàleg, coordinació i integració de l'atenció.

El concepte de polítiques socials, no és un concepte de fàcil definició ni d'acord global, és un concepte en transformació que passa d'un enfoc més convencional com a polítiques per a la resolució de problemes socials, un enfoc tradicional d'assistència o prestació de serveis públics o un enfoc més actual que analitza els seus efectes en la vida de les persones tot contemplant qüestions socials. Podem definir les polítiques socials com el conjunt d'actuacions dels governs encarades a contribuir al benestar de les persones, i que, per tant que incideixen en la seva qualitat de vida.

Fontova (2015) assenjala que podem aplicar l'adjectiu social a les polítiques públiques en la mesura que:

- Contribueixen a la redistribució de recursos (concepte desenvolupat més endavant)
- Impulsen la igualtat d'oportunitats, contrarestant la diversitat.
- Responen a necessitats relacionades amb la dignitat, el benestar, la qualitat de vida o el desenvolupament humà
- Ofereixen seguretat
- Generen capital humà
- Prevenen o pal·lien l'exclusió social
- Faciliten la cohesió social i els vincles amb la comunitat.

Veiem doncs que les polítiques socials estan encarades no només al benestar social sinó també a les relacions amb la comunitat, l'entorn i la cohesió social.

Des de finals del s XIX, s'han desenvolupat polítiques socials encaminades a la millora del benestar dels ciutadans. S'ha partit de la consideració que cal atendre les necessitats de les persones. Havent-se desenvolupat accions relacionades amb l'educació, la salut, l'habitatge, el treball,... com àmbits de protecció social.

Marshall el 1965 ja definia les polítiques socials com les polítiques governamentals encaminades a tenir un impacte directe en el benestar dels ciutadans, a base de proporcionar-los-hi serveis o ingressos. El reformisme liberal de finals de segle XIX que encara els efectes de la industrialització a Europa, desperta la necessitat de promoure

un nou concepte els drets de les persones com a fórmula de justícia social i com a nou concepte de la solidaritat. Les velles pràctiques de caritat han de ser substituïdes per noves fórmules amb arrelament social i resposta governamental, que permetin un desenvolupament sostenible de les societats. Així s'inicia la regulació dels drets del treball que poc a poc s'aniran estenent a d'altres drets socials com el dret a la igualtat entre homes i dones, el dret a la protecció dels infants i adolescents o el més recent dret a la participació social i ciutadana.

Des d'aquesta lògica es van desenvolupant els diferents models de polítiques públiques, que s'han desplegat també a casa nostra.

Les distributives: que reparteixen serveis i recursos a les famílies, les empreses,... Per exemple les subvencions a les empreses, les beques de menjador per a les famílies o la provisió de serveis públics com els educatius o de salut.

- Les regulatives: que pretenen modificar comportaments i tendències a través d'establir prohibicions o obligacions. Per exemple l'obligació de contractar persones amb discapacitat per a empreses mitjanes i grans.
- Les redistributives: que desplacen la riquesa entre els diferents grups socioeconòmics. Per exemple els impostos progressius o els serveis de copagament segons renda.
- Les polítiques constituents: que intervenen en la forma de desenvolupar les polítiques, per exemple amb la creació d'agències administratives, creació de procediments,...

Però aquestes polítiques socials parteixen de la idea que l'estat ha de donar resposta a les necessitats socials, però han posat de manifest que els drets socials mitiguen però no eliminen les desigualtats i per tant han posat de manifest les tensions entre el reconeixement del dret a la ciutadania amb l'estructura desigual de les societats modernes. Montagut (2009, p.16) exposa que en el món modern, la política social vol pal·liar les necessitats humanes que es converteixen en "socials" ja que responen a un context social i cultural determinat, esdevenint drets socials que es sumen als ja reconeguts drets civils i polítics, que conjuntament esdevenen els drets de ciutadania.

Com indica l'autora en el seu article això permet avançar en la reivindicació i atenció d'uns drets universals per tots els habitants d'un territori, però també al mateix temps condiona el nivell de drets a obtenir en base a les característiques pròpies del context, podent esdevenir desigual entre territoris i realitats. En aquest sentit molts autors assenyalen els riscos de les polítiques socials de pal·liar les desigualtats però no d'eliminar-les sinó al contrari legitimar-les.

L'economia marca les polítiques socials, que estan estretament lligades a les polítiques econòmiques. Les polítiques socials, al capdavant, tracten de fer una tasca de redistribució de la riquesa, o de distribució de recursos per pal·liar la pobresa i les necessitats de la població. No podem oblidar que la lògica capitalista del nostre sistema econòmic està encaminada al desenvolupament econòmic, entès com el creixement de la producció. Així doncs les polítiques socials tindran una doble funció evitar la pobresa extrema i pal·liar les situacions de desigualtat i necessitat social, al mateix temps que mantenir la capacitat de consum dels ciutadans com a garantia de supervivència del propi sistema.

Les polítiques socials parteixen de les necessitats socials, que es defineixen en cadascun dels contextos culturals, econòmics i socials determinats. Aquesta definició és un fet complex, que lluny de poder-se fer com exercici de ciència exacte està subjecte a les interpretacions i forces entre els diferents actors. Les necessitats socials es defineixen en base a una selecció de valors marcats per la ideologia en que s'emmarquen, fet que obliga a l'establiment de consensos i la presa de decisions raonada. Atorgant a les polítiques socials un factor transversal de dimensió territorial.

Els diferents actors implicats: el govern, el mercat (de treball i econòmic: empreses, lobbys,...) i els ciutadans representats pels diferents organismes que els representen (associacions, plataformes, entitats del 3er sector social,...) han de disposar d'espais on compartir l'anàlisi de la realitat i fer una tasca de delimitació i priorització de necessitats, establir un pacte social que permeti definir i prioritzar les polítiques socials a desenvolupar en cada territori i moment històric. Així doncs les polítiques socials no són estables, sinó que han d'adaptar-es i reinterpretar-se, tenint en compte els canvis en les

estructures i factors socials més determinants, com els canvis en les famílies, el treball, les migracions i mobilitat internacional, les comunicacions,

Les polítiques socials estan lligades al concepte de necessitats, concepte que inclou des de les necessitats assistencials (fisiològiques), les de seguretat, les socials, les d'estima i les d'autorealització recollides per Maslow (1943), però s'hi poden afegir d'altres aspectes tractats per Max-Neef (1993) o Sempere (1992) o Riechmann i altres (1998) que aporten altres elements relacionats amb la socialització i el desenvolupament humà entès com l'exercici de les capacitats i els drets, entenent la socialització com la capacitat d'establir relacions amb els altres i amb l'entorn de forma ètica, responsable i sostenible.

Les polítiques socials doncs, haurien de donar resposta no només a aspectes com l'assistència alimentària, la salut o l'educació, sinó que també han d'incloure altres drets socials reconeguts com el dret a l'autorealització i la participació ciutadana. Des d'aquesta mirada les polítiques socials haurien de ser transformadores i haurien de promoure sinergies, cooperació i desenvolupament sostenible. I com a polítiques públiques, han de vetllar per la igualtat d'oportunitats i per tant han de desenvolupar accions adreçades als més desfavorits per tal de pal·liar o compensar els dèficits que pateixen. No es tracta només de proveir de serveis sinó d'acompanyar les persones i les organitzacions en la resolució de les seves necessitats, assumint-ne la responsabilitat i el lideratge, desenvolupant sinergies de col·lectivitat en contra d'afavorir l'individualisme. Un estat que vetlla pels seus ciutadans no pot promoure un model de dependència de l'estat, ni pot renunciar a la promoció dels drets col·lectius a través de la cooperació i l'autogestió comunitària. En aquest sentit Montagut (2009, p. 21) obre la porta a repensar les polítiques socials no només com a responsables de la redistribució de la riquesa, sinó que li atorga una nova funció de vetllar per la consciència ciutadana, és a dir una política social amb l'objectiu de generar ciutadania, de manera que els ciutadans siguin responsables de lo públic i generin respostes a les seves necessitats. Crear coneixement, cultura i fomentar l'associacionisme com a ingredients bàsics de la transformació social. Aquest enfoc permetria corregir aquest dèficit social que arrosseguem de responsabilització, aquesta tendència present a les nostres societats en

que lo públic és de les administracions i per tant no ens és propi i on no ens fem responsables ni ens impliquem en la seva millora, desenvolupament o sosteniment.

Les polítiques socials obren a més un debat entorn el concepte de problemes socials. Sembla que les prioritats de les polítiques socials vinguin determinades per allò que es percep de forma majoritària com a *problema social*. I què és un problema social es podria definir com una necessitat social que afecta a una part considerable de la població (quantitativament parlant) com a afectats directes o bé com a víctimes dels afectats. Així doncs, si un grup cultural determinat té pràctiques socials que xoquen amb les de la majoria, un ús diferent de l'espai públic, o d'altres, el problema no és només per als que en fan un ús diferent i entren en xoc amb els usos habituals sinó també per a la resta de població que rep els efectes del canvi d'usos d'aquell espai. Són valorats com a problemes aquelles situacions que afecten a la percepció de seguretat, de sostenibilitat,.... Sovint s'identifiquen els problemes socials com aquells fets que afecten als més vulnerables (ja sigui per vulnerabilitat economia (pobresa) o social (dones, persones immigrades,...)). així doncs de vegades ens trobem que determinades prioritats responen a situacions de percepció comunitària de falta de seguretat, o a efectes del ressò aconseguit gràcies a la pressió d'un determinat col·lectiu de la visibilització d'una situació com a problema compartit.

Les polítiques es concreten en accions (per exemple una reforma legislativa), plans (conjunt d'accions diverses), programes (actuació concreta articulada) i serveis (prestacions en forma de recursos o suport professional). Aquestes formes d'aplicació poden desenvolupar-se en diferents formes d'establir la relació entre qui estableix els criteris de la política concreta i que l'executa: pot ser *gracial* (per subvenció o contractes menors), mercantil (per contractació directe de serveis), a través de la generació de serveis públics, des de la coresponsabilitat amb la implicació de les diferents parts interessades, si els seus efectes han de millorar el benestar de les persones ateses. Totes les polítiques socials s'haurien d'avaluar per impacte, és a dir, en base als resultats i conseqüències dels efectes generats. Que tenint en compte el factor territorial i de temps, ha de suposar una tasca d'avaluació permanent i descentralitzada que permeti anar millorant de forma continuada les accions empreses, i si es pot rescindir-les quan

la necessitat atesa hagi estat satisfeta o la comunitat i les persones siguin capaces de resoldre-les de forma autònoma sense la intervenció de l'estat.

Per sort, la forta tradició d'implicació social i ciutadana de casa nostra, ens ofereix un escenari propici on s'impulsa la iniciativa ciutadana i les dinàmiques de participació ciutadana. Catalunya disposa d'un teixit associatiu consolidat i arrelat a l territori que està acostumat a realitzar una tasca de visibilització de les necessitats socials i d'apel·lació al treball cooperatiu i a la coresponsabilitat en la resolució de les necessitats. Aquest teixit social permet desenvolupar polítiques socials d'arrel comunitària, que parteixen de la iniciativa local i es transfereixen progressivament per a resoldre necessitats globals. El benestar econòmic de les darreres dècades van portar a un procés de responsabilització de les polítiques públiques, l'associacionisme va prendre el paper actiu de denúncia de les necessitats, reclamant un alt nivell d'intervenció del govern en la resposta a les necessitats. Hem viscut un procés de creixement de les xarxes de serveis socials tant ampli que ha esdevingut insostenible amb l'arribada de la crisi econòmica.

En l'actualitat cal fer un treball d'avaluació de les polítiques públiques existents reforçant aquelles pràctiques que efectivament donen resposta a necessitats vigents de forma efectiva en detriment i desmantellament d'aquelles pràctiques obsoletes o mancades d'efectivitat. Tanmateix el sorgiment de noves necessitats socials s'han de resoldre d'una forma diferent de la que veníem desenvolupant treballant de forma molt més activa des de la coresponsabilitat i la implicació dels diferents agents, per tal de promoure al màxim les dinàmiques d'autogestió i autonomia.

2.2. La construcció de polítiques socials: diverses pràctiques

Com hem vist a l'apartat anterior les polítiques socials són un conjunt d'accions, serveis,.. que responen a una ideologia concreta i responen als interessos, mirades i interpretació de les realitats dels diferents agents que hi intervenen o en participen.

El capitalisme i la globalització han tingut els seus efectes en la nostres societats i s'ha produït una important fragmentació social. Els estats han desenvolupat polítiques socials que no han estat capaces d'assolir el seu fi: el benestar de totes les persones. Ens trobem en un moment històric de retalls en les prestacions i serveis socials, havent d'afrontar el repte de la diversitat, en un context de falta de treball i recessió econòmica. Han estat diferents les formes en què cada estat ha desenvolupat les seves polítiques socials, però ni en les tradicions francòfones ni anglòfones s'ha aconseguit disposar de societats cohesionades i igualitàries. Pel que és el moment de repensar com s'han construït les polítiques socials i per tant de repensar el paper de cadascun dels actors que en formen part i de les formes d'establir prioritats i desenvolupar carteres de serveis i prestacions socials.

Hacer política significa, de un modo u otro, participar de lo conjunto, de lo colectivo, con la intención de que se pueda oír tu voz, porque la realidad en la que vivimos se construye a partir de lo que necesitamos, podemos o queremos quienes habitamos sus espacios. (Heras, 2015, p.15)

Cal dir que les polítiques socials són una coresponsabilitat de tots: del ciutadà que vota a les eleccions escollint els representants, el que no va a votar, el que es mobilitza i surt al carrer en defensa de les causes en què creu, el que participa de moviments socials i grups polítics,... Tots i totes som co-partíceps de forma directa o indirecta en la construcció de les polítiques socials. Les polítiques són ideologies, valors que es tradueixen en bens i serveis que han de contribuir a millora la qualitat de vida i sobretot a conviure en una societat més justa.

Vivim en societats democràtiques, on tots/es podem estar representats/des, això implica el risc que els qui han d'establir les prioritats i han de prendre decisions ho poden fer en base a criteris i raons racionalment elaborades o ho poden fer en base al populisme i la veu explicitada per una suposada majoria. La construcció de les polítiques té molt a veure amb la força i el ressò dels grups i col·lectius de persones que les reivindiquen i d'aquells qui hauran o podran estar implicats en donar-hi resposta. Però

hi ha sempre unes raons per a les coses? He de dir que les polítiques es construeixen en base a certes "raons" com es defensa des de la tecnocràcia, però també han d'estar determinades pels valors i les ideologies que ens configuren una determinada mirada i ens argumenten unes raons que poden ser diferents mirades des d'altres ideologies i valors. Per això és molt rellevant que les polítiques estiguin explicades i fonamentades de com i perquè i què es vol aconseguir, per tal de poder-les interpretar, analitzar i avaluar.

En parlar de polítiques també cal analitzar la dialèctica entre globalització i localització. Cal preguntar-se si les polítiques socials estan influïdes o determinades per factors globals o si per contra responen a realitats locals. La globalització, com indica García Canclini (1999) no ha estat capaç d'aportar millores per a tots. Ens diu que la globalització no és un paradigma polític i cultural, però assenyala que té repercussions polítiques, socials, culturals, medioambientals,... La globalització ens portava a un pensament únic, i ha demostrat que ha estat un fracàs i que se'n paguen múltiples conseqüències humanes i mediambiental: la contaminació del medi en tota la seva extensió; l'atur, la polarització de la riquesa, amb el conseqüent augment de la pobresa; els conflictes de relacions socials i humanes amb el creixement de la violència,... Si les polítiques es concreten en accions i responen a necessitats, ens hem de preguntar són globals les necessitats? Si retornem a la nostra mirada de la complexitat, les necessitats i les polítiques poden tenir elements comuns arreu del món globalitzat en què vivim, però en afectar a persones diferents amb tradicions culturals, escales de valors, models de relació social, sistemes de participació diferents ens fan pensar que les polítiques haurien de donar respostes tenint en compte els factors locals i territorials, fet que a més permetria incorporar el valor afegit de la comunitat en el disseny i desenvolupament de les polítiques socials.

Intentant respondre a com es fa una política social Trinidad i Perez ens expliquen que hi ha diferents formes de fer polítiques i d'analitzar-les. Exposen que hi ha models racionals, basats en l'anàlisi de possibles alternatives per donar resposta a un problema; opcions pluralistes i de negociació, en que hi ha confrontació entre diferents valors i l'impacte de les diferents possibles opcions;... y conclouen que independentment del

model de presa de decisió pel que s'opti, en la definició d'una política social és cabdal la definició del problema, és a dir, la diagnosi de la necessitat i la capacitat de planificació i anàlisi que permetran el desplegament de la política. Trinidad i Perez (2010) diuen: "No hay en definitiva una única, óptima y mejor manera de tomar la decisión, como no hay una prescripción universal para una buena organización." (p.84). Aquesta afirmació concorda amb el concepte de complexitat que abans he exposat. Responent a la pregunta de com es fa una política, puc afirmar que no hi ha una manera de fer polítiques, sinó moltes, però sí que podem enunciar i concretar els elements que entren en joc en aquest procés de decisió.

En primer lloc hem de parlar del "**problema**" o **necessitat** a que donar resposta. L'enunciat del problema ja parteix d'una confrontació de valors i una càrrega cultural i social determinada. També cal establir quins **objectius** ha de tenir la resposta que estem cercant, quines seran les fites, s'ha de concretar què volem assolir. És necessari dibuixar diferents **accions** o **opcions** que poden realitzar-se per a donar-hi resposta, fet que implica el conseqüent **anàlisi** de beneficis, resultats esperats, efectes i dificultats que poden originar. Fet que haurà de posar de manifest les **ideologies**, **valors** que s'han posat en joc, així com **els efectes sobre els diferents actors** (destinatari, proveïdors de serveis, ...ciutadans)

Des d'aquesta diversitat de maneres de dissenyar polítiques, es plategen diferents reptes:

- a) Les polítiques socials han de partir i desenvolupar-se tenint en compte la **participació de la ciutadania**, les persones no són només destinatàries sinó agents actius en el desenvolupament de les polítiques socials. Els estats, cada vegada més incorporen el voluntariat, les cooperatives, l'associacionisme i d'altres formes d'emprenedoria social com a mitjans significatius en l'auto resolució i l'autonomia de les persones i els col·lectius.
- b) Diferents models d'accés a serveis i prestacions que, tot sovint, generen **dependència** o trenquen amb el principi **d'autonomia**. Hem dispostat majoritàriament de polítiques basades en un sistema d'escalat d'accés, polítiques en que la diagnosi esdevenia rellevant en l'accés als serveis i on el

compromís i la implicació en el procés permetia l'accés als serveis. El *Housing first* i altres polítiques socials posen en qüestió aquest sistema de polítiques socials per graus o estadis, es planteja la necessitat de disposar de serveis mínims per a poder treballar la motivació al canvi i el compromís individual i grupal. Cal repensar si hem dissenyat polítiques des de la lògica individualista on el subjecte és qui primer ha de respondre i en base a aquesta resposta la societat dóna suport, mentre, des d'altres lògiques més comunitàries la comunitat s'ha de responsabilitzar dels seus ciutadans i a partir del suport ofert demanar-los el compromís de la contraprestació social. Algunes polítiques socials han reforçat de tal forma el poder de l'estat que han desresponsabilitzat les famílies i les persones de la resolució de les seves necessitats entrant en sistemes de prestacions i dependències de l'administració. Les polítiques socials tenen el repte de reequilibrar la responsabilitat individual i col·lectiva. Quan s'obre el debat de la necessitat d'una renda bàsica i el dret a una habitatge per a tothom, es posa de manifest que les persones han de ser capaces d'auto proveir-se d'ingressos i habitatge i l'estat només ha de respondre a aquets dret en aquelles situacions en que les desigualtats no ho fan possible. Però malauradament algunes males praxis han produït que, per exemple , una prestació com la RMI enlloc de ser una garantia de supervivència per l'auto sosteniment familiar de forma temporal per una família en situació de crisi s'ha convertit, en molts casos en un sistema de vida precària com a forma de subsistència dependent del sistema. Així doncs les polítiques socials han d'afrontar el repte del dret a les necessitats bàsiques lligat al compromís social de la contraprestació pública i la voluntat de servei i creixement personal i comunitari. Idees que desenvolupa Fontova (2014) rere els conceptes de inclusió activa, inversió social i gestió del risc.

- c) **La innovació social** és un corrent heterogeni que tendeix a creure que des de la innovació social el sistema social funcionarà. Murray i altres (2010) definien la innovació social com a noves idees, productes, serveis o models que satisfan necessitats socials (amb major eficàcia que les seves alternatives) i que a l'hora creen noves relacions socials o col·laboracions. Les innovacions socials són "socials" pel tipus de necessitats col·lectives a les que intenten donar resposta

(necessitats de lleure, de consum, de feina, de cura, etc.), i també pel fet de basar-se en relacions socials cooperatives entre les persones. Les innovacions socials són “innovadores” en el sentit que tracten de satisfer necessitats socials d’una forma alternativa al mercat i al sector públic, a través de la cooperació entre iguals, segons Blanco (2016). Però aquesta tendència té el risc de creure que la resposta a les necessitats de les persones rau únicament en la capacitat d’autogestió de les persones i els col·lectius, havent d’estar atentes a no canviar el focus de la mirada amb un pas del públic al privat. Hauríem de ser capaços de treballar per la construcció de polítiques socials des de la coresponsabilitat i la participació activa dels destinataris, les organitzacions i grups de l’entorn i les estructures de serveis i xarxes d’atenció social, de forma coordinada i transversal.

2.3. La governança participativa i el paper de la societat civil en les polítiques socials.

Les maneres de fer política han canviat i cap tendència política pot obviar a dia d’avui la necessitat d’implicar la societat en els processos de disseny implementació i avaluació de les polítiques socials. Tots els governs, independentment de la seva ideologia opten per impulsar models de participació de la societat civil, entenent que és la única manera d’aconseguir que les seves polítiques siguin reconegudes i acceptades. Aquesta voluntat d’implicar les comunitats en l’acció de govern és el que s’ha vingut anomenant la governança participativa, o forma de fer govern comptant amb la participació de la societat civil. Tot i la pressió de la curta durada dels mandats polítics (de 4 anys a casa nostra, en la major part d’administracions) els nostres polítics han après a treure rèdit polític del proverbi xinès que diu: *“si camines tot sol, aniràs més de pressa, però si camines en companyia, arribaràs més lluny”*. Així doncs han vist la necessitat i la utilitat d’encetar processos participatius per a la governança de les ciutats i pobles, com a únic camí per assolir canvis socials perdurables en el temps i promoure la satisfacció de la ciutadania en l’acció de govern.

Si les polítiques socials, com hem dit, són les que tenen per finalitat millorar el benestar de les persones, és evident que no poden ser un àmbit exclòs d'aquest model de fer política. Com assenyala Petrus (2004) no es pot obligar les persones a participar per decret o ordre governativa, la participació s'ha d'impulsar a través de metodologies favorables al desenvolupament del concepte de ciutadania, és a dir impulsant la implicació de les persones en l'exercici dels seus drets i deures individuals i col·lectius.

Participar és prendre part en alguna cosa, segons definició del DIEC, la participació ciutadana en paraules de Marc Parés (2009) són aquelles pràctiques polítiques i socials a través de les que la ciutadania pretén incidir sobre alguna dimensió d'allò que és públic. (p. 17). Fer polítiques de participació ciutadana permet fer un aprofitament del talent i la intel·ligència col·lectiva en benefici de la comunitat, és una forma d'enriquir les polítiques públiques, que a més millora l'eficàcia de l'acció de govern, ja que permet arribar a decisions consensuades, que tot i la complexitat del procés de presa de decisions un cop preses si han estat explicades és més fàcil executar-les. També contribueix a millorar la transparència, la ciutadania està ben informada i per tant contribueix a reforçar el sentiment de pertinença i de ciutadania.

A Catalunya la governança participativa està reconeguda i regulada l'Art 43 de l'Estatut d'Autonomia de Catalunya on s'estableix el deure dels poders públics a promoure la participació social en l'elaboració, prestació i avaluació de les polítiques públiques. Per tant la participació no només és una opció sinó un dret de la ciutadania. Més recentment s'ha legislat de forma àmplia entorn la participació a casa nostra: la llei 19/2013 de transparència, accés a la informació pública i bon govern de l'estat espanyol, la llei 19/2014 de transparència, accés a la informació pública i bon govern, o la llei 10/2014 de 26 de setembre, de consultes populars no referendàries i d'altres formes de participació ciutadana en són bons exemples¹.

¹ Es poden consultar a: [Llei 19/2013, de 9 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern](#) (estatal); [Llei 19/2014, del 29 de desembre, de transparència, accés a la informació pública i bon govern](#) ; [Llei 10/2014, del 26 de setembre, de consultes populars no referendàries i d'altres formes de participació ciutadana](#)

Per contra l'administració està molt burocratitzada, és rígida i poc flexible, tampoc hi ha cultura participativa de forma extensa entre els dirigents i responsables tècnics i polítics, pel que cal impulsar en la formació dels agents i organitzar processos estructurats que ho facilitin. No es pot improvisar.

En els darrers anys, a Catalunya, la major part d'Ajuntaments i el propi govern de la Generalitat han tingut la ciutadania en el seu punt de mira, han treballat per a disposar d'administracions més transparents i obertes i han obert múltiples espais per on canalitzar i vehicular la participació ciutadana: consells municipals de gent gran, consells municipals d'infants, consells municipals de cultura, consells escolars municipals, òrgans consultius d'afers socials, ... Aquests espais de participació disposen de regles de funcionament i tècniques que faciliten el seu funcionament.

L'acció comunitària és l'acció de treballar amb la comunitat, és a dir, treballar amb les persones per tal que s'impliquin en la identificació i resolució de les seves necessitats, en els problemes que els afecten. Així doncs fer acció comunitària és promoure relacions, però no qualsevol tipus de relacions sinó aquelles que contribueixen a una millora del benestar de les persones implicades. Són la base de la capacitat de transformació social d'una societat. Fets que s'assoleixen a través de l'acompanyament educatiu.

Una participació de qualitat és aquella que disposa de:

- Lideratge i voluntat política
- Transversalitat, acord previ entre les diferents àrees de govern implicades.
- Un marc de referència clar (bases legals, disponibilitat pressupostària, objectius clars i consensuats, ...)
- Un procés planificat: on s'hagi centrat els objectius i límits del procés, tots els participants sàpiguen de forma realista la capacitat d'incidència que tenen, hi hagi la identificació d'actors, una temporalitat ajustada a l'objectiu, accions concretes...

Un procés participatiu és un procés deliberatiu, en que es posen de manifest els diferents punts de vista, s'analitzen els efectes de les diferents opcions, es fan visibles les ideologies que sostenen els posicionaments. Però els processos participatius són orientadors, faciliten dades per a l'acció de govern, però cal deixar clar a tots els participants que la presa de decisions posteriorment li correspon al govern, entenent però que els resultats del procés incidiran de forma directa en la presa de decisions. Per això serà molt important aprofitar els espais de participació ja existents, i aconseguir la implicació dels diferents col·lectius implicats, també els col·lectius sub-representats. També cal tenir en compte que un procés participatiu no és pot fer en qualsevol moment, quan la polèmica esta molt encesa no facilita la reflexió, calen unes condicions per al diàleg i l'escolta, de la mateixa manera hi ha d'haver temps entre la finalització del procés i la presa de decisions per tal d'evitar precipitacions i incidències que restin eficaçia al procés.

Carmona i Rebollo (2009) a la guia operativa d'acció comunitària de l'Ajuntament de Barcelona proposen un procediment metodològic per a l'acció comunitària que proposa iniciar el procés en la identificació compartida de la definició de l'objecte: què fem i respondre conjuntament a la qüestió de perquè ho fem. A partir d'aquí cal una organització que faciliti la participació, escolta i implicació dels diferents agents, cal promoure la dinamització: treballar per tal que la participació es mantingui a través del temps i que posi en joc la confrontació d'idees i maneres de veure i entendre la realitat des de l'escolta activa a través de processos relacionals que facilitin la construcció de propostes sorgides en la comunitat i per a la comunitat.

Hi ha diferents tipus de processos participatius:

- Aquells que es generen entorn una necessitat concreta d'un moment concret, per exemple per a prendre decisions entorn la re-urbanització d'una zona, l'elaboració d'un mapa escolar municipal,...

- Els espais estables de participació, que no pretenen aportar dades, informació i consens entorn una qüestió concreta sinó que esdevenen espais de confrontació i diàleg constructiu entorn un objectiu comú del govern i la ciutadania.

En aquest segon tipus podem parlar d'espais com el Consell de Serveis Socials de Catalunya o la Taula de Participació Social (TPS) del Departament de Justícia, exemple en el que aprofundirem al llarg d'aquest document.

Els espais estables poden ser:

- Sectorials: entorn un grup de població concret: joves, gent gran,...
- Temàtics: entorn algunes polítiques públiques com la sostenibilitat o els serveis socials,...
- Territorials: al voltant d'un entorn geogràfic concret: un riu, un barri,...

La participació no pot ser espontània sinó que s'ha d'organitzar s'han de generar espais formals i informals on permetre la participació individual i col·lectiva. Cal identificar tots els possibles agents i donar-los espais de paraula i acció. Essent necessari treballar en xarxa, és a dir, identificar objectius comuns als que contribuir des de realitats i formes de fer i treballar de formes diferents, no des de la divisió o parcel·lació de l'acció sinó des de la cooperació i la construcció conjunta. Han de disposar de voluntat i estratègia política i s'han de desenvolupar a través de metodologies ben planificades i eficients.

Qualsevol procés participatiu té diferents fases:

- a) Fase de diagnosi: decidir de forma compartida quin és el problema i què el conforma, identificar qui són tots els actors implicats en el problema.
- b) Disseny d'un pla d'acció: identificar objectius, accions clau, metodologies, sistemes de finançament, resultats esperats,....
- c) Desplegament del pla d'acció: implementació acurada i compartida dels implicats
- d) Avaluació: anàlisi dels resultats i procediments avaluant l'impacte en base als resultats esperats i recollint d'altres efectes que la pròpia acció han propiciat que no s'havien previst inicialment però que s'han generat al llarg del procés.

Tot procés participatiu ha de disposar de grups motors i han de disposar del suport institucional necessari, recollint espais de participació puntual i treballant de forma activa la informació i difusió entre la ciutadania, treballant de forma activa durant tot el procés la implicació ciutadana. D'altra banda és cabdal la identificació de lideratges facilitadors del desenvolupament del pla. Es tracta de processos llargs que han d'estar ben definits i hi ha d'haver agents que siguin els responsables del seu desenvolupament, no es pot deixar a l'atzar ni es pot deixar diluir, les relacions cal fer-les créixer, alimentar-les, per tal que siguin autèntiques generadores de canvi.

Vivim en un context social que posa en valor l'individualisme. Per contra els valors dels projectes participatius impliquen relacions de cooperació, on cal aprendre a promoure el bé col·lectiu, fins i tot a costa del benefici propi. Per això és necessari identificar el valor educatiu de l'acció comunitària les persones han de re-aprendre a relacionar-se entre sí i amb el medi per aconseguir millores col·lectives. És una nova forma de pensar i de fer, que s'assoleix a través de l'acompanyament educatiu com diu Sabaté (2015).

Novella et al. (2014) exposen al seu llibre que la participació dels infants en la vida social i política, per exemple a través dels Consells d'infants municipals, són una eina per a educar els infants i els joves en construcció de la ciutadania i que sens dubte són pràctiques impulsores de la consciència de comunitat i la participació política al llarg de la vida d'aquests infants. Així doncs, prendre part en estructures participatives durant la infància són una eina cabdal per desenvolupar la consciència política i impulsar la participació política en l'etapa adulta. Com també és sabut de tots que la participació en associacionisme de lleure i/o cultural, són un altre element cabdal i present en la història de vida de la major part dels agents polítics del nostre entorn. El desenvolupament de la consciència ciutadana.

2.4. Aproximació a La Pedagogia Social

Abans d'entrar en el concepte de Pedagogia Social vull exposar el meu punt de partida conceptual, que parteix del paradigma de la complexitat tal com l'entén Edgar Morin

(1994, 2003, 2011), una forma de mirar i entendre els fenòmens socials a partir de diferents formes d'interpretació de la realitat, en la que no hi ha models pre-establerts i obren multiplicitat de possibles respostes. Així la realitat no és una certesa sinó que és incerta i esta condicionada per múltiples factors que s'interrelacionen entre sí. Bonil i Pujol (2005) apliquen aquest concepte a l'educació i jo mateixa amb altres companys del GPS (Fabra, Gómez i Homs 2016) l'apropem al camp de l'execució penal analitzant l'acompanyament educatiu des d'aquesta mirada en el camp de la inserció laboral d'exreclusos. La complexitat ens situa en el camp de la transformació social, fent palesa que la realitat és canviant en funció de la presa de decisions i les accions de les persones que hi conflueixen.

La Pedagogia Social és la ciència de l'educació que ressalta el valor de la comunitat en l'educació, prenent de referència les aportacions de Natorp (1913). Sanvicens (1984) ens diu que l'educació és un procés, que es dona com un fet, amb intencionalitat educativa, que rep les incidències de les persones que hi participen i l'entorn en que es donen. Petrus (1997) assenyala que la Pedagogia Social ha d'estar orientada al desenvolupament humà, ressalta aquest valor de la comunitat no només com a participant en el fet educatiu sinó que emfatitza que l'educació ha de tenir finalitat transformadora cap a la millora de la convivència i el creixement personal.

La Pedagogia Social, és doncs aquella ciència de l'Educació que estudia el fet educatiu que parteix de l'acció de la persona en relació amb els altres en el context comunitari.

Tornant al paradigma de la complexitat, entenc l'educació com un procés en el qual la persona és el centre, i és capaç de fer la seva pròpia anàlisi de les circumstàncies que l'envolten i pot prendre decisions de forma responsable. Un procés en què l'educador fa ús de la paraula, de la interrogació i de la confrontació per a mostrar la multiplicitat de possibles opcions, ajudant l'educand a prendre decisions raonades i responsables. Un procés que té la finalitat de transformar la realitat facilitant el desenvolupament humà i la millora de la convivència i l'exercici de la ciutadania. Aquesta centralitat de la persona ens l'assenyalà Philippe Meirieu (1998) que va fer un gir copernicà a l'educació assenyalant que el protagonista de tot fet educatiu és l'educand i no l'educador ni el context en el que es dona l'acció educativa. No li treu importància a la comunitat, però

assenyala la persona com el centre en la presa de decisions. Tot i que no com a persona lliure de tota relació amb altres, sinó com a part d'una comunitat, tenint en compte la interacció amb els altres i l'entorn.

La Pedagogia Social mirada des de la complexitat l'hem de definir com una ciència no exacta, subjecta a les variacions i incidències pròpies de les interrelacions dels que la conformen i amb capacitat transformadora. L'objecte d'estudi de la Pedagogia Social és l'Educació Social i per tant inclou múltiples accions i finalitats educatives que estudien el fet educatiu en la capacitat de millora de totes les persones i, en conseqüència de les societats i el medi en que conviuen.

Citant Perez Serrano (2003) en la seva definició de Pedagogia Social com: "Es una materia pedagógica que se ocupa de la dimensión social de la educación" (p. 77), m'agradaria assenyalar una concepció més àmplia que la proposada per l'autora respecte aquesta dimensió social. Mentre que Pérez Serrano orienta la seva definició cap a la socialització, donant especial rellevància a la inadaptació orientada a la millora de la qualitat de vida, en aquest cas considero que l'educació Social no només es centra en la socialització dels individus i especialment en la inadaptació social. Considero que l'Educació social està orientada a la millora de la qualitat de vida, com a concepte ampli. Situament l'educació social com una oportunitat de creixement i desenvolupament humà que ha de contribuir a la millora de les relacions i la convivència, l'exercici de la ciutadania i la sostenibilitat mediambiental.

Des d'aquesta construcció de creixement personal i social, reprenc el concepte d'educació social. Planella i Vilar (2003) ens diuen: "En comparació amb altres disciplines, l'educació social és una professió "petita", però està plenament compromesa amb la potenciació de la sociabilitat i en la construcció d'estructures socials més satisfactòries per a la vida civilitzada." (p. 11). En el mateix llibre Caride introdueix la idea de teories, models i paradigmes, resolent amb les seves aportacions que no hi ha una única interpretació de la realitat, sinó múltiples interpretacions d'una mateixa realitat que impliquen múltiples mirades i formes d'actuar en i sobre les realitats.

L'educació es concep com una pràctica social, cultural i política mediatitzada per les realitats socioeconòmiques i històriques en les quals es construeix com a tal la pràctica. Això li confereix un elevat grau de complexitat, en què emergeixen les incerteses i les controvèrsies dialèctiques, amb metes que no poden ser assegurades a priori (tot i que segueixen les vies pròpies d'una acció que es dissenya i avalua), ja que no responen a esquemes tancats, mecànics, lineals o merament procedimentals. (Caride, 2003, p. 67)

L'educació Social no és un camp professional estable amb metodologies i procediments d'intervenció preestablerts. No existeixen formules ni receptes per a l'acció educativa. L'educació es dona de forma intencional, a través de l'ús de la paraula, el diàleg, la interrogació, l'escolta, ... tot aportant elements de racionalitat que faciliten la presa de decisions per a la millora de la qualitat de vida dels i les implicats/des en el fet educatiu. La Pedagogia Social ha fet l'esforç d'analitzar i sistematitzar el fet educatiu, aportant sens dubte elements de reflexió, eines metodològiques,... però en cap cas té la finalitat d'establir un model, una manera de fer o d'actuar única. Sinó al contrari, té vocació d'ajudar a veure la realitat des de múltiples visions, com un prisma descompon la llum, la realitat és converteix en realitats. I la forma d'intervenir es configura com a múltiples oportunitats d'acció, que només des de la responsabilitat individual i col·lectiva podran ser escollides i desenvolupades, esdevenint fets educatius únics, en una realitat concreta, des d'una mirada personal, en un context relacional particular.

Freire reivindicava la naturalesa política de l'educació, ressaltava la capacitat de fer lliures les persones a través de l'educació. Una vegada més els autors de referència ens porten a fer palesa la importància de la presa de decisions responsables, de l'empoderament² de la persona com a punt de partida del fet educatiu.

² Tot i que el terme de traducció de l'anglès *empowerment* és apoderament, empraré, al llarg del text, el terme *empoderament*, com també fa Morata (2014) al seu article de Pedagogia comunitària. Ja que parteixo de la consideració que l'apoderament és un procés relacionat amb l'acció d'atorgar el poder, de

Algunes mirades posen accent en la socialització de l'individu, visibilitzen l'acció educativa com eina clau en la promoció de la igualtat d'oportunitats, especialment envers els més desfavorits, també posa en relleu l'educació per la ciutadania i la consciència política.

Per a reflexionar entorn aquest concepte d'Educació i Pedagogia Social, em permetré fer algunes referències autobiogràfiques. En començar el meu exercici professional com educadora social, l'any 1987 encara essent estudiant de Pedagogia a la Universitat de Barcelona, vaig cercar models i referents que em permetessin disposar d'eines per acompanyar els joves, a qui se m'havia encomanat de treure del carrer. L'encàrrec era conduir-los cap als recursos formatius, de lleure i de participació social existents al municipi.

La meva formació pedagògica em va ajudar a disposar d'eines d'anàlisi i interpretació de la realitat, a conèixer experiències i metodologies de treball assajades i desenvolupades per altres professionals en altres contextos. Però vaig poder constatar que ho ni havia fórmules, ni projectes, ni maneres de respondre concretes per a les situacions en que em trobava en la quotidianitat del meu treball.

El meu lloc de treball estava lligat a l'Ajuntament de Caldes de Montbui i la Fundació Institut de Reinserció Social (IRES), llavors encara associació. L'IREs era una de les entitats pioneres a Catalunya amb la implantació d'educadors de carrer i en aquell moment estava recolzant alguns ajuntaments en la introducció d'aquests professionals als equips de Serveis Socials. Afortunadament l'IREs tenia molta experiència en el treball educatiu en medi obert i era conscient de la manca d'eines i materials concrets, pel que oferia als seus equips espais de supervisió educativa. Aquesta supervisió pedagògica i educativa va ser una eina cabdal per a la meva formació i exercici professional.

La supervisió era un espai de continu anàlisi del fet educatiu, un espai on analitzar la construcció del vincle amb els joves i la comunitat, les dinàmiques relacionals dels

rebre el poder per part d'un altre, de forma relacionada amb el reconeixement extern. Per contra *l'empoderament* el defineixo com el fet d'assumir el poder i la capacitat de presa de decisions com a procés propi, d'autoestima i de maduració i posicionament personal, que també obté el reconeixement extern, però és des d'un mateix.

professionals dels serveis de la xarxa comunitària, l'organització i dinàmiques dels grups amb presència al carrer, l'estudi de les motivacions dels joves, els encàrrecs i objectius professionals del nostre servei, el contrast entre les diferents percepcions d'una mateixa realitat,... No hauria pogut créixer professionalment, com requeria el meu lloc de treball, sense aquest espai estable i formal de qüestionament de la praxis, on revisar actuacions, reorientar accions, revisar objectius, analitzar resultats de l'acció educativa diària.

Aquells anys (1987-1991) van ser la meua immersió en la complexitat del fet educatiu, vaig haver d'afrontar la incertesa d'arribar al carrer, en un espai de trobada dels joves que no era el meu propi i haver d'apropar-me a la seva realitat, a la seva mirada, per ajudar-los a reflexionar sobre el seu projecte de futur i confrontar-los amb els efectes de les seves actuacions (consum de haixix, baralles, abandonaments escolars, absència d'oportunitats laborals, relacions interpersonals i familiars complexes,...).

El carrer va ser un espai d'aprenentatge i creixement professional, vaig tenir la oportunitat de treballar com educadora social, vaig aprendre que la possibilitat de millora personal no depenia del destí, ni de la meua intervenció. Sinó que depenia de la capacitat de presa de decisions de les persones, sota la incidència de la meua actuació, la de les seves famílies, la dels seus amics, de les oportunitats de formació, laborals,... La complexitat en si mateixa. Calia enfortir la seva autoestima, la capacitat per a establir vincles personals i oferir-los referents positius que transmetessin confiança i recolzament. Acompanyar-los en l'aprenentatge de fer-se responsables de si mateixos d'assumir les conseqüències de les decisions preses. Em va ajudar a entendre que l'educació social és un àmbit de treball d'alta complexitat.

Vaig aprendre que l'educació social es basa en acompanyaren: interrogar, qüestionar, ajudar a veure alternatives, mostrar altres realitats i oportunitats, a fer sorgir i evidenciar potencialitats i competències, transmetre confiança i seguretat, oferir ajuda i suport per l'acció. En aquell laboratori real em vaig adonar que els educadors no eren ni l'únic agent ni el més determinant. Vaig haver d'assumir amb humilitat que els grans canvis que es produïen en les persones no eren gràcies a les nostres actuacions, recomanacions,... sinó que partien de múltiples factors entre els que hi havia la nostra incidència, però ni de lluny érem el factor determinant. Molt més determinant era la mort d'un amic,

l'empresonament d'un company, el naixement d'un fill i d'altres esdeveniments personals i familiars que acabaven essent el detonant d'una aturada i un canvi de posicionament. L'acompanyament educatiu és un element important per ajudar les persones a prendre decisions i fer-se càrrec del seu futur. Decisions que estaran influïdes per múltiples qüestions.

Els joves, les famílies, els infants, els adults a qui he tingut l'oportunitat d'acompanyar al llarg del meu exercici professional m'han desvetllat la importància del vincle educatiu. Només des de la confiança, el respecte i el reconeixement de l'altre es donen les circumstàncies necessàries per a interrogar i qüestionar l'altre.

El vincle educatiu és una construcció basada en el reconeixement mutu, pel que la interrogació i la confrontació amb les diverses realitats són tingudes en compte i són escoltades conduint al necessari exercici de l'anàlisi particular i la presa de decisions. Aquest reconeixement mutu ha d'ajudar a posar de manifest les competències, habilitats i potencialitats de la persona, només des de la generació de confiança, el reforç de l'autoestima, l'enfortiment de la seguretat personal és possible prendre decisions responsables. Així doncs una part molt important del fet educatiu és el reconèixer l'altre i ajudar-lo a identificar en si mateix les seves capacitats, potencialitats, fortaleces, vincles positius. Som subjectes socials, no podem viure sols, necessitem els altres i l'estimació dels altres, així doncs el fet educatiu ha de conduir la persona a posar de manifest la importància de les relacions amb els altres.

Una altre element rellevant del fet educatiu és la responsabilitat. Educar és contribuir a formar persones responsables dels seus actes i les seves decisions. La responsabilitat és la capacitat de prendre decisions havent fet l'exercici previ d'analitzar les repercussions de la nostra decisió en nosaltres mateixos, els que ens envolten i la comunitat en que vivim. En un context de globalització i individualisme patim una dissolució del sentiment de comunitat i per tant una dissolució del concepte de responsabilitat individual i col·lectiva.

Educar és posar límits, és assumir responsabilitats. Educar és l'acció que facilita que una persona disposi de les eines d'anàlisi de les realitats que l'envolten per a poder prendre

decisions que contribueixin al benestar personal i comunitari. Tots estaríem d'acord en dir que un infant esta molt ben educat quan reprimint el seu instint natural d'engolir un aliment que li agrada amb les mans i fent escarafalls, és capaç de contenir-se i menjar-se'l de forma delicada, pausada i fent ús dels coberts. Ens podem preguntar què hi guanya aquest infant amb aquest exercici de contenció i bones maneres? Hi guanya una millor acceptació del seu entorn, una millor socialització amb els que l'envolten. És un benefici propi? Sens dubte és un benefici col·lectiu i propi, en tant que tothom hi guanya. Els altres no han de veure amb angúnia la seva conducta i l'infant gaudeix de l'aprovació i estimació dels altres. L'educació social té com a finalitat el desenvolupament humà i la convivència, pel que ha de facilitar que les persones siguin capaces de prendre decisions que els permetin créixer com a persones, tenir més oportunitats de desenvolupament i afavoreixin les seves relacions amb els altres, ajudant i contribuint a disposar d'una societat més cohesionada, justa i solidària.

Però l'educació social treballa només amb la persona? Ortega (2003) ens descrivia, partint de les referències de la polis grega, la capacitat educativa de la comunitat. L'acció educativa no és individual, sinó que col·lectivament tenim capacitat d'incidència sobre els altres, el context en el que vivim ens condiona les oportunitats de que disposem i ens ofereix eines de desenvolupament personal. Si la nostra acció educativa ha d'estar orientada a la millora del desenvolupament humà i la convivència el nostre subjecte de l'educació són les persones, els grups i les comunitats. Hem desenvolupat la idea que l'educador social no és l'agent determinant, pel que cal treballar per disposar d'entorns educatius. La comunitat és un concepte controvertit, analitzat per múltiples autors. Hillery (1995) a partir de 94 definicions conclou que la comunitat es pot definir a partir de tres factors rellevants: compartir un entorn geogràfic, tenir relacions i llaços afectius comuns i tenir unes pautes específiques d'interacció social. Altres autors Blanco (1998) o Nisbet (1977) introdueixen a més el valor del sentiment de pertinença que contribueixen a la configuració de la identitat i la seguretat.

Caride (1997) ens exposa en el seu article la capacitat educativa i transformadora de la realitat social de les comunitats. Assenyala que és legítim planificar intervencions socials en un entorn comunitari sempre que estiguin en sintonia amb les aspiracions, les

expectatives, els valors de les persones que en formen part. Ressalta la coherència amb els drets socials fonamentals: respecte, solidaritat, participació, igualtat,... que parteix del compromís la responsabilitat pública amb un col·lectiu que treballa per contribuir a un millor futur. Des d'aquesta mirada l'educació social no s'ha de centrar només en les persones sinó que també ha de vetllar per facilitar dinàmiques participatives on les persones de forma comú puguin treballar per assolir reptes col·lectius que millorin el seu futur individual i col·lectiu. L'educació social haurà de contribuir a qüestionar els models d'organització social, a pensar en les estructures i serveis que donen resposta a les seves necessitats i empoderar-les per tenir capacitat de generar alternatives i implicar-se en el canvi social. Exercint la coresponsabilitat pròpia de la ciutadania.

Heras (2008) ens parla de la comunitat com objectiu de treball i d'intervenció professional. Ens assenyala que cal fer un gir a l'enfoc de treball per deixar de parlar del treball per la comunitat o amb la comunitat per parlar del treball des de la comunitat. Posa en valor un altre rol de la comunitat "una ciudadanía compuesta por personas diversas que tienen la capacidad de decidir y cuya elección puede condicionar la fisonomía de la comunidad. La ciudadanía sin la cual no es posible pensar en la comunidad." (p. 33). Aquest posicionament ens porta a pensar que les polítiques haurien d'escoltar, s'haurien d'acostar a la realitat de les persones i lluny de generar noves necessitats socials haurien de buscar respostes que contribueixin a la resolució dels conflictes i dificultat que la comunitat identifica i pretén resoldre, les polítiques haurien de ser impulsores i facilitadores i haurien de cedir protagonisme i espai a la comunitat. L'acció política ha d'estar al servei de l'acció comunitària.

2.5. El paper de la Pedagogia Social en la construcció de les polítiques socials

Hem analitzat com es construeixen les polítiques socials i el paper de la comunitat en la construcció de les polítiques socials, hem reforçat la idea de procés, d'escolta, d'empoderament, al llarg dels apartats anteriors, continguts de necessari abordatge des de la Pedagogia Social.

A continuació dibuixaré alguns elements pedagògics a tenir en compte a l'hora de construir polítiques socials.

Freire ens parlava de **concientització**, ens va deixar el llegat d'entendre que l'educació permetia un correcte exercici de la

ciutadania. En aquest sentit fer política ha de ser fer educació, és a dir, en la construcció d'una política social hem d'incorporar la comunitat, li hem de donar veu i hem de tenir en compte com ella mateixa s'organitza i és capaç de donar resposta a les seves necessitats per així reforçar-la i complementar-la, sense destruir l'autonomia de la ciutadania en la resolució de les seves necessitats. En aquest sentit els pobles han de disposar d'espais d'educació i presa de consciència per a poder desenvolupar mecanismes d'adaptació i resolució dels seus conflictes i necessitats. Cal fer doncs pedagogia, acompanyar la comunitat en el seu desenvolupament, en la presa de consciència i en la capacitat d'autoorganització per a donar-hi resposta. Fer política no pot ser substituir la comunitat i atorgar als estats la capacitat i responsabilitat de respondre a totes les necessitats de la ciutadania, sinó al contrari fer política ha de voler dir oferir espais, elements continguts, coneixements, per tal que els ciutadans siguin capaços d'escollir les seves prioritats i generar respostes en i des de la comunitat, atorgant a l'estat un paper de suport, que eviti l'empobriment de l'exercici dels drets i deures dels ciutadans.

Les polítiques són presa de decisions, la Pedagogia Social fonamenta que en educació cal **donar capacitat a l'altre per a escollir, per a prendre decisions** de forma conscient i responsable. Així doncs l'educació és un procés pel qual les persones prenen consciència de la seva realitat, de les seves necessitats, fixen els seus objectius i tenen capacitat per treballar per aconseguir-los. La pedagogia ha de tenir un paper orientador, metodològic, teòric, reflexiu,... que ajudi als implicats a prendre decisions i desenvolupar els seus propis marcs d'acció. Si les polítiques socials es desenvolupessin des d'aquest model disposaríem d'una ciutadania autònoma, capaç per si sola de resoldre les seves necessitats. Les comunitats tenen capacitat d'autodeterminació, fet que les polítiques socials han de reconèixer.

Carmona i Rebollo (2009) a la guia operativa d'acció comunitària enuncien alguns valors explícits al Marc Municipal de l'acció comunitària de Barcelona: l'autonomia i responsabilitat, la confiança i el respecte, la deliberació i la transparència, el conflicte i la innovació, la complexitat i l'articulació de xarxes, el dinamisme i aprenentatge i la proximitat i les dinàmiques sostenibles. Són principis i valors sens dubte de caire educatiu i pedagògic, elements claus de la Pedagogia Social. Ells mateixos diuen "tot procés relacional és un procés educador en tant que transmet principis i valors" (p. 16.)

Aquests autors ressalten la capacitat educativa i pedagògica de la participació comunitària en les polítiques socials. Si fem polítiques socials amb i per a la comunitat transformem la realitat, com ens proposava Petrus (2004) a través de l'empoderament i la formació que defensava Freire.

Així doncs la Pedagogia Social té un doble paper en la construcció de les polítiques socials.

Per un costat, cal enfortir els ciutadans: dotar-los de coneixements, d'eines, capacitat d'anàlisi, creativitat, autoconfiança,... només els ciutadans amb competències i capacitats poden exercir els drets i deures propis de la ciutadania.

Per l'altre costat, cal acompanyar els polítics i els tècnics responsables del disseny i desenvolupament de les polítiques socials per tal que siguin capaços de reconèixer les capacitats i competències dels seus ciutadans, tenir-los confiança, per tal que els incorporin en els dissenys de les polítiques i després els tinguin en compte en el desplegament de les carteres de serveis. Cal reforçar, des de l'educació que les polítiques socials han de ser per als ciutadans i amb els ciutadans. Les persones no han de ser només les destinatàries, han de ser un actor rellevant en tot el procés.

La Pedagogia Social té un paper cabdal en les polítiques socials, ja que és una eina rellevant per a millorar els processos d'anàlisi de la realitat, disseny i desplegament de polítiques socials, com a element facilitador de la participació ciutadana i empoderament de les persones.

L'educació social ajuda les persones a aprendre a respectar-se a si mateixos, als altres i al seu entorn. Desenvolupa el concepte de pertinença a un entorn i un grup social i cultural, desenvolupant el sentit de comunitat, desvetllant el sentiment d'implicació en la resolució de les necessitats pròpies i encara més en les col·lectives. L'educació social permet reconèixer l'altre i com tal prendre consciència dels límits i els efectes de les nostres decisions en els altres i en la comunitat.

En els darrers anys hem sentit els polítics durant les seves campanyes fer un ús intensiu del concepte de *fer pedagogia*. S'empra aquest mot com a donar a conèixer, formar, desvetllar en les persones el sentiment de responsabilitat individual, però sobretot col·lectiva.

Certament fer política és prendre partit, no és un fet neutral, per això és també important explicar el com i perquè de les polítiques que es desenvolupen.

Si fem polítiques socials per una ciutadania amb criteri i capacitat, hem d'explicar, quan es fa una política el perquè de la mateixa, explicar-ne les raons, les motivacions, l'anàlisi fet al que responen per tal que puguin ser enteses, tot i que no compartides per tota la població. És un fet que no tots els ciutadans es mouen en base als mateixos interessos, ni analitzen la realitat des dels mateixos elements d'anàlisi, pel que les polítiques mai satisfaran a tota la població per un igual, però les polítiques ben explicades, argumentades, defensades, podran ser enteses. Heus aquí un altre valor de la Pedagogia Social; en el procés de construcció de les polítiques socials no només té un paper cabdal en el disseny i implementació, sinó posteriorment també en l'acceptació de les polítiques.

Per últim també vull assenyalar un element cabdal que aporta la Pedagogia Social a les polítiques socials. En general la política social té per finalitat la millora de la les condicions de vida dels ciutadans. Les polítiques socials tenen un cost econòmic per als ciutadans que requereixen d'un exercici de responsabilitat, pel que tota política social ha de ser avaluada. Cal saber l'impacte de les polítiques socials per tal de determinar-ne l'eficàcia i sostenibilitat i saber si assoleix els objectius pels que ha estat dissenyada o requereix de modificacions i ajustos.

Des d'aquesta òptica la Pedagogia Social ha de ser una eina clau en els processos d'avaluació d'impacte, ja que només des d'aquest posicionament pedagògic aconseguirem introduir en les avaluacions la percepció dels destinataris i de la resta d'actors en el procés. Les avaluacions d'impacte han de tenir components econòmics, metodològics però han d'incorporar les percepcions dels diferents participants, mirada que sens dubte es pot i s'hauria de construir des de la Pedagogia Social.

3. Les polítiques d'execució penal a Catalunya.

L'execució penal és una política pública, en tant que tracta d'intervenir sobre la realitat en un tema tant significatiu com la seguretat ciutadana i l'execució de mesures penals.

És un tema notablement sensible que ens afecta a tothom, ja que gira entorn un dels bens més preuats de les societats democràtiques: la convivència, com a necessitat inherent al desenvolupament humà. Convivència entesa com un equilibri entre els drets i llibertats entre les persones, que esdevé l'exercici de la ciutadania responsable, en equilibri amb un mateix, amb la comunitat i amb l'entorn. Les polítiques d'execució penal formen part de la concepció d'estat, ja que són un element bàsic del deure de l'estat de vetllar pel benestar i la seguretat dels seus ciutadans.

Una vegada més cal fer una referència a la complexitat, ja que les polítiques són el resultat del diàleg i contraposició d'interessos entre les parts, no responen a fets concrets, no disposen d'evidències exactes, ni de realitats absolutes. És un àmbit en el que entren en interacció el Govern de l'estat espanyol, el govern de Catalunya, els diferents partits polítics del govern i l'oposició i la ciutadania. La opinió pública, les recerques, l'avaluació de resultats de les polítiques preexistents..., entren en confluència i configuren les tendències penals.

Les polítiques d'execució penal són les que s'ocupen d'establir els límits entre la resolució de conflictes de *forma civil*, de forma autònoma entre la ciutadania i de *forma penal*, és a dir, a través d'un règim comú de sancions que regulen els límits entre el dret individual i els drets dels altres. Així el codi Penal i la llei de responsabilitat penal del

menor són els codis aprovats per a l'establiment dels límits i normes d'obligat compliment per a tot ciutadà membre de la nostra comunitat. Això explica que és un acord entre les parts, i per tant és modificable, tant pel que fa als límits com pel que fa a les sancions que corresponen al trencament de dits límits.

Catalunya aplica el codi Penal de l'estat espanyol per a les persones adultes, i la llei 5/2000 i modificacions posteriors, de responsabilitat penal del menor. La competència legislativa correspon a l'estat espanyol, però, com ordena l'Estatut d'autonomia de Catalunya, el Govern de la Generalitat té competències transferides per a l'execució penal en el territori català. És a dir, per a gestionar l'aplicació de les mesures i sancions derivades de les infraccions penals que es produeixen en territori català. Fet pel qual podem parlar de *polítiques d'execució penal a Catalunya*.

Aquestes polítiques no es redueixen a la política penitenciària, sinó que són el marc des del qual es generen tots els serveis públics implicats en l'execució penal, que en l'actualitat abasten:

- El compliment de mesures derivades de la llei de responsabilitat penal del menor (la justícia juvenil), que inclou:
 - els serveis d'assessorament tècnic
 - la mediació
 - l'execució de penes comunitàries o en medi obert
 - i els internaments en centres educatius
- Les sancions derivades del codi penal per a persones adultes:
 - l'assessorament tècnic penal
 - l'execució de mesures penals alternatives a l'internament penitenciari amb persones adultes (MPA)
 - i les penes de privació de llibertat, que es compleixen en centres penitenciaris³

³ L'àmbit penitenciari sempre ha tingut un pes rellevant en les polítiques penals, ja que el sistema de presons és molt complex i requereix de molts recursos econòmics i humans per al seu correcte funcionament, tenint en compte que el codi penal de l'estat espanyol aposta per la presó per davant d'altres sancions i només és, com hem dit, a partir de 1995 que permet altres mesures penals alternatives i substitutives de presó.

- L'atenció a les víctimes del delictes i la justícia restaurativa⁴, inclosa la mediació penal.

Aquests diferents àmbits de l'execució penal s'han anat desenvolupant i modificant al llarg de la història adequant-se i donant resposta a les necessitats socials de cada moment històric i context social.

3.1. Referents teòrics de les actuals polítiques penals

Nosaltres provenim d'un sistema penal d'arrel romana, que per tant, determina que la infracció penal comporta un càstig. Al llarg de la història la filosofia penològica ha anat canviant i evolucionant, però dels diferents models o formes de donar resposta a les infraccions n'han anat quedant elements. Disposem per tant d'un sistema penal que incorpora elements de diferents models penològics:

- *El proporcionalista*: que estableix la sanció de forma proporcional al dany causat.
- *El rehabilitador*: que parteix de la capacitat de canvi del subjecte, pel que preveu mesures de tractament.
- *El reparador*: que incorpora el reconeixement de la víctima i el seu dret a la reparació el dany causat i també,
- *El neutralitzador o inocuïtzador*: que entén la sanció com a mesura coercitiva o dissuasòria per evitar la reincidència.

Aquests diferents models són els que defineixen els catàlegs de mesures i sancions inclosos a l'actual codi penal i la llei de responsabilitat penal del menor. Llei que en els darrers anys han sofert moltes modificacions i enduriments, demostrant una clara tendència cap a la penologització de la vida privada. Algunes de les grans reformes recents han estat per exemple les mesures relacionades amb la conducció temerària

⁴ Aquest darrer àmbit reforçat recentment a partir de l'entrada en vigor de l'estatut de la víctima: Llei 4/2015, de 27 d'abril.

sota els efectes de l'alcohol o el compliment de presó com a pena per impagament de multes derivades del a responsabilitat civil subsidiària. Infraccions que no fa gaires anys no eren considerades infraccions penals.

Cal dir que a banda dels models penològics, hi ha models d'intervenció referents en el nostre sistema d'execució penal. En l'àmbit penal s'està aplicant el model de risc-necessitat-responsivitat d'Andrews i Bonta (2006) que parteix que els individus amb *risc* més alt en factors estàtics, requereixen una intervenció més intensiva, que ve determinada per disposar de programes d'intervenció que donin resposta a les *necessitats* plantejades pels factors dinàmics, des d'una perspectiva d'individualització que s'ajusti a les característiques personals i situacionals de les persones, la *responsivitat*. Aquest model ha comportat l'aplicació de diferents tècniques de mesurament del risc de reincidència en el delictes i del risc de comissió d'actes violents, de la mà d'investigadors rellevants de casa nostra com Andrés-Pueyo (2007) que ha treballat per l'adaptació i aplicació al nostre context instruments com el SAVRY (Structured Assessment of Violence Risk in Youth) en menors, el SARA (Spousal Assault Risk Assessment) en temes de violència familiar, RisCanvi amb Adults, com eines claus de diagnosi per determinar el tipus d'intervenció a fer, la intensitat de la intervenció,...

Cal dir però, que el risc es pot mesurar de forma puntual i no predictiva, fet pel qual és un model que té defensors i detractors. En els darrers anys han pres molta rellevància els estudis criminològics del *desistiment* de la delinqüència, teories que han estudiat a través de les històries de vida i els relats de les persones condemnades a complir mesures penals els motius pels quals deixen de delinquir, factors que interaccionen entre sí i que ofereixen claus per a orientar la intervenció i l'aplicació de programes i estratègies de suport i acompanyament per a la rehabilitació i la reinserció post-penal.

D'altra banda el model d'intervenció en execució penal de Catalunya també ha estat permeable a les teories contemporànies del desistiment de la delinqüència, que han permès passar d'un model basat únicament en l'aplicació de programes i tractaments durant el compliment de la pena a una mirada més àmplia, que conjuga la importància de la intervenció especialitzada amb la intervenció sobre els motius del desistiment de

la delinqüència, entesos com els factors que faciliten el canvi de conducta de deixar de delinquir.

La criminologia ha estudiat àmpliament el desistiment de la delinqüència. Ha estat un canvi de paradigma que ha facilitat entendre que no només són importants els programes de tractament i rehabilitació, sinó també incidir sobre els factors que condueixen a la delinqüència. És una mirada que ens porta a considerar que desistir de la delinqüència parteix d'una decisió personal que pot venir motivada per diferents factors. Com referia al marc teòric no hi ha un únic motiu per la comissió del delictes, com tampoc un únic motiu per al desistiment del delictes. El paradigma de la complexitat ens permet recordar que els fets són sempre multicausals. No obstant, diferents teòrics a través d'estudis d'històries de vida de persones que han complert mesures penals han anat desxifrant elements rellevants en el fet de desistir de delinquir. Trobem principalment les tres teories d'explicació del desistiment:

- *La teoria del control*: els vincles que tenim amb la societat expliquen la no comissió del delictes, essent la família un element clau, així com altres vincles: el grup d'iguals, les relacions de parella,... Aquesta teoria es va estudiar en un context en que treball, matrimoni, eren realitats molt estables. En són representants rellevants Laub i Sampson (1993, 2003). Es basa en la creença que la participació en rutines, responsabilitats, rols, activitats derivades del compromís amb altres persones, faciliten una nova manera de viure.
- *La teoria de la transformació cognitiva*: té a veure amb un procés de canvi personal que parteix de la decisió de canviar. Aquí l'autoeficàcia individual, la capacitat personal de decisió del canvi, és la que determinarà el canvi d'activitats, els canvis en l'entorn social,... acabant consolidant una identitat no delictiva. Teoria defensada entre d'altres per Maruna (2001)
- *La teoria del recolzament social*: parteix de la teoria del compromís social, el fet de sentir-se part d'una societat de disposar de vincles sòlids amb referents que sol·liciten un canvi de conducta són el motor del canvi, teoria defensada per Cullen (1994) i altres. En aquesta teoria com expliquen Cid i Martí (2014) el

recolzament material i emocional d'uns pares, una parella,... acaben sent un element clau en la desistència.

Aquestes teories estudien els discursos de les persones que han complert mesures penals i analitzen els motius pels que han deixat de delinquir. D'aquestes teories interpretatives vull extreure alguns elements rellevants en el desistiment, que anomenaré *factors de desistiment*, vistos des de la teoria de la complexitat, considero que poden incidir en la presa de decisió i en el procés de construcció d'una identitat i vida no delictiva:

- L'efecte dissuasori de la pena: només el fet d'haver complert una sanció penal ja constitueix un motiu per evitar la reincidència. Es podria justificar com la teoria d'elecció racional defensada per Laub i Sampson (2011) que associa el desistir de delinquir en la reavaluació dels costos i beneficis del propi acte delictiu.
- Factors personals, propis del desenvolupament humà com citen, entre d'altres, també Laub i Sampson (2003). Argumentant perspectives biològiques basades en el procés maduratiu, teories que assenyalen l'adolescència i la joventut com etapes favorables al risc, essent l'edat o l'envelliment un factor contrari a la comissió del delictu. També factors de creixement personal com l'adquisició de competències, la formació o d'altres poden esdevenir dissuasoris o facilitadors d'un canvi de conducta. Per un altre costat factors de gènere, valors culturals o religiosos, empatia amb la víctima,... poden ser altres elements explicatius.
- Factors exògens a la persona: l'establiment de noves relacions i vinculacions socials com indiquen l'emparellament, la paternitat/maternitat, la pèrdua de referents familiars o el naixement d'un fill o establiment d'una nova relació de parella, com indiquen Shover (1996) i Moffitt (1993), o d'altres com l'adquisició d'un treball i els canvis de rols i relacions que s'hi associen.

Així doncs podem afirmar que el desistiment té a veure amb una decisió personal que pot venir motivada per moltes raons, però el vincle social és un element clau en els canvis cognitius, essent rellevant en la majoria de casos els vincles amb la família i l'entorn d'origen, les relacions de parella, les rutines i hàbits i el suport social.

Com dèiem a Heras (2014) hi ha factors de personalitat, és necessària l'existència de serveis especialitzats de qualitat durant el tractament i rehabilitació en el compliment de la pena, són necessaris suports socials i comunitaris que contribueixin al canvi i permetin consolidar-lo i, per últim, afegim la necessitat de disposar d'oportunitats per a tornar a formar part de la vida social activa: trobar feina, participar d'activitats d'oci, pertànyer a grups i/o associacions de la comunitat,... Només des de l'articulació d'aquests diferents elements serà possible que les persones tornin a ser ciutadans de ple dret, amb unes noves vides socials actives i responsables.

3.2. Breu recorregut històric.

L'assumpció de competències per part del Govern de la Generalitat anaven acompanyades d'un desig de renovació i millora de les polítiques d'execució penal al territori Català. Fet pel qual des de l'inici del traspàs de competències s'inicia un ràpid desenvolupament de nous serveis i recursos i de canvis en el model existent. Essent dissenyades, implementades i avaluades noves polítiques penals a càrrec del Departament de Justícia del Govern de la Generalitat de Catalunya.

Podem afirmar que, a partir dels traspàsos de competències el govern inicia un treball de modernització i millora de l'execució penal a Catalunya, que ha estat pioner a nivell Europeu en nombroses ocasions. Des de l'inici es produeix un ràpid creixement dels serveis d'execució penal, amb una clara voluntat de desplegament de les mesures comunitàries, com es fa palès en el sorgiment de diferents experiències. Sens dubte cal fer un recorregut històric pels esdeveniments més rellevants i determinants.

El 1981 es transfereixen les competències en matèria de justícia juvenil a la Generalitat de Catalunya, i el 1984⁵ es transfereixen els serveis penitenciaris. S'inicia doncs un treball de reestructuració, modernització i actualització dels serveis públics d'execució

⁵ Reial Decret 3482/1983, de 28 de desembre, sobre traspàs de serveis de l'Estat a la Generalitat de Catalunya en matèria penitenciària. DOGC núm. 410 de 24 de febrer de 1984.

penal, que parteix entre d'altres, de la inquietud d'aplicar les recomanacions del Consell d'Europa⁶.

Són alguns fets rellevants els que destaco a continuació:

- El 1981 el sorgiment dels Delegats d'Atenció al Menor, una figura d'execució penal amb menors dissenyada a partir de la metodologia de treball dels educadors de carrer.
- El 1990 de les primeres experiències en mediació i reparació penal en la jurisdicció de menors.
- El 1991 s'obre el Servei d'Atenció i Orientació Social, amb l'encàrrec d'assessorar els òrgans judicials i per el seguiment de les mesures penals alternatives recollides al Codi Penal per als adults. Canvis que no legislativament van arribant.
- El 2001 s'obren els primers equips d'execució penal a la comunitat amb la finalitat d'encarregar-se de l'execució de les mesures penals alternatives d'adults, inicialment a la província de Barcelona i per encàrrec de gestió delegada a la Fundació IReS, mentre que a la resta del territori són els equips d'atenció social penals qui en fan seguiment i control.

D'altra banda per la part legislativa també es van produint modificacions i canvis que recolzaran aquest desplegament i permetran un desenvolupament més gran de mesures alternatives:

- ⇒ el 1992 apareix la llei 4/92, reguladora de les competències dels jutjats de menors, que finalment modifica l'antiga llei del *Tribunal Tutelar de Menores* del 1948, una llei paternalista i obsoleta.

⁶ Faig referència a documents com: La Resolució 1984/1947, de 25 de maig, de les Nacions Unides: Regles mínimes del Tractament de Reclusos; Pacte internacional de Drets econòmics, socials i culturals adoptat per l'Assemblea de les Nacions Unides 2200 (XXI), de 16 de desembre de 1966; el Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, adoptat per la Resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides 2200 A (XXI), de 16 de desembre de 1966; Dels principis bàsics per al tractament de Reclusos adoptats per l'Assemblea General de les Nacions Unides, per la Resolució 45/111 de 14 de desembre de 1990, de les Regles mínimes per al tractament de reclusos adoptades pel Primer Congrés de les Nacions Unides sobre Prevenció del Delicte i Tractament del Delinqüent, celebrat a Ginebra l'any 1955 i aprovat pel consell Econòmic i Social en les resolucions 663C (XXIV) de 31 de juliol de 1957 i 20176 (LXII) de 13 de maig de 1977, així com altres posteriors de 2006, 2008 i 2016.

- ⇒ El 25 de maig de 1996 va entrar en vigor la llei orgànica 10/1995 de 23 de novembre, que modifica el codi penal aportant un marc legislatiu nou per a aplicar mesures alternatives a la presó, fet que el Govern de la Generalitat ja estava preparat per assumir.
- ⇒ La llei 5/2000 i les modificacions posteriors introdueixen el concepte de responsabilitat penal del menor, aportant un nou marc jurídic més garantista, responsabilitzador, educatiu i restauratiu.

També, per un altre costat, a partir de 1984 amb la transferència de les presons s'inicia un procés de definició d'un nou model d'execució penitenciari propi per a Catalunya que pretén millorar l'atenció de les persones durant el compliment de les penes de privació de llibertat. Actuacions que parteixen de l'aplicació de l'art. 25.2 de la constitució, que defineix la funció reeducativa i ressocialitzadora de les penes de privació de llibertat. Alguns dels moments significatius de l'evolució del model penitenciari català es donen amb l'aplicació d'un sistema d'avaluació i motivació per a substituir les redempció de penes pel treball (fins llavors la motivació per a la participació en programes de rehabilitació), els sistemes de classificació interior, com el projecte RisCanvi per l'avaluació d'interns, i l'organització de les presons per àrees d'atenció especialitzada (violència, drogues, ...). En els darreres anys s'ha treballat molt per la definició d'un pla d'equipaments penitenciaris⁷ que doni resposta a les necessitats reals i la definició d'un model de rehabilitació per l'acompliment de la finalitat de les penes de privació de llibertat: la rehabilitació i la reinserció de les persones penades. Mapa que ha estat objecte de notícia el passat mes de febrer de 2017 en anunciar-se el tancament de l'edifici de la presó model de Barcelona, després de molts anys d'anàlisi i debat. Notícia que tanca amb els dubtes de l'estructura final dels equipaments penitenciaris de Catalunya⁸. Així com per la definició d'un model de rehabilitació propi dels serveis

⁷ El pla director d'equipament penitenciaris 2013-2020 esta publicat al web de la Generalitat: http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/plans_estrategics/pla_equipaments_penitenciaris.pdf (darrera consulta 6/03/2015)

⁸ Notícia que pot ser consultada al web Gencat: http://web.gencat.cat/ca/actualitat/detall/20141013_Mapade-centres-penitenciaris-00006 (darrera consulta 6/03/2017)

penitenciaris⁹ que es defineix i publica l'any 2010, amb l'objectiu de donar a conèixer i difondre l'aposta del govern per aplicar programes de rehabilitació i donar rellevància a la funció rehabilitadora de les presons. Explicant el model d'atenció centrat en les persones, a partir del desenvolupament d'un pla Individual de tractament (PIT) per a tots els interns penats reclosos en centre penitenciaris, com a eina de regulació dels programes i serveis de rehabilitació més idonis per a cada intern des de l'inici del compliment de la seva condemna fins la llibertat definitiva.

Aquests canvis metodològics i noves propostes s'han fet gràcies a la implicació de professionals i serveis, així com de la important tasca que ha fet el Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada (CEJFE)¹⁰. Aquest organisme públic ha estat un agent cabdal en la definició de les polítiques d'execució penal a Catalunya, essent un centre capitalitzador i impulsor de la recerca comparada internacional i de l'avaluació de projectes, eines, instruments, metodologies i pràctiques diverses aplicades a casa nostra. Per posar un exemple podem citar els periòdics estudis de reincidència que orienten sobre l'efectivitat de les diferents mesures d'execució penal: el compliment en centre ordinari, el règim obert, la llibertat condicional, les diferents mesures penals alternatives (programes formatius, TBCs, ...), internaments en centres de justícia juvenil, i un llarg etcètera. Els resultats de les recerques pròpies, les recerques en format de beques i altres estudis han estat una font inesgotable d'innovació i revisió de les polítiques penals.

És de necessària menció, pel tema que ens ocupa, posar en relleu la contribució que les entitats socials i religioses han realitzat al sistema d'execució penal. Aquestes entitats ja col·laboraven amb les presons abans del traspàs de competències a la Generalitat i ja impulsaven les Mesures Penals Alternatives a través de projectes de sensibilització social i incidència política i tècnica. Són i han estat un motor de la modernització de les polítiques penals a casa nostra, experimentant projectes innovadors, donant a conèixer

⁹ Pot ser consultat on line al web Gencat:

http://justicia.gencat.cat/web/.content/enllacos/pdf/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf
(darrera consulta 6/03/2017).

¹⁰ Organisme autònom administratiu adscrit al Departament de Justícia, creat per la Llei 18/1990, de 15 de novembre, amb la finalitat de desenvolupar activitats de formació i investigació en l'àmbit del dret i la justícia.

una realitat invisible, aportant programes i activitats dins de les presons, facilitant la sortida dels interns fora de presó i contribuint de forma compromesa a l'obertura de les presons a la comunitat. Contribució que relatarem i aprofundirem en capítols posteriors.

Quant a l'estructura ens hem de referir al Decret 329/2006, de 5 de setembre, pel qual s'aprova el Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya és un text de referència que facilita la presentació de l'actual sistema.

Per acabar aquesta introducció hem de dir que les polítiques penals, com a polítiques socials reben la influència dels canvis i tendències d'aquestes altres polítiques socials. En són exemples els canvis del codi penal arrel de la publicació de la llei d'eradicació de la violència masclista o contra les dones del 2005, que van implicar la incorporació de nous delictes i un nou catàleg de sancions.

3.3. El paper de la comunitat en l'execució penal.

Hi ha diferents papers que la comunitat té en el sistema d'execució penal. El primer és que incideix i és rellevant en la definició de les polítiques penals, com ja hem exposat les polítiques es concreten en lleis i carteres de serveis que fan i aproven els nostres polítics, per tant en l'elecció dels nostres representants i en la configuració dels governs som rellevants en la definició de les polítiques penals de que disposem.

Però a part d'aquest paper indirecte o causal, la comunitat té presència real en els diferents processos. Col·labora en el compliment de penes en la comunitat: oferint places per al desenvolupament de programes, acompanyament els interns en la transició de presó a la comunitat, desenvolupant activitats de voluntariat dins de presó...

Per últim és clau en l'oferiment d'oportunitats en el procés de reinserció post-penal. Ja que només disposant d'oportunitats de formar part de nou de la comunitat com a persones de ple dret, la rehabilitació i el desistiment són possibles.

3.3.1. El compliment de penes en la comunitat

Com he assenyalat a l'apartat anterior, una de les característiques del sistema d'execució penal de Catalunya és la clara aposta per un sistema que contingui i doni rellevància a les mesures que s'executen en la comunitat. S'ha portat a terme un treball amb la magistratura, la fiscalia, l'advocacia, els serveis penitenciaris... i la ciutadania per a donar a conèixer els beneficis de les sancions en i des de la comunitat. Evitant un impacte en la vida de les persones innecessari, i resultant més eficaç en la reducció e la reincidència i en la inclusió social dels penats que compleixen mesures penals fora de presó. El millor exponent el trobem en la justícia juvenil.

Com veiem al següent gràfic el nombre d'intervencions de medi obert i mediació superen en gran nombre el nombre de menors en internament en centre educatiu de justícia juvenil, fet que demostra la presència majoritària de les mesures comunitàries en la Justícia juvenil.

Gràfic 1: Nombre de mesures aplicades totals per anys de justícia juvenil.

	2.010	2.011	2.012	2.013	2.014	2.015
Població anual						
Assessorament tècnic	3.327	3.105	2.974	3.024	2.651	2.535
Mediació	2.185	2.187	1.995	1.777	1.541	1.581
Medi obert	3.072	2.931	2.750	2.672	2.791	2.709
Internament en centre educatiu	614	586	582	533	542	518

Elaboració pròpia. Font: dades departament de justícia.¹¹

No essent així de la mateixa manera encara, amb les mesures penals d'Adults. On veiem que tot i el creixement de les MPA les mesures de presó segueixen essent una mesura molt aplicada. L'any 2015 hi havia 8.810 interns en centres penitenciaris (8.201 homes i 609 dones), amb una mitjana d'edat de 38'3 anys. Dels que 4.982 eren de nacionalitat espanyola, 635 d'altres països de la UE i 3.193 de països extracomunitaris. La mitjana de

¹¹ Dades oficials publicades pel Departament de justícia al web de Gencat: http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/justicia_juvenil/ (última consulta 7 de març de 2017)

dies d'estada a presó va ser de 1.051,8 dies¹². Del mateix any, podem dir que es van complir 16.221 Mesures Penals Alternatives (MPA), i tot i que la xifra duplica el nombre de persones empresonades cal dir que només 3.482 eren obligacions de suspensió o substitució per programes formatius o de deshabituació i es van aplicar 630 mesures de seguretat. Fet que denota que tot i el superior nombre de mesures totals la majoria són penes directes no substitutives de presó. Denotant que segueix essent necessari un canvi de mentalitat per millorar el compliment de mesures a la comunitat. Del perfil de població podem dir que 12.554 eren homes i 1300 dones; 3.356 eren estrangers i 10.498 de nacionalitat espanyola. En distribució de mesures es van executar 12.109 Treballs en Benefici de la comunitat (TBC); 3.482 obligacions de suspensió o substitució de penes de presó; 630 mesures de seguretat i 2.210 Programes formatius de violència domèstica, de seguretat viària o d'altres relacionats amb els delictes comesos (com delictes violents). El nombre total de penats a MPA va ser de 13.854 persones (algunes d'elles han complert més d'una mesura penal fins a les 16.2221 executades¹³. Per tant podem dir que és una tendència però no encara una realitat, especialment pel que fa a la població adulta.

3.3.2. El paper de la comunitat durant el compliment de les penes de presó.

La societat civil catalana sempre ha estat al costat de les persones que han complert mesures penals, n'és un exemple la creació de l'obra Mercedària, fundada a Barcelona per Sant Pere Nolasc el 1218, per alliberar els cristians captius dels musulmans i la pirateria del Mediterrani. Pot ser una de les primeres referències documentades de persones que recolzen a les persones en situació de privació de llibertat o persones preses.

¹² Dades oficials publicades pel Departament de justícia al web Gencat: http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/serveis_penitenciaris/ (última consulta el 7 de març de 2017)

¹³ Dades oficials publicades pel Departament de Justícia al web Gencat: http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/mesures_penals/ (última consulta el 7 de març de 2017)

En la nostra història més contemporània trobem la mateixa Obra Mercedària, La Sectorial Pastoral Penitenciària (SEPAP), Obinso, l'Obra Social de Santa Lluïsa Marillach, Justícia i Pau en l'àmbit de les entitats religioses; o d'altres de caire laic com la Fundació IReS, la Fundació Ared o tantes altres presents en el recolzament a les persones privades de llibertat a Catalunya. La presència de les entitats socials en l'execució penal a Catalunya és anterior al traspàs de competències del govern espanyol a la Generalitat de Catalunya, i com a tal, en formen part amb una presència singular i rellevant en el sistema.

Durant les primeres dècades els acords entre les entitats i el Departament de Justícia s'establien de forma pactada entre les parts, sense disposar d'acords o marcs globals. Posteriorment el Departament de Justícia va posar en marxa una convocatòria de subvencions que ordenava el marc de concessió d'ajuts per la prestació de serveis i el finançament de programes de voluntariat.

Amb el canvi de mil·lenni, algunes entitats comencen a prestar serveis de gestió delegada de l'administració, a través de contractes de serveis. Especialment en l'àmbit de l'execució penal d'adults i la justícia Restaurativa, però també en relació amb Serveis penitenciaris. És en l'actualitat que s'està revisant la cartera de serveis que presten les entitats i s'estan transformant les subvencions en contractes de serveis, reconeixent contractualment la prestació de serveis públics d'execució penal que les entitats venen desenvolupant des de fa anys.

Per contra en la Justícia Juvenil la presència de les entitats socials ha estat menys rellevant pel que fa a la prestació de serveis o la realització de programes de voluntariat en el marc dels centres educatius de justícia juvenil. En aquests centres la tasca principal és l'educativa i els i les professionals, educadors i educadores socials que desenvolupen com a part del seu encàrrec els programes específics, formacions, tallers, etc... Al contrari del que es dona en el compliment de mesures comunitàries que són capdavanteres en la presència comunitària.

Un altre marc d'acords i col·laboració entre les entitats socials i el Departament de Justícia esta relacionat amb l'acollida de menors i adults per la realització de programes

i obligacions derivades de l'execució penal a la comunitat. Les 3.527 mesures de medi obert de justícia juvenil executades el 2015 o les 16.221 MPA d'adults del mateix any no s'haurien pogut desenvolupar sense la implicació dels ens locals i les ONG que han acollit els i les penats/des a les seves entitats per a realitzar-hi programes formatius, programes de tractament, i serveis o treballs en benefici de la comunitat. Aquestes darreres mesures sense rebre contraprestació econòmica de cap tipus per l'acollida de persones al llarg de l'any.

Cal reconèixer l'important esforç dels professionals de l'Administració, que han recorregut el territori realitzant una tasca de defensa, presentació i divulgació de les mesures i han promogut tota mena d'acords de col·laboració tan per l'atenció de casos particulars en territoris concrets, com per grups de persones en àmbits urbans més amplis.

Veiem doncs, com les entitats socials són una part imprescindible del sistema d'execució penal i de les polítiques penals. Per tal d'endreçar els diferents tipus de vinculacions existents proposo la següent llista o classificació:

- a) *Entitats prestadores de serveis de gestió delegada*: Entitats que mitjançant contracte de serveis i/o licitació pública gestionen serveis de l'administració de titularitat pública, és a dir, serveis que són desenvolupats i prestats per entitats responsables de la contractació, seguiment i control del personal i dels objectius de treball, sota la mirada propera i atenta de l'administració que n'és la responsable i estableix els criteris de prestació del servei. Per exemple les entitats que gestionen els serveis d'execució penal a la comunitat d'adults o el servei de mediació i reparació d'adults.
- b) *Entitats col·laboradores en la prestació de serveis*: Entitats que disposen d'iniciatives, programes, mitjans i recursos materials, infraestructurals, o altres que en acord amb l'administració desenvolupen un servei pactat i acordat i total o parcialment finançat per l'administració de justícia i/o d'altres administracions. Per exemple les entitats que realitzen programes de rehabilitació de drogues cofinançats pel Departament de Salut i el Departament de Justícia, els pisos d'acollida per a persones que surten en 3er grau o llibertat condicional,...

- c) *Entitats col·laboradores del Departament*: Entitats que disposen d'iniciatives, programes, mitjans i recursos materials, infraestructurals, o altres que en acord amb l'administració desenvolupen un servei pactat i acordat sense rebre cap finançament de l'administració de justícia, poden sufragar els costos de l'activitat a través de finançament propi o de mitjans públics procedents d'altres administracions. Per exemple les entitats que reben persones que compliran mesures de TBC d'adults.
- d) *Entitats de voluntariat*. D'acord amb la llei, una entitat de voluntariat és:

Una entitat privada sense ànim de lucre que aconsegueix activitats d'interès general (en el nostre cas lligades a l'execució penal), que ha decidit que la participació voluntària dels ciutadans és un valor imprescindible en la seva missió per assolir les seves finalitats i que ha elaborat un programa de voluntariat que defineix i emmarca el valor i els espais de l'acció voluntària en l'entitat. (Llei 25/2015, de 30 de juliol de 2015, del voluntariat i foment de l'associacionisme.)

Les activitats de voluntariat s'emmarquen en el Pla Nacional de l'Associacionisme i el voluntariat (PNAV)¹⁴. Per tant les entitats es fan responsables dels processos de reclutament, formació i acompanyament de l'acció voluntària; així com de la definició, aplicació i avaluació del programa (objectius, activitats, mitjans,...) a desenvolupar. En el cas de la col·laboració amb serveis penitenciaris aquests programes han de ser aprovats a través del procediment descrit al *pla de col·laboració en matèria de voluntariat penitenciari*¹⁵. Elaborat en el marc de la

¹⁴ Vegeu més informació al web: <http://www.voluntariat.org/el-voluntariat-a-catalunya/pla-nacional-de-lassociacionisme-i-el-voluntariat>

¹⁵ Aquest procediment esta disponible al web: http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciari/ (darrera consulta el 15 de març de 2017)

Taula de Participació Social (TPS) l'any 2016, d'acord al que estableix el programa marc de voluntariat penitenciari¹⁶.

Actualment a les presons catalanes es porten a terme activitats de voluntariat relacionades amb les activitats esportives i socioculturals, de promoció de la salut, formatives, d'acompanyament personal i acompanyament a la comunitat i d'assistència jurídica. També col·laboren en les ludoteques infantils per acollir els infants durant les visites familiars i en el marc de les activitats de les escoles d'adults i/o els serveis sanitaris.

Un tret diferencial entre les entitats col·laboradores i de voluntariat que col·laboren amb el Departament de Justícia és que les primeres desenvolupen les activitats a través de l'encàrrec a professionals, que desenvolupen les tasques assignades dins la seva funció i horari laboral. Per contra, les entitats de voluntariat disposen de professionals per a la gestió de programes, el reclutament i acompanyament als i les voluntari/es, mentre que les persones que presten l'activitat d'atenció directa ho fan sense retribució econòmica professional, sinó per la seva prestació de voluntariat social.

Segons la base de dades de la TPS hi ha 62 entitats col·laboradores i 77 entitats de voluntariat censades¹⁷. Cal dir que aquestes xifres no són estables, ja que estan subjectes a les variacions d'altres i baixes d'activitats que es produeixen de forma dinàmica, especialment als centres penitenciaris.

També cal afegir que algunes de les entitats col·laboradores i de voluntariat a més de prestar serveis o desenvolupar activitats, moltes realitzen accions de sensibilització social adreçades a la població en general i altres accions d'incidència política, encaminant les seves accions a la promoció de canvis dins el sistema, com per exemple

¹⁶ El programa marc a partir de la circular 1/2001 de gestió del voluntariat als centres penitenciaris de Catalunya estableix els requisits per a l'acció voluntària i la formació específica necessària per a exercir voluntariat a les presons catalanes.

¹⁷ Aquestes xifres són facilitades per la Direcció General de Serveis Penitenciaris responsables del registre, seguiment i control del cens de la TPS.

el grup 33¹⁸ o presons pel canvi¹⁹, que sorgeixen amb la voluntat d'impulsar un altre model de presó basat en el model de participació i convivència, partint de l'experiència de la Unitat Terapèutica Educativa (UTE) del centre penitenciari de Villabona²⁰ a Astúries. O la *Fundació Ared*²¹ en la promoció de les dones o la *Fundació IReS*, activitats que combinen amb la seva activitat principal de prestació de serveis i desenvolupament de programes.

Un altra funció rellevant de les entitats ha estat en l'impuls de programes innovadors i experimentals o en la realització d'estudis, recerques i avaluacions independents que han facilitat eines, instruments i elements de millora de l'execució penal i han contribuït a millorar el sistema de vegades de la mà de l'administració i de vegades des de la incidència social i política.

Sens dubte aquesta presència de les entitats impulsores de canvis, col·laboradores, voluntàries, amb l'ampli ventall de possibles formes de col·laboració són un valor distintiu de les polítiques d'execució penal de Catalunya, respecte d'altres cultures d'estats més forts com pot ser França o d'altres models d'estructuració social com els països anglosaxons. Puc afirmar i he argumentat que les entitats parteixen d'un sentiment de coresponsabilitat amb l'administració, es senten part del sistema i són agents actius, amb criteri propi, maduresa i expertesa, amb capacitat d'aportar i de ser escoltades en el disseny, implementació i avaluació de polítiques penals. Malgrat aquest sentiment i creença és una relació, en molts casos, desigual i poc eficaç. La titularitat pública i el pes de l'estructura del Departament de Justícia moltes vegades dificulta la participació de les entitats socials, així com de les persones que compleixen mesures i

¹⁸ Plataforma Ciutadana de Sensibilització i Mobilització. Vegeu més informació a:

<http://www.grup33.org/portal/index.php/ca> (darrera consulta el 6 de març de 2017)

¹⁹ Associació de voluntaris col·laboradors en lleure al Centre Penitenciari Lledoners. Vegeu més informació a: <https://presonspelcanvi.wordpress.com/> (última consulta el 6 de març de 2017)

²⁰ Podeu veure més informació de la definició del model que practiquen al web: <http://www.utevillabona.es/> (última consulta el 6 de març de 2017)

²¹ Fundació que treballa per aconseguir la integració social i laboral de persones en risc d'exclusió social, principalment de dones procedents de centres penitenciaris i de serveis socials. Vegeu més informació a: <http://www.fundacioared.org/ca> (darrera consulta el 6 de març de 2017)

dels seus familiars. Justament la TPS serà un intent de millora en la participació de les entitats en el sistema, com veurem en capítols posteriors.

3.4. El reconeixement de les víctimes com a part implicada

La Directiva Europea de 25 d'octubre de 2012 encoratjava els estats a promoure processos de justícia restaurativa i la recent llei "estatut de la víctima" li ha donat la cobertura legal necessària pel seu desplegament a tot l'estat espanyol. El País Basc ha treballat amb profunditat l'atenció i la reparació a les víctimes del delictes. La violència del terrorisme els ha obligat a prioritzar aquesta política, que apliquen a tot tipus de delictes. Avaluacions com la de Varona (2009) posen de relleu l'èxit dels programes de mediació penal d'adults del País Basc, afirmen que un 76% dels participants d'una mostra de 598 víctimes i infractors, recomanen participar en un programa similar i asseguren haver arribat a un acord just. Amb resultats encara més positius en mediacions directes i faltes en que infractor i víctima es coneixien de forma prèvia. A casa nostra l'amenaça terrorista és present, especialment els darrers anys, com ho és a tot el món occidental lligat al fenomen yihadista, però no forma part dels delictes habituals comesos al nostre país. Malgrat això les víctimes han estat escoltades des de fa molts anys a Catalunya. Les polítiques amb menors han estat capaces d'incloure la mediació com un fet a valorar en tots els procediments penals, la mediació presentencial, és una realitat de fa molts anys i permet que molts processos es resolguin a través de reparacions a les víctimes, sense haver d'arribar al judici i la sanció penal. En adults no hem tingut les mateixes habilitats per a integrar-les, en part degut a la pròpia llei que no ho facilita, però també per falta de confiança en els sistema i falta de mitjans per a implantar-ho. Tot i que el programa s'inaugura el 1999, disposa de recursos limitats i d'una implantació baixa a les seus judicials. L'entitat gestora, la Fundació Agi, desenvolupa amb èxit projectes pioners com l'oferta de la mediació a peu de porta de sala penal, però segueix essent un recurs poc conegut i que encara genera desconfiança en la població civil.

Són nombroses les organitzacions que lluiten al costat dels equips tècnics i el govern per millorar l'aplicació de la justícia restaurativa. En són clars exemples el Grup de Magistrats per la Mediació a Europa (GEMME) o l'Entitat Logos Media, però encara ens queda molt camí per recórrer.

Tamarit (2013) confirma l'efectivitat de la mediació penal, assenyalant de forma rellevant en els casos de violència familiar, i demana més visibilitat a aquest servei així com la implantació de tècniques com el "conferencing", encara a dia d'avui molt poc utilitzades a casa nostra. També l'equip de recerca de l'àrea d'investigació i Formació social i criminològica (2012) recomanen seguir aplicant els programes de mediació, tot i apuntar un increment de la reincidència fins al 26% el 2011 dels menors que van participar als programes de mediació. Apuntant que segueix essent un programa efectiu.

Mes enllà de l'efectivitat del programa, crec que cal apuntar la idea que el Magistrat José Antonio Rodríguez apuntava en la seva presentació de la situació de la mediació penal a Catalunya, en el marc del congrés internacional de criminologia el passat mes de juny de 2016, que cal recolzar la justícia restaurativa perquè és un sistema de democratització de la justícia, una oportunitat per tal d'escoltar les víctimes i incloure-les en el procés penal, que és un procés deshumanitzador, lent i feixuc en el que les parts són poc escoltades i tingudes en compte a excepció de l'aplicació de processos restauratius. Així doncs podem afirmar, que tot i amb poca presència i amb pocs mitjans les polítiques d'execució penal a Catalunya incorporen a les víctimes i preveuen l'escolta i participació de les víctimes en els processos penals, especialment amb els menors i també amb infractors adults.

3.5.Reptes actuals de l'execució penal a Catalunya

Per millorar el sistema d'execució penal cal començar a pensar un marc legislatiu diferent, més innovador, amb més tendència al compliment en la comunitat, menys penes de presó, més pes a la justícia restaurativa... Com assenyala Cid (2010), alguns dels reptes es troben en la modificació de la política criminal espanyola, ja que hauríem

de disposar d'un sistema penal que regule la presó com a última resposta davant el delicte, fet que implicaria disposar d'un ampli catàleg de mesures comunitàries. També ratifica la necessitat d'un informe d'assessorament obligatori en els procediments amb persones adultes, així com una millor aplicació del tercer grau i la llibertat condicional. Partint d'aquest desideràtum efectivament assenyalo que són necessàries millores penals, millores en l'estructura de serveis i els programes i una millor coordinació entre el sistema d'execució penal i la resta de xarxes de serveis socials, de salut i educació. Hem de treballar perquè cada dia es compleixin més mesures en la comunitat, més temps de compliment de pena de presó en 3er grau i llibertat vigilada. Hem d'invertir la tendència actual cap a la penologització de la vida privada. Més penalització no implica més seguretat i encara menys més cohesió social.

Miraré de concretar en els següents apartats alguns dels reptes en els que s'estan iniciant millores.

3.5.1. La participació dels interns/es i les seves famílies en el sistema penitenciari.

La família, com hem enunciat a l'apartat 3.1., és clau per motivar el canvi i per sostenir el procés de desistiment de la delinqüència, rehabilitació i reinserció social. És per aquest motiu que és incorporada en el treball de medi obert i en la intervenció penitenciària, tot i que en diferents formes i intensitats.

La família esdevé clau en el medi obert ja que és qui sosté el penat durant el compliment de la mesura, qui motiva el compliment i s'implica en l'acompanyament per a participació en programes formatius i el compliment d'altres obligacions. Malgrat aquest condicionant tant rellevant la relació directa s'estableix amb el penat/da i, generalment, només en cas que aquest ho faciliti o demani, o en el cas que hi hagi una malaltia o tingui una discapacitat es treballa directament amb la família.

En el medi penitenciari, tenir una família que demana un canvi de vida, saber que una família t'espera i t'acollirà al sortir de presó, són un element clau facilitador del canvi, com hem justificat en l'apartat 3.1. Cal dir que són molt poques les persones que surten

de presó amb feina i per tant podem afirmar que la majoria necessita un entorn de convivència que el sostingui a la sortida de presó, essent no només un element motivador sinó un aspecte clau i garantia de la consolidació del canvi que s'ha pogut iniciar dins de presó. Aquest factor rellevant és el que porta a treballar per tal de facilitar que les famílies no es distanciïn dels interns i els segueixin donant recolzament durant el procés. Malauradament les normatives de funcionament dels centres, la ubicació geogràfica, sovint allunyada dels municipis, el nombre de treballadors socials versus nombre d'interns dels centres penitenciaris,... són factors que no faciliten aquesta relació. Podem dir que tot i que des de la teoria és un factor rellevant i determinat, encara no és un element de presència real als centres penitenciaris.

D'altra banda vivim en un context en què està demostrat que les persones són les que tenen la capacitat d'incidir i fer canvis en les seves vides, i que per tant qualsevol programa d'intervenció social i educativa ha de partir d'estratègies de motivació i *empoderament* personal que permetin el creixement personal i la millora de la sociabilitat, a partir de les competències i capacitats de cadascú incentivats pels desitjos i motivacions personals i la incidència de l'entorn.

El concepte d'*empoderament* és definit per Zimmerman (2000) com el procés pel que les persones, els grups i les comunitats assumeixen el control sobre si mateixos i disposen del poder per a prendre decisions. Com hem enunciat el canvi de paradigma més recent en la intervenció psicosocial, també en execució penal, és el treball centrat en la persona, l'aplicació d'un exercici professional ètic, que reconeix la capacitat de presa de decisions de les persones, respectant la seva *autonomia*, com diu Canimas (2010). Aquest punt de vista ens obliga a entendre la intervenció social i educativa com l'acompanyament ofert a la persona, que és la protagonista i responsable del seu propi procés de canvi. Que a més com deia Petrus (1997) reforça aquesta idea de canvi personal que comporta canvi social i dóna sentit a la transformació personal i comunitària.

El model penal de l'àmbit de menors, on la pròpia llei parla de la responsabilitat penal dels menors; en la mediació penal, que parteix de la disponibilitat i acceptació del procés per ambdues parts; en l'execució penal a la comunitat, on el penat/da assumeix les

responsabilitats pròpies de les obligacions imposades per l'autoritat judicial i el tècnic de medi obert és el responsable del suport i control de l'execució de la mesura són models orientats a la responsabilització de les parts implicades que alhora reforcen els valors cívics de la ciutadania i milloren la cohesió social i comunitària.

Per contra, en l'àmbit penitenciari, els interns tradicionalment han tingut un paper passiu i relegat al compliment de la privació de llibertat. L'aplicació de programes de rehabilitació és un fet voluntari, que és tingut en compte en l'avaluació del compliment i per tant és vinculant per iniciar la cadena permissiva (el procés de concessió de permisos penitenciaris previ a l'obtenció del tercer grau i posteriorment la llibertat condicional). És un model més sancionador i punitiu que no pas d'acompanyament i empoderament de les persones, on la rehabilitació és un fet voluntari, tot i que la intervenció no sempre estigui orientada amb prou incidència cap al canvi i el desistiment. Actualment la direcció General de Serveis penitenciaris, partint de l'experiència del CP Lledoners i altres experiències desenvolupades al CP Brians 2, CP Ponent,... s'està treballant per a definir un model de serveis penitenciaris de participació i convivència (MPIC)²². Es tracta d'un canvi de model de treball dins de centres penitenciaris que parteix d'un enfoc de Pedagogia Comunitària, que com exposa Morata (2014) es tracta d'un model d'intervenció socioeducativa, que parteix d'entendre el subjecte com a protagonista del seu procés de canvi i subjecte de drets, en que els professionals, les institucions, les organitzacions i la ciutadania, des de la confiança i la reciprocitat, són capaços de generar canvis en les persones, reforçant la capacitat de les comunitat en protegir els seus membres a través de la participació social i la cohesió social.

L'aplicació del nou model MPIC suposa un nou sistema d'organització i treball als centres penitenciaris, que com tot canvi requereix una tasca de sensibilització social que permeti mostrar les bondats de la proposta per tal que totes els professional: rehabilitació, règim interior, entitats socials,... es comprometin a modificar les actuals pràctiques i formes d'actuar.

²² Document marc inèdit, ja que esta en procés de construcció i revisió.

Com he exposat s'ha començat a aplicar en alguns centres, en principi des de la voluntarietat dels interns i després des de la universalització, és a dir, l'aplicació del model a tots els interns d'una unitat modular independentment del seu compromís personal amb el fet de deixar de consumir drogues i no fer us de la violència, com va ser en la primera fase de treball al CP Lledoners. Actualment es proposa un model de Pedagogia comunitària, pel que la organització de la vida diària i l'atenció als interns ha de permetre una millora ambiental, on la participació dels interns i la coresponsabilitat entre els actors són un valor clau per a la motivació a la rehabilitació i la millora personal, aconseguint un clima de menor violència, reduir els efectes de la presonització i afavorir l'adquisició d'eines per l'exercici de la ciutadania.

Aquest procés de treball té el recolzament de la Direcció General de Serveis Penitenciaris, amb la voluntat de fer un progrés progressiu d'implantació. En una primera fase s'ha redactat un document marc, que s'està treballant i consensuant a través d'una comunitat de pràctiques²³. Aquest espai de treball participatiu format per directius, tècnics de rehabilitació, tècnics d'interior i professionals de les entitats socials, que sota el lideratge de Francesc Vicente²⁴ té l'objectiu de disposar d'un document marc de referència al juny de 2017, entretant s'està estenent la implementació arreu de Catalunya²⁵.

Aquest model té per objectius la implicació dels interns i les seves famílies en el procés de rehabilitació, fet que ha de comportar una millora del clima social més favorable a la rehabilitació i ha de capacitar els interns per un millor exercici de la ciutadania, reduint els efectes de l'empresonament. Aquest nou model de treball a presons implica un canvi de filosofia d'atenció que parteix del reconeixement i l'empoderament dels interns i exigeix un nou rol per als professionals de règim interior, que adquireixen

²³ ES tracta d'una eina de treball compartit en el marc del programa Compartim de gestió del coneixement del Departament de Justícia, en que diferents professionals amb el suport d'un responsable elaboren eines, instruments, programes a partir de la compartició de bones pràctiques i l'intercanvi d'experiències. Podeu veure més informació a: http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/formacio_recerca_documentacio/formacio/gestcon/ (darrera consulta 7 de març de 2017)

²⁴ Professional de la Direcció general responsable de la definició i desplegament del MPIC als CP.

²⁵ El març de 2017 es disposa del model al CP Lledoners, al M7 de Brians 2 ,amb previsió d'ampliació al MR11 del mateix centre i al mòdul 7 del CP Ponent, i s'està impulsant de nou al Mòdul 2 del CP quatre camins, al CP de joves, al mòdul de dones de Brians 1 i a d'altres mòduls del CP Ponent .

responsabilitats de motivació i avaluació dels interns, i als equips de tractament, com agents coresponsables del treball educatiu, responsables de la confrontació de problemes i impulsors del treball de consens dels Programes individuals de Tractament (PIT).

Segons la presentació del Model²⁶, per part dels responsables i impulsors: Francisco Vicente, Tècnic de la DG, i Carles Soler, subdirector de rehabilitació, els eixos principals del model són:

- **Participació:** existeixen espais, canals i eines per a poder expressar la opinió, fer propostes i millorar la qualitat de vida.
- **Transparència i Responsabilitat:** la informació a totes els agents participants, els interns i les famílies responsabilitza i facilita la presa de decisions.
- **Universalitat adaptada:** un model per tothom, no només per als interns que accepten el model de forma voluntària. Cal tenir en compte les resistències dels interns, els professionals i les famílies, però és un procés definit i sòlid per aplicar de forma universal i progressiva.
- **Estabilitat de professionals i serveis:** Es parteix de que no hi ha incompatibilitats entre persones, ja que cal aprendre a conviure des de la diversitat. Els conflictes s'han de resoldre i aplicar sistemes de mediació. Així doncs s'ha d'evitar l'actual tendència de trasllats de mòdul com a resposta als conflictes o faltes d'implicació dels interns, substituint aquestes respostes per activitats de mediació, reparació i convivència. La continuïtat de l'equip de treball permet establir vincles educatius i millorar la intervenció.
- **Drets i deures (ciutadania).** Els interns són ciutadans actius amb drets i deures.
- **Implicació i coresponsabilitat** dels diferents participants. Tothom forma part de la convivència i per tant es fa coresponsable de la convivència i el procés de millora. La promoció de la participació en activitats, l'ocupació del temps lliure, el treball productiu, són eines disponible per a la millora personal i de la

²⁶ En data 6 de març de 2017 van fer una presentació a les entitats membres de la TPS al CEJFE i en data 17 de març es va constituir un grup de treball de recolzament i impuls del MPIC en el marc de la TPS, en ambdues activitats es presenta el contingut i model de treball. També es facilita un document de treball: el document base del projecte marc del MPIC. A partir d'aquests materials s'extreu el contingut exposat.

convivència que trenquen les rutines, la passivitat i disminueixen els efectes de la presonització. Respecte el personal se'n revisen les funcions i continguts de treball implicant-se en els processos de millora globals:

- Personal d'interior. Són entre el 70 i 80% de la força de treball de presons, pel que són cabdals en el procés de treball.
- En l'actualitat a presons hi ha altres administracions actives i amb competències de treball i atenció: educació, salut, CIRE,... que han d'adoptar un model de funcionament comú.

Cal millorar la formació i donar-los accés a totes les eines de treball: agenda de tractament, PITs,... per treballar de forma consensuada. Cal evitar la fragmentació i reballar des de la visió compartida, consensuant plans de treball, compartint el PIT i participant en les avaluacions de procés

- **Exercici de valors socials:** treballar l'aplicació pràctica del que s'aprèn als programes de formació, si tots els professionals coneixen els continguts dels programes especialitzats es podran fer aplicacions pràctiques en la vida diària de les eines treballades en els grups.
- **Confrontació de problemes:** L'evitació de problemes: aïllament, separacions no resolen les dificultats ni ensenyen a conviure, per tal que cada professional sigui capaç de resoldre i intervenir in situ, en el moment en que es produeix un conflicte, per tal de resoldre'l de forma immediata.
- **Treball ambiental:** si la participació és una manera de fer actua com a facilitador de la motivació i el canvi personal, un context sense violència allunya i minimitza les conductes violentes.

Per a impulsar el MPIC cal implantar eines i estratègies com són:

- ⇒ **Processos d'eleccions de delegats i secretari:** la participació s'ha de fer de forma ordenada i responsable, pel que cal facilitar sistemes d'identificació de portaveus, qualificar-los i ajudar-los a desenvolupar la tasca de promoure la participació.

- ⇒ **Promotors cívics:** són interns formats per tal que hi hagi agents actius que treballin per les millores de l'ambient. El treball entre iguals, la coresponsabilitat són claus en l'exercici de la ciutadania i la comprensió de participació d'una comunitat.
- ⇒ **Agents culturals i dinamitzadors d'activitats:** Interns que es responsabilitzen amb el grup de generar i fer funcionar espais de lleure i formació. Interns que han de rebre una formació i eines per l'autogestió d'activitats.
- ⇒ **Altres estratègies de participació** per la convivència com bústies de queixes i suggeriments,..
- ⇒ **Espais de diàleg.** Cal implantar diferents òrgans de treball compartit, com per exemple: Consell General de Centre (delegats i secretaris representants dels interns + direcció + equips de tractament + equips d'interior,..); Consell General de mòdul (reunió d'interns amb acompanyament) són espais grupals on el límit és no es poden abordar situacions personals o denunciar actituds o conductes denunciabls per altres vies; les comissions de convivència, les comissions educatives, les comissions culturals i esportives, les de serveis, les assemblees, els consells escolars o els comissions intermodulars (esportives, biblioteca, serveis general, laboral,..), els grups de treball per campanyes, grup de treball amb famílies, les taules de participació social de segon nivell o perifèriques,...
- ⇒ **Reforçadors del model:** Cal disposar d'activitats que reforcen la convivència i que milloren l'ambient: disposar de programes d'activitats fora del centre, dies de trobada de famílies, celebracions de festivitats, trobades lúdiques amb grups i persones de l'exterior i/o d'altres mòduls de la presó,...

Suposa un canvi de filosofia en que l'intern passa ser un subjecte actiu i responsable tant de la organització del seu temps, com de les seves activitats, com del seu tractament. Que ha de comportar una millora eficàcia del sistema, la reducció de la reincidència post-penitenciària, la millora del clima de convivència i conseqüent reducció d'expedients disciplinaris, la reducció e regressions de grau, la minimització de trasllats, la millora de l'autoestima i capacitat de relació dels interns, la reducció de la violència i la minimització des efectes de la presonització.

La implantació extensiva d'aquest nou model és un gran repte que implica un esforç de formació dels professionals dels centres penitenciaris i un canvi de rol de tots els intervinents: interns, famílies, professionals de règim interior, professionals de rehabilitació, voluntaris de les entitats socials,....

3.5.2. El treball orientat a la reinserció post mesura penal.

Les mesures que es compleixen en la comunitat respecten la vida autònoma de les persones i no tenen perquè tenir repercussió en les seves relacions familiars, socials, o laborals, ja que el compliment s'organitza de forma que sigui compatible amb les responsabilitats de la persona. Així doncs estan orientades a consolidar la seva rehabilitació i afavorir el desistiment del delictes, permeten un millora arrelament comunitari i nou rol social més favorable a la l'exercici de la ciutadania responsable. Un exemple és el nombre de penats/des a Treballs en Benefici de la comunitat, que un cop finalitzat el treball segueixen vinculats a les entitats on han fet l'activitat de forma voluntària i deslligada del compliment d'obligacions penals.

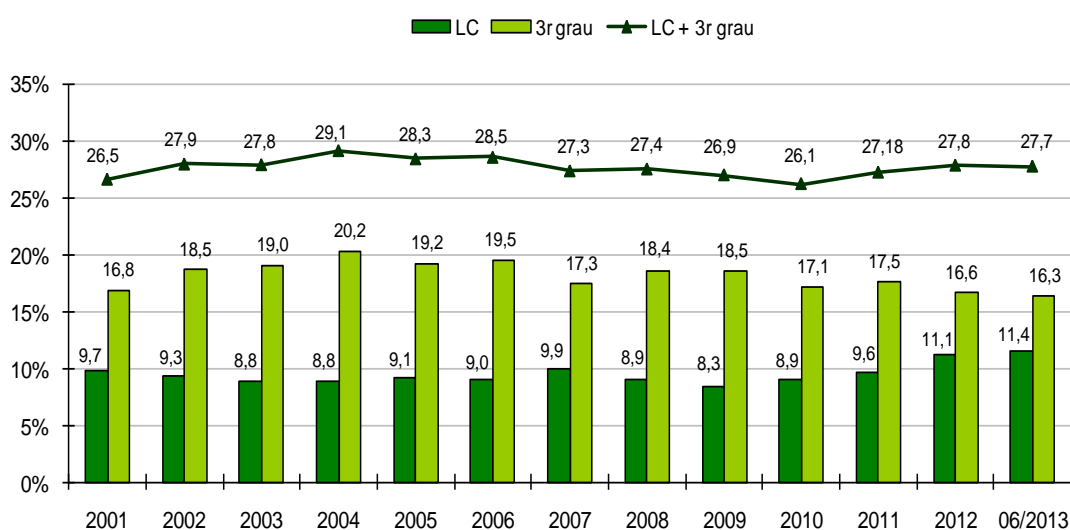
En la justícia juvenil les mesures d'internament en centre educatiu de justícia juvenil venen acompanyades de mesures de llibertat vigilada (LV) al final de la condemna. Fet que implica que un cop finalitzada la privació de llibertat hi ha un Tècnic de Medi Obert (TMO) que realitza un acompanyament al jove per consolidar els canvis assolits durant el procés d'atenció.

En el cas de les persones que compleixen mesures de presó la situació és ben diferent, com dèiem a Heras (2015) *la reinserció post penitenciària és una terra de ningú*, un cop finalitzat el compliment de la pena de presó i consolidada la llibertat definitiva els sistemes d'execució penal retiren tot tipus de suport i la xarxa de serveis socials del territori no sempre acullen de forma referent i acurada la persona alliberada.

El perfil dels interns²⁷ del centres penitenciaris catalans a data d'avui és el següent: Hi ha un total de 8.605 persones empresonades, de les que 6'9% són dones. Un 43'6% són estrangers/es i un 1,5% són joves (menors de 21 anys).

Pel que fa al percentatge d'interns que finalitzen a Catalunya la condemna en medi obert hem de dir que no arriben al 30%, com es pot veure al següent gràfic. La mitja espanyola és del 31%, encara superior, assenyalant-se com una clara debilitat del sistema penal. Si comparem el percentatge amb altres països podem dir que als països nòrdics, Finlàndia, Suècia, tots els condemnats acaben les condemnes en règim obert. Eslovàquia un 79%, Romania un 73%, Polònia, Croàcia, Bulgària, estan entorn el 57-51%, i sobten estadístiques com França amb el 9% o Bèlgica amb el 14%.

Gràfic 2: Nombre de condemnats/es en 3er Grau i LC a Catalunya

Font: Descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació. Departament de Justícia. Generalitat de Catalunya.

Veiem en aquest gràfic que tot i les actuacions i instruccions per a fer créixer les llibertats condicionals la suma de LC + 3er grau no supera el 30%, ja que el creixement de la LC

²⁷ Dades extretes dels descriptors estadístics de serveis penitenciaris del mes de febrer de 2017. Disponibles al web: http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/ (darrera consulta 7 de març de 2017)

comporta associat el decreixement del 3er grau. Això ens indica que el 70 % de la població que finalitza condemnes surt des del 2on grau, xifra que ens hauria d'alarmar ja que la reincidència baixa notablement quan la darrera part de la condemna es compleix en medi obert. Si correlacionem el risc de reincidència amb la mesura de compliment en finalitzar la pena disposem de les següents dades a Catalunya:

- Sortida en LC 11'6%
- Sortida en 2on grau 34,3%

Si estudiem un perfil concret, com per exemple la Violència de gènere (VIGE) trobem les següents dades de reincidència mitjana:

- Programes formatius MPA VIGE: 8'7%
- 3er grau VIGE 19'9%
- 2on grau VIGE 25'1%

Segons publiquen els diferents estudis de reincidència elaborats pel CEJFE, el perfil dels excarcerats/des reincidents és el següent:

- ⇒ Persones amb pocs estudis
- ⇒ Amb presència de violència en la seva biografia
- ⇒ Presència prevalent d'antecedents penals familiars
- ⇒ Disposen d'antecedents penals
- ⇒ Inici de la carrera delictiva a curta edat, joves al sortir de presó
- ⇒ Més proporció de trastorns de personalitat que en els no reincidents
- ⇒ Manca de suport familiar i social
- ⇒ Manca de recursos econòmics
- ⇒ Més presència de consum de drogues que en els no reincidents,
- ⇒ Impulsivitat i inestabilitat emocional
- ⇒ Manca de responsabilitat i temeritat
- ⇒ Baixa resposta o resposta limitada al tractament
- ⇒ Valors pro-criminals, actituds hostils envers la convivència
- ⇒ Persones que ha fet regressions de grau o han tingut incidents

- ⇒ Presència de conductes autolesives superior als no reincidents
- ⇒ Baix nivell de gaudi de permisos de sortida
- ⇒ Haver comès delictes contra la propietat no violents
- ⇒ Alta presència de condemnes curtes, inferiors als 2 anys.

Pel que fa al perfil de delictes i classificació de risc de les persones en situació de privació de llibertat²⁸ hem de dir que entorn el 10,3% són *delictes considerats d'oportunitat*, per exemple, els delictes de tràfic de drogues, molts comesos per dones estrangeres, amb llargues condemnes imposades; o delictes sexuals comesos per homes. Un 19'9% són condemnes relacionades amb *nous delictes* tipificats recentment al codi penal de conducció temerària sota els efectes de l'alcohol o de violència de gènere. Mentre que la resta agrupen *les persones reincidents*, anomenades de porta giratòria, ja que entren i surten de presó de forma reiterativa, que acumulen condemnes contra la propietat, que pertanyen a grups organitzats, estrangers sense papers,... i també els anomenats *resistents*, persones avaluades amb alt risc de reincidència, amb llargues trajectòries penitenciàries, que compleixen llargues condemnes i es mostren inadaptats i resistents a l'entorn penitenciari.

Aquestes dades posen de manifest que a Catalunya només poden optar a un sistema esglaonat de transició a la comunitat aquelles persones que disposen de més indicadors d'èxit de reinserció positiva, com indiquen Tébar (2005) i Capdevila i Ferrer (2014). Acaba essent un sistema que s'aplica majoritàriament a les persones amb menys risc de reincidència i que reforça la voluntat de canvi de l'intern, com afirmen al seu estudi Cid i Martí (2011). Podem afirmar doncs que les persones amb més risc de reincidència, i menys voluntat de canvi i implicació en el procés de rehabilitació, solen passar de presó directament a la comunitat sense cap tipus de suport o intermediació, treballant en contra de les conclusions que es poden extreure dels índex de reincidència en el compliment de mesures en la comunitat.

²⁸ Dades facilitades per Capdevila, M. En el marc de reunions de treball de la Taula de participació social en 6 de març de 2017. En concret al grup de treball d'elaboració d'un pla de suport per la sortida de presó.

S'ha estudiat que la rehabilitació dins de presó és un sistema molt car i que només dóna resposta a un percentatge de la població encarcerada, ja que parteix de la voluntarietat del subjecte i de la disponibilitat de mitjans (personal de tractament i serveis especialitzats). Així doncs la millor garantia de seguretat pública avalen els programes de suport per la sortida de presó, com publica Petersilia (2003).

Els programes de suport són necessaris per diferents motius, entre els que assenyalo els que considero més rellevants:

- a) El treball de rehabilitació realitzat en situació de privació de llibertat s'ha de posar en pràctica en el medi penitenciari, ja que la privació de llibertat ofereix un entorn de convivència molt marcat i controlat que no permet desenvolupar ni posar en joc totes les eines adquirides dins de presó, els interns no sempre disposen de les eines de desenvolupament de l'entorn comunitari.
- b) El temps d'internament a presó de l'estat espanyol i a Catalunya és molt elevat, mentre que els canvis socials són molt ràpids i constants per efectes de la globalització, l'impacte de les tecnologies en la vida quotidiana,... pel que l'empresonament porta de per si una conseqüència de desarrelament cultural i social que es concreta en desconeixement de les eines de mobilitat i transport, desconeixement de les noves tecnologies i aplicacions de telefonia mòbil, tablets,... canvis legislatius i de les xarxes de serveis socials, sanitaris, educatius,.. canvis urbanístics, canvis de cultura religiosa, social, ... modificacions del món del treball, de l'organització i els models de família,...
- c) La xarxa de serveis socials, educatius i sanitaris de que disposem esta molt saturada i té poques capacitats d'oferir un suport molt individualitzat i integral a totes les persones en situació de vulnerabilitat. A més es tracta d'una xarxa d'atenció molt fragmentada, en que cada servei té una missió de treball específica i no hi ha un sistema integrat de treball en xarxa de forma garantida i universal.
- d) El procés de transició del suport dels Serveis Socials penitenciaris als Serveis socials comunitaris no esta garantit ni és una realitat per a tots els interns que surten de presó. Hi ha una absència de protocols de treball coordinat, de manera

que es deixa com una responsabilitat de l'intern, que no sempre és conscient de les seves necessitats de suport ni sempre coneix els serveis disponibles. A més sovint pateixen una desconfiança envers el sistema de serveis socials que els dificulta la demanda de suport.

- e) L'estigmatització social que pateixen les persones que surten de presó comporten situacions d'exclusió social i desavantatge per davant d'altres col·lectius vulnerables.
- f) Els propis efectes de la *presonització*, fan que les persones que surten de presó amés de tenir una situació de necessitat social: manca de recursos econòmics, habitatge, xarxa social, tenen altres característiques personals que agreugen la seva situació de vulnerabilitat. Efectes que desenvolupo a continuació.

L'actual sistema de treball a presó també produeix efectes propis del que s'anomena *presonització*. Aquest terme és emprat i definit per primera vegada per Clemmer (1940) i posteriorment Goffman (1979) reprèn. Ambdós fan referència al sistema carcerari com una subcultura, és a dir un conjunt de normes i maneres d'organització, amb llenguatge propi que s'adquireix a través de la convivència penitenciària. La major part d'estudis es fan en l'àmbit nord-americà en un sistema penitenciari sensiblement diferent al nostre: us d'uniforme, sistema d'identificació d'interns numeral,... Posteriorment autors més propers a nosaltres estudien aquest fenomen a les presons estatals i catalanes, com Valverde (1991), Segovia Bernabé(2001) Garcia-Borés (2003), entre d'altres, de les seves aportacions n'assenyalo algunes característiques rellevant, segons la meva consideració:

- **la pèrdua d'autonomia**, han deixat de cobrir les seves necessitats bàsiques: d'alimentació, higiene de la roba, higiene de la llar, manteniment i cura de l'habitacle,... Aquesta pèrdua de capacitat de decisió sobre la vida diària comportarà dificultats a la sortida de presó per a l'organització de la vida diària: horaris, elecció d'activitats, organització i us del temps lleure,... que en l'entorn penitenciari venen marcats pels horaris institucionals i el PIT.
- **la manca de motivació personal**: pèrdua d'interès pel propi procés, per les relacions amb iguals, per la família,...

- **Submissió:** Actitud adaptativa a un medi jeràrquic, en que s'accepten les normes i formes de relació sense assumir-les com a pròpies, podent produir-se actituds agressives de rebuig a la norma i conductes disruptives. És habitual observar absència d'expectatives de futur i des-responsabilització d'un mateix.
- **Baixa autoestima:** devaluació de la imatge personal i de l'autoconcepte. Que pot portar associat episodis d'ansietat i fatalisme.
- **Pèrdues sensorials:** afectació de la vista, l'audició, percepció del gust, el tacte, les olors, derivades de la reclusió en un medi tancat durant un llarg període de temps on es perden estímuls que poden produir pèrdues sensorials i situacions estressants a la sortida de presó per sobre estimulació. També es produeixen pèrdues físiques, per exemple la pèrdua de l'hàbit de caminar distàncies mitges i llargues.²⁹
- **Aïllament social:** es perden els rols familiars i socials de l'entorn d'origen per adquirir un nou rol en el grup de convivència, desenvolupant falsos rols basats en el poder i la força. La distància dels centres penitenciaris dels llocs de residència d'origen, les noves necessitats de supervivència de la família, i els llargs temps d'internament acaben produint pèrdua de vincles amb l'entorn d'origen i debilitament de les relacions, amb les conseqüents pèrdues del sentiment de pertinença i ciutadania.
- **Alteració de la sexualitat:** la vida emocional, afectiva i sexual es veu limitada als permisos i trobades de parella, que són molt limitats i pautats, en moltes ocasions s'acaben establint falses relacions de parella, per tal de poder mantenir relacions sexuals, amb les conseqüents afectacions emocionals.
- **Afectacions comunicatives:** S'adquireix l'anomenat llenguatge "taleguero" o argot propi de l'entorn penitenciari, empobrint-se el llenguatge col·loquial de l'entorn d'origen. D'altra banda, sovint els professionals empen un llenguatge tècnic que pot ser ignorat per falta de comprensió per part de l'intern o bé adoptat per l'intern en el seu lèxic habitual, obtenint una forma d'expressió pròpia del medi carcerari que pot comportar dificultats comunicatives fora de

²⁹ Aquestes pèrdues s'han mirat de minimitzar en la construcció arquitectònica dels nous centres penitenciaris, disposant de pendents que permetin mirar a l'horitzó, introduint zones enjardinades, fent passadissos centrals llargs,... Però no es poden eliminar del tot.

presó. També el llenguatge corporal és una eina de comunicació que s'adapta al nou entorn.

Bergalli (2003) proposava reduir el temps de compliment de penes de presó, implantar models de participació social dins els centres, afavorir les relacions amb l'exterior, incrementar la cooperació entre els diferents agents intervinents a presó com a factors protectors contra l'empresonament, essent doncs el model de participació i convivència una bona eina d'empoderament i responsabilització de les persones que compleixen mesures de presó que aplicada de forma complementaria a processos de reinserció post-penitenciària segur facilitarien la reducció de la reincidència.

Tenint en compte tots els elements exposats es fa palesa la necessitat de programes específics de suport a la sortida de presó que contribueixin a aconseguir la reintegració social de les persones excarcerades.

A nivell internacional s'estan desenvolupant molts projectes que estan donant importància a l'acompanyament al finalitzar les mesures de presó. Trobem per exemple la llei de segona oportunitat dels EUA³⁰ promou el finançament de polítiques públiques de suport post alliberament de presó, basades en acords entre els governs locals i les entitats socials. O bé podem anomenar la política de garanties de la reinserció de Noruega³¹, que preveu mesures ja des de l'internament, aplica mesures comunitàries com a pla de rehabilitació des de presó, i estableix un sistema de garanties postcondemna d'oferta de garanties com habitatge, treball, formació pensió de sosteniment de forma immediata a la sortida de presó com a dret fonamental. Aquest exemple seria similar al *Housing first* en model d'atenció a les persones sense llar, aplicat al món penitenciari.

³⁰ <http://csgjusticecenter.org/nrrc/projects/second-chance-act/>

³¹ <http://www.kriminalomsorgen.no/directorate-of-norwegian-correctional-service.5081108-265199.html>

A nivell internacional es tendeix cada vegada més a apostar per programes i serveis de recolzament a la sortida de presó i es desenvolupen projectes d'acompanyament professional, estudiat entre d'altres per Milburn i Jamet (2014).

En el nostre context disposem de diferents programes vigents en l'acompanyament a la sortida de presó que presentem a continuació:

- a) El *“servei d'acompanyament post penitenciari”*, desenvolupat per l'associació INTRESS el 2016-2017. Es tracta d'una adequació a Catalunya d'un programa que desenvolupen a Madrid des de fa anys, pel que un professional de la psicologia atén individualment un excarcerat de segon grau classificat d'alt risc de reincidència penitenciària. Dit acompanyament es tracta de facilitar eines i recursos d'integració social: habitatge, activitats de lleure, serveis especialitzats, cura de la salut,...
- b) El projecte de recerca *“de la presó a la comunitat”³²*, que es constitueix com un projecte de recerca experimental per avaluar l'acció d'un equip de mentors que de forma voluntària ofereixen un acompanyament a interns que surten en llibertat definitiva des de 2on grau, i accepten voluntàriament dit acompanyament. Aquest projecte, que ha d'emetre els seus resultats el juny de 2018, permetrà disposar de dades reals i contextualitzades a Catalunya de l'eficàcia de l'acompanyament a càrrec de voluntaris.
- c) El projecte *Cercles de suport i Responsabilitat*³³, orientat a generar cercles de suport a càrrec de voluntaris amb suport professional per a delinqüents sexuals considerats d'alt risc de reincidència.
- d) *El projecte enllaç*³⁴: Les entitats socials que disposen de pisos de suport per a persones sense llar o pisos de suport al 3er grau i la llibertat condicional, coneixedores de la necessitat de suport dels interns que reben al seus dispositius

³² Podeu consultar més informació al web: <http://www.delapresoalacomunitat.com/index.php/ca/> (darrera consulta 7/3/2017)

³³ Vegeu més informació al web gencat de presentació del projecte: http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/cercles/ (última consulta el 7 de març de 2017)

³⁴ Podeu consultar més informació al web: http://www.fundaciomambre.org/ca/web/69_recursos-residencials.html (última consulta el 7 de març de 2017)

van generar el projecte enllaç, de titularitat de la Fundació Mambré i en col·laboració amb les entitats: Associació Cedre per la Promoció Social, Associació Centre Obert Heure Gràcia, Caritas Diocesana Barcelona, Companyia de les Filles de la Caritat, Dominiques de la Presentació, Fundació Ared, Fundació de l'Obra Mercedària, Fundació Pare Manel, Germanes Carmelites de la Caritat Vedruna-Catalunya, SEPAP (Secretariat Diocesà de Pastoral Penitenciària), Fundació Roca i Pi i Fundació Marianao. Aquest projecte ofereix recolzament educatiu i social a les persones que estan acollides a les llars residencials de les entitats esmentades, amb la finalitat de superar les dificultats específiques derivades de l'empresonament, com la manca de suport social, la manca d'habilitats, la pèrdua d'hàbits i habilitats de cura personal,... derivades de l'empresonament.

Tot i l'existència d'aquests programes i serveis seguim disposant d'una manca de recursos especialitzats d'atenció a aquest col·lectiu. I encara més si ens centrem en les persones que surten de presó sense xarxa familiar ni social de suport (ja sigui perquè no en tenien abans d'entrar a presó, o bé que l'han perdut a conseqüència de l'internament a presó). Persones que com hem dit, desconeixen el mercat de treball i tenen poca formació i competències per a poder-hi accedir de forma autònoma; que tenen dèficits comunicatius, que són desconexores de les noves tecnologies, del context social, polític, geogràfic cultural,... degut als canvis que s'han produït durant el temps d'internament dels que ho han estat coneixedors ni participants.

En aquest sentit des de la Taula de participació social (Departament de Justícia i entitats socials que col·laboren en execució penal a Catalunya) s'està treballant conjuntament amb la Taula de 3er sector social de Catalunya el repte d'elaborar un pla de suport a la sortida de presó. Un projecte que s'entén com un treball impulsat pel Departament de Justícia i que vol implicar i coresponsabilitzar la resta d'administracions i la ciutadania.

D'aquest pla s'ha acordat iniciar-ne el desenvolupament a través de dos plans locals que s'estan dissenyant i s'implementaran experimentalment en dos centres penitenciaris, el disseny i bases s'estan construïnt de forma coparticipada entre el Departament de Justícia, la Taula del Tercer Sector (i les seves Federacions membres), i la Taula de

participació Social a través de la participació de les entitats interessades a desenvolupar-lo i amb la implicació de les taules de participació de segon nivell o perifèriques dels centres penitenciaris implicats a les proves pilot.³⁵ Es tracta de dissenyar accions de suport per a persones que surten alliberades en segon grau, amb una part d'intervenció prèvia a la sortida de presó de preparació d'un projecte de futur, des del centre i una millor acollida per part de la xarxa de serveis comunitària en arribar a la comunitat un cop produïda la sortida del centre penitenciari.

Són plans que preveuen fer una tasca de sensibilització social per a millora l'acollida comunitària que generi més oportunitats de participació social, més oportunitats d'inserció laboral, més coneixement social, al mateix temps que impulsar la coresponsabilitat de les administracions en l'atenció social d'aquest col·lectiu. Que haurà de concretar-se en l'establiment de protocols de coordinació i treball dels diferents serveis existents i campanyes de sensibilització social i comunitàries.

Per concloure doncs aquesta apartat hem d'assenyalar la necessitat d'incrementar de forma real el compliment de mesures de substitució de presó, la necessitat d'incrementar el percentatge d'interns que passen pel 3er grau i la llibertat condicional, així com la necessitat de disposar d'una xarxa estructurada de suport a la sortida de presó des de 2on grau, que necessàriament ha d'incloure una millor preparació de la sortida des de centres penitenciaris i un treball de coresponsabilitat entre totes les parts implicades, començant per l'intern, la seva família, els equips de rehabilitació i serveis socials dels centres penitenciaris i els equips de la xarxa de serveis socials d'atenció primària i especialitzats, els de salut, treball,... com a garantia d'èxit de culminació del procés de rehabilitació, ja que com he assenyalat és necessària la reinserció com a procés per consolidar el desistiment i la rehabilitació.

³⁵ Es pot consultar la proposta en el marc del pla de treball 2017 de la TPS. Disponible en xarxa al web: http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/ambits/reinsercio_i_serveis_peni/col_laboracio_instituci_on/taula_de_participacio_soc/pla_treball/pla_treball_tps_2017.pdf (Darrera consulta el 7/3/2017)

3.5.3. La millora de la formació i el treball dins de presó.

L'article 26 de la Llei orgànica general penitenciària estableix que el treball penitenciari es configura com un dret i un deure de l'intern i n'és un element fonamental del tractament. La interlocutòria de 14 de març de 1988, dictada pel Tribunal Constitucional en el recurs d'empara núm. 87/1987, estableix el dret al treball remunerat i al beneficis de la Seguretat Social durant les penes privatives de llibertat. Com he anat plantejant al llarg del document el treball és un element rellevant en la reinserció post-penal, i per tant ha de ser un contingut rellevant durant el procés del compliment de la pena. Malgrat aquesta obvietat encara a dia d'avui ens trobem amb unes xifres esfereïdores: La mitjana de persones ocupades del 2016 va ser de 4.048, la nòmina per jornada de treball és de 12'4€/jornada de treball³⁶. Aquesta xifra la podem comparar amb les dades del salari mitjà a Catalunya l'any 2014 que s'establia com a guany mitjà en 15,45 €/hora³⁷. Alòs (2011) publica que de la mostra estudiada de 3225 interns, el 43'6% van aconseguir algun tipus d'inserció laboral, un 22'9 havien reincidit i el 33,4% no havia aconseguir cap tipus d'inserció. Només un 22,2% dels que havien assolit una inserció laboral la mantenien a llarg termini. I cal dir que dit estudi és de dates anteriors a l'agreujament de la crisi econòmica. En dades més recents del propi Departament de Justícia, durant el 2016 més de 3.300 interns han entrat en la fase final de la condemna en tercer grau i d'aquests només un terç han aconseguir una inserció laboral.

Així doncs veiem que hi ha importants mancances en la formació i inserció laboral de les persones que compleixen mesures penals: el baix salari, per sota del mercat laboral, el baix nombre de persones que treballen als tallers productius, els baixos índex de inserció laboral post condemna, són indicadors preocupants que evidencien la necessitat d'un canvi.

³⁶ Xifres publicades als descriptors estadístics de serveis penitenciaris. Disponibles en xarxa al web: http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/9_pob.html (darrera consulta el 7 de març de 2017).

³⁷ Dades oficials Idescat publicades el 2016. Vegeu: <http://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=5809> (darrera consulta el 7 de març de 2017).

El Centre d'iniciatives per a la Reinserció (CIRE³⁸) és l'empresa pública del Departament de Justícia encarregada de la gestió dels programes de formació, ocupació i inserció de persones que compleixen mesures penals. El CIRE organitza activitats de formació dins de presó: disposa de tallers productius (manipulats, fusteria, serralleria, impremta,...) i tallers de serveis (botigues en els propis CP, bugaderies, menjadors,...), també treball fora de presó en programes mediambientals, obres de manteniment,... D'altra banda disposa d'un equip d'inseridors/es laborals que fan l'acompanyament a la transició dels joves i adults que compleixen mesures i necessiten fer un procés de recerca de feina. L'any 2015 es van formar 3013 interns/es i es va ocupar 4.107 interns en tallers i serveis i es va aconseguir 920 contractes laborals signats³⁹. En coordinació amb l'Obra Social "la caixa"⁴⁰ aplica el programa "reincorpora" que ofereix formació, pràctiques no remunerades i intermediació laboral, en col·laboració amb les entitats socials gestores del programa. El 2015 es van fer 538 itineraris d'inserció laboral amb resultat del 70% d'insercions laborals.

Apuntaré a continuació alguns elements a reconsiderar i millorar respecte la formació i la inserció laboral:

Com apuntàvem a l'article "*inserción laboral de personas que cumplen medidas penales*", (Fabra, (2016), és necessari un canvi de mirada respecte la formació, capacitació i inserció laboral de les persones que compleixen mesures penals. Aportàvem que és necessari millorar el treball de coresponsabilitat entre els diferents intervinents en els processos d'inserció, vinculant la reinserció laboral als processos de desistiment de la delinqüència i reinserció social post penitenciària. Assenyalàvem el procés de formació i inserció laboral com un moment clau per a treballar de forma integrada la millora de competències personals i el creixement personal, ja que en un entorn on el treball és inestable i precari, cal orientar les persones cap al creixement personal i des de l'atenció personalitzada oferir eines de resolució de conflictes,

³⁸ Vegeu més informació al web corporatiu: <http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/cire/> (darrera consulta el 7 de març de 2017).

³⁹ Xifres oficials publicades pel Departament de Justícia: <http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/cire/> (darrera consulta el 7 de març de 2017)

⁴⁰ Vegeu més informació al web corporatiu: <https://obrasociallacaixa.org/ca/pobreza-accion-social/integracion-laboral/reincorpora-de-la-caixa> (última actualització 7 març 2017)

d'organització personal, d'autogestió per tal que al formació els serveixi a moure's en la societat líquida de la que som partícips.

Cal incrementar els llocs de treball productiu i millorar els salaris del treball productiu, així com reconsiderar les compatibilitats entre subsidis a la sortida de presó, per tal que el sistema sigui incentivador i motivador del treball dins de presó, com a oportunitat de formació, d'adquisició d'experiència laboral i d'estalvi per al sosteniment a la sortida de presó i la col·laboració amb la unitat familiar, si se'n disposa durant el compliment de la pena de presó. El treball digne hauria de ser una oportunitat per a totes les persones internes a presó, compatible amb els horaris de formació i altres activitats de formació i rehabilitació i un element clau al PIT.

La formació i el treball productiu s'ha d'orientar als filons d'ocupació del mercat de treball, qualificant les persones per a la ocupació emergent. És necessari promoure millors acords amb les empreses per tal que la formació de pràctiques remunerades i laborals siguin una realitat que faciliti una millor transició de la presó a la comunitat. Ha de millorar el continu de programes de formació, ocupació i treball.

Un dels importants reptes a afrontar és la motivació al treball. El mercat de treball ofereix llocs de treball inestables i mal remunerats, però malgrat aquesta realitat són una oportunitat d'auto sosteniment, d'establiment de relacions socials positives i de formar part de la comunitat, pel que cal treballar la motivació al treball com un element clau del desistiment i la reinserció, orientant la formació a la resolució de casos pràctics i al treball actiu dins la comunitat. La formació és una excel·lent oportunitat per a treballar l'autoestima, la millora de les habilitats comunicatives, l'assertivitat, la resolució de problemes de la vida diària i un espai on plantejar-se el repte del projecte de futur com eina clau a la sortida de presó. Així doncs el treball hauria de ser un element clau en el sistema de rehabilitació integrat a l'ar esta de programes específics com espai de treball formatiu i educatiu.

3.5.4. La Sensibilització social, generar opinió favorable de la societat civil envers els sistema d'execució penal.

D'acord amb l'enquesta de seguretat pública de Catalunya del 2015⁴¹ tant la victimització com la percepció de la victimització tenen una tendència a l'alça des de l'any 2013. Atenent als fets delictius hi ha una disminució, per contra si hi sumem els nous fets delictius (enganys, frauds, estafes, ocupacions de segones residències, destrosses,...) el percentatge augmenta al 20'6%. Creix de forma rellevant el percentatge de població que es considera víctima de fets considerats no delictius, de 5'7% el 2011 a 10'0% el 2015. En l'estudi dels motius per no denunciar s'observa una disminució de la confiança en la justícia del 46'6% el 2011 al 37'5% del 2014-15, per manca de confiança en la policia, també baixa del 33,1% el 2011 al 21,6% el 2014-15. També assenyala una disminució de confiança respecte el que la policia pot fer que era del 70'5 el 2011 i passa a ser del 58% el 2014-15. Per contra la percepció del nivell de seguretat millora per tercer any consecutiu creixent del 6,2 el 2001 i del 6'9 en l'actualitat, en una escala de 0 a 10 de valoració. Respecte l'actuació dels mossos d'esquadra, s'observa tendència cap a la satisfacció en que la mitjana opinen que l'actuació de la policia és suficient, amb un increment del 49,3% del 2013 al 57'7% del 2015. L'enquesta demana un enduriment d'actuació de la policia davant el consum de drogues en la via publica, en les manifestacions no autoritzades, en canvi es mostra més tolerant cap a la venda ambulat, la immigració sense papers o la presència de prostitució a carrers i carreteres. Aquestes dades ens mostren com la població general té una mala percepció de la seguretat i una manca de confiança en la justícia. Si disposéssim de dades publiques sobre l'opinió respecte l'empresonament com a mesura penal o el compliment de mesures en la comunitat, el més probable és que ens trobéssim amb una opinió majoritària a favor de les llargues penes de presó enlloc del compliment en la comunitat. Quan tots els estudis disponibles posen en evidència l'eficàcia de les mesures comunitàries.

⁴¹ Podeu consultar els resultats de l'enquesta al web:

http://interior.gencat.cat/web/.content/home/010_el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya_2015/ESPC2015_resum.pdf (darrera consulta 7/3/2017)

Si estem d'acord que cal tendir cap a les mesures comunitàries i la reducció del compliment de temps de presó, fet que només serà possible si informem la ciutadania dels resultats del compliment de penes. És necessari passar comtes, avaluar les actuals polítiques i serveis i informar la societat dels resultats, per tal que estiguin més informats i puguin exigir un sistema més eficaç. El clam popular respon a lògiques populistes, desinformades i poc conscients dels resultats reals de les propostes que promulguen.

El primer repte és doncs modificar la percepció social envers el compliment de penes a la comunitat, mentre que el segon és la generació e confiança en la rehabilitació. No hi ha procés de reinserció social possible sense acceptació social. Mentre els ciutadans de casa nostre discrimini les persones pel fet de tenir antecedents penals no hi haurà possibilitats de recollir els fruits d'un treball de rehabilitació ben fet. Tots els estudis assenyalen la necessitat d'oportunitats de treball i participació social al finalitzar la condemna com únic camí cap a la consolidació de la desistència de la conducta delictiva.

Així doncs hem de conscienciar la població que un cop la pena s'ha complert s'ha pagat el deute i es recobren els drets i deures propis de la ciutadania amb igualtat d'oportunitats.

És necessari preguntar-se si cal actuar des de la discriminació positiva. Aquest és un debat obert i no resolt, que tampoc pretenc resoldre en aquests paràgrafs, però la categoria d'ex pres potser hauria de tenir càrrega positiva per començar la carrega d'estigmatització social que suporta. Potser seria necessari començar a plantejar prioritat en l'accés a alguns serveis bàsics com l'habitatge, les prestacions socials bàsiques, l'accés als serveis de salut, salut mental o drogodependència,... Des d'una lògica únicament economicista no tindria cap sentit invertir en programes socioeducatius i psicològics de rehabilitació, sense poder gaudir de processos de suport facilitadors de la integració. Només des de la possibilitat de donar continuïtat ala intervenció té sentit treballar. És un debat obert que s'haurà d'anar afrontant i avaluant en els propers anys, ja que no només cal fer canvis en el propi sistema, sinó també i de forma rellevant en la percepció social del sistema i serveis penals.

3.6. La governança participativa en l'execució penal

La creixent complexitat de les societats contemporànies exigeix més creativitat i implicació col·lectiva per a resoldre les necessitats emergents. La millor forma de donar resposta als problemes col·lectius és a través de la participació. Des d'una perspectiva teòrica es defineix el concepte de democràcia deliberativa com aquella que pretén democratitzar les polítiques públiques. La governança participativa millora els continguts de les decisions, facilita la implementació de les decisions i forma i apodera els ciutadans.

Es tracta d'un model de govern basat en l'intercanvi d'arguments respecte decisions concretes, on és possible l'expressió de totes les opinions i serveix per tal que el que li pertoca decidir disposi d'un argumentari ampli, contrastat, en que ha tingut els pros i contres de les diferents opcions i en pren la decisió de forma conscient. Implica una forma de govern, de presa de decisions que implica escoltar, explicar-se i respondre de les decisions preses. No es tracta de defugir de l'exercici de l'autoritat, sinó d'exercir l'autoritat de forma raonada i responsable.

El paradigma de la participació ciutadana s'ha imposat a casa nostra de forma extensiva des de principis dels 90. Ningú s'atreveix a qüestionar-ho, ja que s'associa a democràcia. La governança democràtica no tracta d'eliminar les estructures representatives pròpies de les societats democràtiques (parlaments, consells de govern...), sinó complementar-les amb l'ús de pràctiques de govern participatives com defensen Parés (2013) i Brugué (2012). Aquests autors posen de manifest com la mobilització ciutadana aporta solucions creatives a les necessitats socials, especialment ara en temps de crisi, ressaltant iniciatives com el Banc d'Aliments o la Plataforma d'afectats per la Hipoteca. De vegades són iniciatives amb voluntat d'incidir en les polítiques i de vegades resoldre problemes de forma directa, desenvolupant pràctiques de *democràcia implementativa*, com assenyala Parés 2014. En el món de l'execució penal tenim entitats socials nascudes justament per a fer incidència i d'altres implicades en aportar solucions i fer innovació social amb la finalitat de millorar l'execució penal i donar més oportunitats a les persones que compleixen mesures.

En els darrers anys l'organització del sistema penal ha canviat de forma notable, han crescut les gestions delegades de serveis, ha canviat la dependència i l'autonomia de les escoles d'adults dels centres penitenciaris, dels serveis de salut i salut mental. Aquesta tendència cap a la diversificació de responsabilitats ha exigut una nova mirada i model de treball, que ha passat de ser totalment jeràrquic i directiu a treballar des de la direcció col·legiada en determinats àmbits imposant-se la governança compartida i participativa.

La implantació del model de participació i convivència també implica trencar barreres respecte la fragmentació del treball. Els encàrrecs del personal d'interior van més enllà del control, és l'aplicació de la complexitat a l'entorn professional en que tots els agents es coresponsabilitzen del clima de convivència, el pla de treball individual... el benestar de les persones privades de llibertat.

Catalunya és un país de tradició participativa. Disposem d'un gran nombre d'associacions cíviques, socials, culturals que constitueixen un teixit sòlid i organitzat a través de federacions. Una mostra de l'alt nivell d'organització i sistemes representatius desenvolupats en l'àmbit de l'acció social va ser el sorgiment de *la Taula d'Entitats del 3er sector Social de Catalunya* ⁴², organització aglutinadora i representant de les diferents federacions actives en acció social de Catalunya. Aquest fort teixit ha anat reclamant un espai de participació en les polítiques públiques, essent reconegut com a interlocutor necessari i vàlid en el disseny, implementació i avaluació de polítiques socials.

Als apartats 3.3.1. i 3.3.2. hem vist com les entitats socials són un agent més de l'execució penal, un agent que va més enllà de la funció d'entreteniment o esbarjo o de complementació del que el sistema no arriba a oferir. S'ha demostrat que les entitats socials són un agent més del sistema amb criteri propi, professionalitat, expertesa i vàlua professional que pot aportar discurs, innovació i sumar el seu talent per la millora conjunta de l'execució penal.

⁴² Entitat que representa 36 federacions i més de 3.000 entitats socials no lucratives. Vegeu més informació al web corporatiu: <http://www.tercersector.cat/> (última consulta el 7 de març de 2017)

Com a política social la responsabilitat és de l'estat, que és qui en té la titularitat i qui n'ha de desenvolupar pràctiques eficients i de qualitat. Però en els temps actuals la única forma d'assolir aquest objectiu és partint de la coresponsabilitat. Amb l'ànim de disposar d'un espai consultiu i de treball compartit amb les entitats, el 2004 es crea la Taula de Participació Social (TPS) com espai estable de participació de les entitats col·laboradores i de voluntariat amb al Secretaria de Serveis Penitenciaris, Rehabilitació i Justícia Juvenil⁴³. És un òrgan pioner de governança participativa, esdevenint des de llavors un espai consultiu del Departament de Justícia.

Pel que fa al naixement de la TPS hi ha un punt d'inflexió assenyalat des de totes les parts (Administració i entitats socials) a les II jornades de voluntariat penitenciari celebrades l'any 2003. En aquell moment ambdues parts conscients que són necessaris més espais de trobada, negociació i confrontació d'idees entre l'administració i les entitats socials es comença a treballar en la idea d'un espai estable de treball.

Algunes entitats inicien un procés de coordinació amb voluntat de fer una plataforma d'entitats d'àmbit penitenciari que pugui fer incidència i dialogar amb l'administració. De l'altre l'administració reconeix la força i el valor de les entitats i comença a pensar en un espai de participació permanent a través d'algun òrgan de treball en que les entitats disposin de representants per a col·laborar en el model d'execució penal. Ambdues coses van prenent força i finalment el conseller signa la resolució de creació de la TPS. Des d'aquell moment aquest espai de treball s'ha mantingut de forma estable, tot i que amb un funcionament irregular, com anirem veient en els següents punts.

⁴³ Aquesta secretaria ja no existeix per modificació de la composició del govern, Posteriorment, el 2009, es publica l'Ordre JUS/370/2009, de 23 de juliol, de regulació de les taules de participació social en l'àmbit penal i penitenciari, que esdevé el marc de referència per l'actual funcionament de la TPS.

3.6.1. La Taula de Participació Social. Composició, funcionament i continguts de treball de la TPS.

La Taula de Participació Social (TPS) com òrgan estable de participació i òrgan consultiu del Departament de Justícia, està formada per totes les entitats que col·laboren amb el Departament de justícia. No obstant la seva creació neix de forma lligada a Serveis penitenciaris, fets que queden palesos al decret de constitució. Així doncs els òrgans existents estan estretament lligats als serveis penitenciaris, restant pendent establir òrgans de treball específics per a les Mesures Penals Alternatives d'Adults, la Justícia Restaurativa i la Justícia Juvenil. Tot i aquesta absència de presència reglamentada, les entitats que col·laboren en centres penitenciaris també col·laboren en les altres àrees, pel que els continguts de treball i la mirada ha inclòs des de fa anys una visió més àmplia que la de serveis penitenciaris, treballant en tot moment en factor de l'execució penal en sentit ampli.

De fet des de 2009 les entitats en les seves votacions han tingut en compte la necessitat de disposar dins la comissió permanent d'entitats que treballin en l'àmbit de les MPA i de Serveis Penitenciaris, i s'han desenvolupat accions de sensibilització i formació dirigides de forma específica per ambdós àmbits.

El 2015, des de les entitats apareix la inquietud de disposar d'un espai de treball col·laboratiu en l'àmbit de la justícia juvenil, demanda que es manifesta a la Direcció General i és percebuda com una oportunitat de millora. Pel que el 2016⁴⁴ s'inicia un procés de treball d'impuls d'espais de treball de la TPS en la justícia Juvenil, i s'ha fixat al 2017 com objectiu prioritari la definició d'uns òrgans, continguts i sistemes de treball compartits que contribueixin a una millor col·laboració en aquest àmbit.

Les entitats que col·laboren amb el Departament en programes de gestió delegada o altres fórmules de prestació de serveis o desenvolupant programes de voluntariat social, són convidades a formar part de la TPS. En cas d'acceptar passen a formar part del cens d'entitats (l·listat gestionat des de l'àrea de Serveis Socials i Rehabilitació), rebent la informació del treball i disposant del dret a participar en tots els òrgans establerts i

⁴⁴ Veure pla de treball a l'annex Documents TPS: Doc1: pla de treball 2016

comissions de treball, així com participar a les eleccions d'entitats representants, podent-se proposar o votar escollint en qui deleguen la representació.

El funcionament de la TPS es basa en diferents espais de trobada i treball, que estan regulats a través de diferents documents. L'ordre JUS/370/2009 estableix dos nivells de funcionament:

- *la taula de primer nivell o general*, amb representació del conjunt d'entitats que col·laboren i desenvolupen voluntariat en execució penal a Catalunya, la direcció dels serveis d'execució penal i la Direcció General d'acció cívica i voluntariat.
- *i les taules de segon nivell o taules perifèriques dels centres penitenciaris*, que com el seu nom indica n'hi haurà tantes com centres penitenciaris existeixen, a excepció dels Centres Oberts de Barcelona on es proposa una única taula col·legida per als diferents centres oberts de Barcelona amb la presidència de la Direcció de Serveis Socials Penitenciaris. En dites TPS perifèriques hi estaran representades les entitats col·laborades i de voluntariat, les direccions i els ens locals implicats a cada centre penitenciari i/o territori.

En reunió de treball, el 9 de febrer de 2009 s'estableix com a continguts i dinàmica de treball de la TPS els següents espais de treball⁴⁵:

Plenari d'entitats: *el Plenari és l'òrgan decisor per excel·lència. Les decisions fonamentals s'han de prendre, consultar i/o validar en Plenari. Habitualment es convoca una reunió anual de caire electoral i un altre que convoca la Part Social amb continguts propis de la seva activitat i/o interessos.*

⁴⁵ Informació literal extreta de l'acta de la reunió. Veure annex Documents TPS: Doc 2:Acta reunió TPS 2 febrer 2009

- Reunions de la Comissió Permanent: la Comissió Permanent és l'espai de trobada entre les nou entitats (Part Social) i representants de l'administració. Normalment es reuneix tres ó quatre cops l'any.

- Reunions de la part social: assisteixen les nou entitats escollides pel plenari si bé podria assistir qualsevol entitat del Plenari que ho demanés. La periodicitat és, aproximadament, cada dos mesos. La convocatòria formal prové de la Comissió d'enllaç (secretaria) a demanda de qualsevol membre de la part social o perquè així ho consideri la pròpia Comissió d'enllaç. Els continguts són variables: transmissió d'informació de la Comissió d'enllaç, situació dels grups de treball, preparació de reunions de la Comissió Permanent o de Plenària, temes concrets que afectin a les entitats...

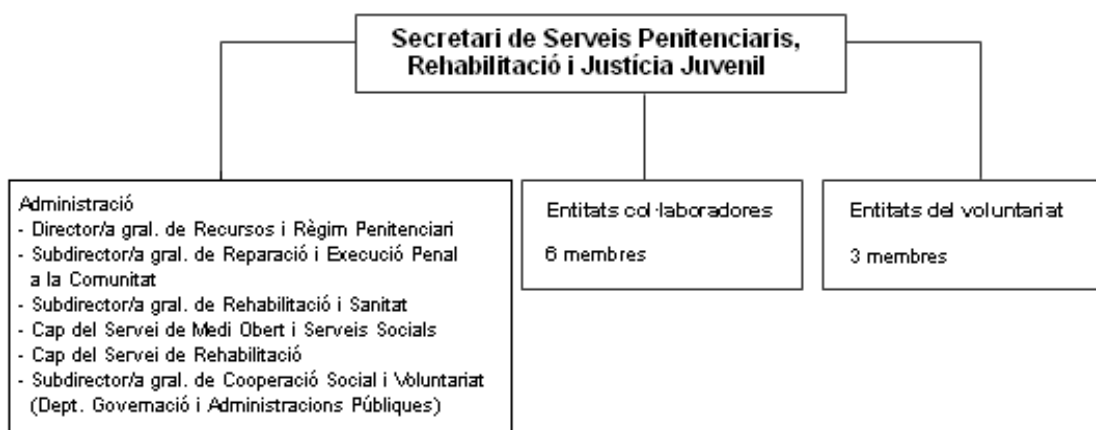
- Comissió d'enllaç: La Comissió d'enllaç és un grup de treball amb tasques de representativitat i d'interlocució en el si de la Part Social. Com el propi nom indica és un vincle o enllaç entre la Part Social i la pròpia administració. La componen tres entitats (una de voluntariat i dues de col·laboradores). Un dels membres de la Comissió d'enllaç assoleix el rol de secretaria que comporta la gestió de la comunicació entre la Part Social i l'administració, la convocatòria de reunions de la Part Social, la difusió de les actes, la gestió de la comunicació amb les entitats mitjançant el domini informàtic, la reserva de sales per a reunions, etc.

Aquests diferents òrgans encara es mantenen en l'actualitat i han estat redefinits en la Normativa de funcionament de la TPS que ho amplia amb un nou òrgan participatiu: el plenari de la part social, que defineix així⁴⁶:

“El Plenari de la part social: Es convoca a proposta dels representants de la part social. Són reunions de treball on estan convidades totes les entitats col·laboradores i de voluntariat. S’informa dels resultats del treball de les comissions permanents i es consensuen prioritats, estratègies i línies de treball. Són espais de construcció, intercanvi i aprofundiment en les línies de treball aprovades. Si s’escau es prenen decisions de forma democràtica per votació a mà alçada o en vot secret segons es consideri”.

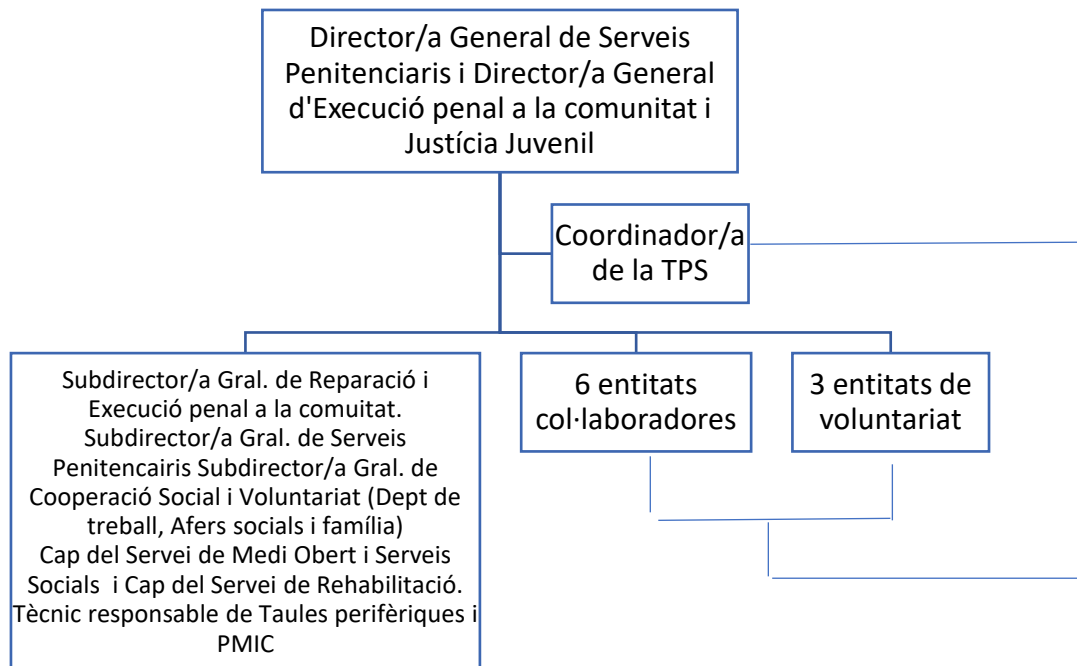
Cal dir que a l'actualitat a més d'aquests òrgans es treballa en comissions mixtes creades per objectius de treball concret que es dissolen en assolir objectius i rendir comptes davant la comissió permanent i/o plenari.

Pel que fa a la composició, la **Taula de primer nivell**, segons l'ordre JUS/370/2009 es concreta en:

⁴⁶ Document de normativa de la TPS pàg. 5. Disponible a l'Annex: Documents TPS: Doc3: Normativa TPS

Però les modificacions de l'organització de l'equip de govern⁴⁷ han derivat en l'estructura següent:

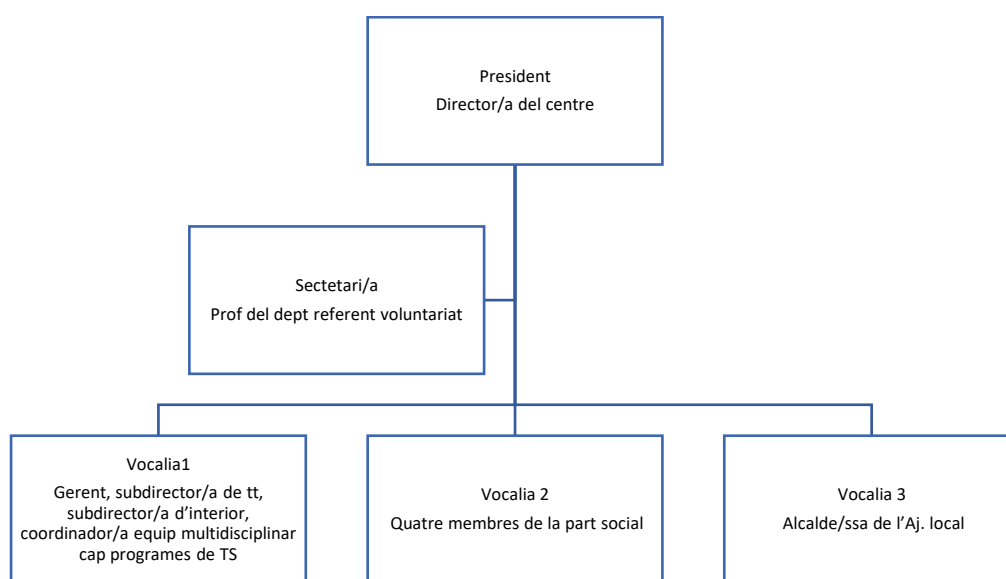
Actualment la presideix el Director General de Serveis Penitenciaris de forma col·legiada amb la Directora d'Execució penal a la comunitat i justícia Juvenil. El cap de Servei de Medi Obert i Serveis Socials n'ostenta la secretaria. S'ha incorporat un nou tècnic en representació de l'Administració que és l'encarregat de desenvolupar el Model de Participació i convivència als centres penitenciaris (PMIC) i donar impuls i fer seguiment del funcionament de les Taules perifèriques.

També s'ha incorporat des de 2015 la figura del coordinador/a de la TPS, una secretaria tècnica responsable de l'establiment d'acords de treball, implementació i avaluació d'objectius i accions concretats als plans de treball anuals. Aquesta figura, que analitzarem més endavant, és un/a consultor/a extern contractat mitjançant contracte de Serveis des del Departament que facilita la interlocució entre ambdues parts i té l'encàrrec de dinamitzar la participació de les entitats socials i vetllar per la seva representativitat. En el període 2010-2012 també s'havia disposat d'aquesta figura, però

⁴⁷ Es pot consultar on line al web corporatiu. Organigrama del Departament de Justícia: <http://sac.gencat.cat/sacgencat/AppJava/organigrama.jsp?codi=13757&cap=true> (Darrera consulta el 6 de març de 2017)

en aquell cas era contractada des d'una entitat social, tenint una dependència jeràrquica més lligada a les entitats socials enlloc de l'actual paper d'intermediació.

El sistema de representació de les entitats socials s'estableix al document de Normativa electoral, aprovat en plenari el 27 de novembre de 2008. I d'acord com aprova dit document es realitzen eleccions anualment al plenari del mes de desembre en curs. Pel que fa a la composició de les Taules perifèriques o Taules de segon nivell es mantenen d'acord al decret amb la següent configuració:

Segons el document de normativa electoral, cada entitat representa les entitats del plenari per un període de 3 anys, essent renovat un terç dels representants de la part social cada any per tal d'assegurar la renovació de càrrecs i la continuïtat dels projectes iniciats

Entre els quatre membres de la part social s'entén que hi ha d'haver-hi representants d'entitats de voluntariat i col·laboradores. I tots els membres poden delegar la seva representació en aquells qui considerin més idonis de la seva àrea de competència.

Tot i el decret de 2009, les Taules han tingut un baix nivell d'implementació arreu del territori, essent només taules actives i de continuïtat la TPS perifèrica del CP Lledoners. Algunes no s'havien constituït mai i d'altres es van constituir, però van deixar de funcionar per manca de contingut o desànim i manca de compromís per ambdues parts. L'any 2015 es planteja la necessitat d'activar i reforçar les TPS perifèriques i s'inicia un

pla de treball per la seva redefinició i reactivació. Procés que rep el recolzament tècnic i l'assessorament de la Subdirecció General de Qualitat Democràtica del Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència⁴⁸.

Aquest acompanyament implica l'encàrrec d'una diagnosi a una consultora externa que es presenta a tots els implicats el 29 d'abril de 2016 al CEJFE⁴⁹. A partir dels resultats obtinguts es realitza una reunió de treball de redefinició i identificació d'accions de millora que es porta a terme el 18 d'octubre de 2016 a la casa del Mar de Barcelona. Les conclusions de la jornada són el punt d'inici d'un procés de treball d'impuls de les TPS perifèriques. Com acords més rellevants es prenen els següents:

- S'estableix que cada centre penitenciari ha de disposar d'una figura de coordinació de la TPS perifèrica.
- Totes les taules s'han de constituir entre el darrer trimestre de 2016 i primer de 2017.
- I s'ha d'establir i consensuar amb la part social un pla de treball per a l'any 2017.

Per tal de garantir l'impuls i avaluar el procés de treball, la Subdirecció de Qualitat democràtica, ofereix de nou per al 2017 l'acompanyament d'una nova consultora externa especialitzada (l'empresa raons públiques) als referents de les TPS, que elaborarà una guia de bones pràctiques i recomanacions transferibles a la resta de centres penitenciaris, per tal de facilitar-ne l'impuls i desenvolupament.

⁴⁸ Segons Decret constitutiu: 45/2016, de 19 de gener, d'estructuració del Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència. Disponible al web: http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?action=fitxa&documentId=714417 (darrera consulta realitzada el 7 de març de 2017).

⁴⁹ Es pot veure un resum de la diagnosi a l'annex Documents TPS: Doc 4 Resum DAFO Taules perifèriques.

Pel que fa a les finalitats de la TPS s'estableixen en:

Aportar informació i obrir processos de participació amb els representants de la part social de la Taula en tots aquells aspectes estratègics de l'activitat penal que siguin rellevants per a la seva actuació.

Proposar avaluar el funcionament i fer propostes de millora de les línies generals, dels circuits i dels canals de comunicació que han d'emmarcar la relació de col·laboració entre ambdues parts.

Proposar estratègies conjuntes per facilitar la difusió de la dimensió social i rehabilitadora de la política penal.

Pel que fa als continguts de treball, en el període 2009-2010 es fa un estudi de necessitats de les entitats i s'acorda establir un pla de treball partint de la finalitat principal aprovada al plenari de 2009, que es defineix en:

La TPS és un instrument de millora en l'atenció a les persones beneficiàries dels programes de reinserció social i intervenció en els diferents àmbits d'actuació així com la qualitat en la gestió dels programes que duen a terme les entitats en el marc de col·laboració en execució penal.

I es concreten 3 eixos d'intervenció:

La millora del treball en xarxa i la interlocució

La millora de la intervenció

La generació d'opinió pública favorable

Eixos que es concretaran anualment en objectius i accions concretes, sempre en aprovació i avaluació des del plenari d'entitats del desembre.

El període 2011-2012 es treballa per activar la participació de les entitats i millorar els sistemes de comunicació de les entitats, per treballar conjuntament en la identificació d'indicadors de treball en l'atenció a persones drogodependents, facilitar accions de formació especialitzada per a voluntaris i professionals i posar en marxa una campanya de sensibilització social a través dels mitjans de comunicació que rebrà el nom: **“obrim la porta a la rehabilitació”**. Campanya que relataré i analitzaré al següent capítol, com un exemple de política social generada des de la mirada de la Pedagogia Social.

El 2012 Arran de la crisi econòmica i la greu retallada pressupostària que aplica el govern de la Generalitat en les polítiques socials, es produeix un trencament en la dinàmica de treball col·laboratiu entre les entitats socials i el Departament de Justícia. La major part d'actuacions que s'estaven portant a terme a càrrec de les entitats socials es finançaven de forma total o parcial a través de la convocatòria anual de subvencions. De forma sobtada i irrevocable el 31 de maig de 2012 les entitats van perdre tota opció de finançament des del Departament de justícia, a excepció d'alguns serveis bàsics que es van poder contractar a través d'altres modalitats de prestació de serveis. Però la major part d'activitats van deixar-se de portar a terme o van continuar de forma notablement minvada, a partir d'aquell moment a través de fonts propis de les entitats o d'altres subvencions provinents d'altres Departaments i/o administracions. Les entitats van promoure, amb el suport de la Taula del 3er sector social de Catalunya, una roda de premsa denunciant les repercussions del cessament de les activitats, i també van cursar una demanda al Síndic de greuges. També van aconseguir que alguns grups de l'oposició fessin una pregunta parlamentària en el marc de la comissió e justícia, en que la TPS va poder exposar la situació viscuda⁵⁰. Però tot i les accions empreses no va ser possible mantenir el finançament per a les activitats i es va produir el cessament i reducció d'activitats a partir d'1 de juny de 2012.

⁵⁰ Podeu veure al blog de la part social de la TPS algunes de les accions de denuncia empreses: <http://partsocialdelatps.blogspot.com.es/> (Darrera consulta 7 de març de 2017)

Aquest trencament va suposar greus dificultats per a les entitats, moltes d'elles van haver d'acomiadar professionals, alguns amb contractes indefinits, sense que l'administració es fes càrrec de les indemnitzacions. Altres van poder ser reabsorbits per les entitats, tot i que la situació de crisi no només va afectar a aquest Departament i la major part d'entitats van haver de tancar molts serveis no només en relació amb la justícia. Aquesta crisi va estroncar el bon ritme de treball col·laboratiu assolit, es va haver de prescindir de la figura de coordinació i es van tancar totes les comissions de treball obertes, restant només les reunions permanents i plenaris com espais de comunicació entre ambdues parts. Cal ressaltar d'aquell moment d'inflexió la tenacitat de les entitats, que tot i el perjudicis causats per la manca de finançament sobtat, van manifestar la voluntat de seguir col·laborant amb el Departament de Justícia per tal de seguir atenent a les persones privades de llibertat i a la sortida de presó amb els mitjans disponibles. Emprant arguments com:

Les entitats hi érem abans que la Generalitat tingues competències en matèria penitenciària i hi seguirem sent amb o sense el seu finançament, perquè el nostre objectiu és atendre les persones i no les abandonarem en un moment de restriccions tant dur com aquest. (representant part social.2012. CEJFE)⁵¹

El primer semestre de 2014, amb l'inici de la recuperació econòmica, el Departament torna a obrir convocatòria de subvencions amb l'ànim de reactivar de nou la col·laboració de les entitats i reprendre les activitats que s'havien hagut d'aturar per manca de recursos econòmics. Les entitats reforcen els programes que s'havien pogut mantenir tot i que minvats durant el període més fort de crisi i comencen a generar noves activitats de col·laboració. També es recupera la figura de reforç de la TPS, enguany en forma de contracte de Serveis per part del Departament de Justícia. El febrer de 2014 es convoca un plenari i es fan unes noves eleccions de representants de

⁵¹ Aquesta declaració, entre d'altres, es va produir en la reunió de la TPS de Maig de 2012. No se'n disposa testimoni escrit ja que no es va aixecar acta. La reunió plenària va ser convocada pel Departament, a demanda de les entitats de la comissió permanent, per a comunicar el cessament del finançament previst.

les entitats socials, procedint-se a una renovació d'entitats representants. El 2 de juliol de 2014 es valida un nou pla de treball per al 2014-2015. Que prioritza les següents accions:

Millora del treball en xarxa i la interlocució	Millora de la intervenció	Generació d'opinió pública favorable
<ul style="list-style-type: none">• Actualització del mapa d'entitats• Anàlisi del perfil d'entitats actual• Elaboració d'un pla de col·laboració de les entitats socials amb el Departament de Justícia.	<ul style="list-style-type: none">• Reactivació de les taules perifèriques• Reactivació de la formació (2015)	<ul style="list-style-type: none">• Realització d'una jornada de presentació de la TPS, amb visibilitat i projecció externa

Es defineixen a partir del pla de treball avaluat el 2012, i els resultats d'una enquesta de necessitats a les entitats membres de la TPS⁵².

El 2016 i 2017 s'ha donat continuïtat a les accions endegades el 2014, havent-se assolit la majora de resultats previstos a les programacions, tot i que no sempre d'acord amb el calendari establert⁵³.

Els resultat assolits més rellevants els podem concretar en:

Establiment d'un pla de col·laboració en matèria de voluntariat penitenciari. Es redacta un document únic que regula els tipus d'activitats, i el procediment per proposar, acordar, donar d'alta, inicial i dotar de voluntaris activitats per fer dins dels centres penitenciaris de Catalunya. Aquest document dóna resposta a una demanda històrica de les entitats col·laboradores en voluntariat penitenciari que demanaven un procediment unificat per tots els centres⁵⁴.

⁵² Estudi que es pot consultar a l'annex documents TPS: Doc 6: *Estudi necessitats Entitats TPS març2014*

⁵³ Es poden consultar els resultats a l'annexa xx, en concret als documents: *Memòria TPS 2015, Memòria TPS2016, resultats 14 i pla de treball 2015.*

⁵⁴ El pla de col·laboració de les entitats socials de Catalunya amb el Departament de Justícia per al desplegament d'accions de voluntariat en l'àmbit de l'execució penal esta disponible al web gencat:

- **Elaboració d'un mapa d'activitats que les entitats porten a terme en l'àmbit de l'execució penal a Catalunya.** Es tracta d'un recull d'informació en excel on queden recollides totes les activitats que porten a terme les entitats a càrrec de professionals (activitats de col·laboració)⁵⁵ i les activitats desenvolupades per persones voluntàries⁵⁶. Aquest excel està disponible en xarxa per tal que professionals de les entitats, del Departament de Justícia, els interns i/o les famílies hi puguin accedir de forma lliure per a facilitar-hi l'accés i la generació de propostes complementàries. Esta pendent finalitzar el procés de construcció d'una base de dades d'activitats de suport a les persones en 3er grau penitenciari, llibertat condicional i excarcerades, que s'està ampliant amb informació aportada des de la Taula del 3er Sector Social. També s'està treballant per posar les dades al mapa interactiu de serveis de la Generalitat de Catalunya, que està promovent el Departament de Territori i Sostenibilitat⁵⁷.
- **Impuls de les taules perifèriques:** avenços ja referenciats en aquest apartat.
- **Assessorament i suport a les entitats:** S'han facilitat eines per a la sol·licitud de subvencions, el disseny de pressupostos,...
- **Organització d'accions de formació:** Col·laboració amb les entitats co-organitzadores de les jornades de portes obertes de voluntariat penitenciari 2015 i 2016; jornades de treball entorn la millora del funcionament de les taules perifèriques, activitats de celebració dels 20 anys de MPA (novembre 2016),...
- **Accions de generació d'opinió pública favorable al sistema d'execució penal:** participació en diferents jornades i congressos especialitzats per donar a

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/serveis_penitenciaris/voluntariat_penitenciar/pla_collaboracio_entitats_voluntariat_2015.pdf (Darrera consulta el 7 de març de 2017)

⁵⁵ Excel descarregable des del web Gencat, pestanya Activitats de col·laboració als centres penitenciaris. : http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/collaboracio_institucional/ (darrera consulta el 7 de març de 2017).

⁵⁶ Excel descarregable des del web Gencat, pestanya: Activitats de voluntariat als centres penitenciaris_ Dades de les activitats.xls: http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciar/ (darrera consulta el 7 de març de 2017).

⁵⁷ Es tracta del nou hipermapa de Servis de Catalunya, un instrument corporatiu de la Generalitat de Catalunya per publicar la seva informació georeferenciada d'arreu de Catalunya de forma integrada i sistemàtica: Sistema d'informació Geogràfica Corporativa (sig Corporatiu). Vegeu més informació i accediu al mapa al web: http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/12_cartografia_i_toponimia/hipermapa/ (darrera consulta el 7 de març de 2017).

conèixer el treball de col·laboració de les entitats amb el Departament de Justícia: l'àgora i els itineraris de visites del 3er congrés de la Taula del tercer sector (juny 2016), congrés espanyol de criminologia (juny 2016), ...

3.6.2. La coordinació dins la TPS: Responsabilitats, funcions i tasques de la coordinadora de la TPS.

Els espais permanents de participació social requereixen de lideratge, eines i estratègies. No n'hi ha prou amb voluntat per part de les entitats, cal construir projectes, convocar reunions, prendre actes, visitar entitats i agents per animar-los a participar,... enviar informació. Aquestes tasques tècniques són les que permeten que una xarxa funcioni, mantingui dinamisme. No n'hi ha prou amb fer coses, cal que tots els implicats en tinguin coneixement i que es generin sinergies de col·laboració, es vagin consultant de forma periòdica les necessitats i es vagi testant la satisfacció de les parts.

No són processos espontanis, requereixen planificació, seguiment i avaluació, per tal que siguin eficaços i produeixin resultats.

Inicialment es va demanar a les entitats que exercissin aquestes tasques i eren professionals de les entitats que es distribuïen aquestes tasques, però la càrrega de treball de les entitats feia difícil la dinamització de la TPS i es detectaven dificultats per a fer arribar la informació i facilitar la participació de totes les entitats sense sobrecàrrega per a les entitats de la comissió permanent. Així doncs es va decidir cercar un acord amb el Departament per tal de trobar un/a professional extern que desenvolupés aquestes tasques. Després d'avaluar diferents opcions es va acordar que una de les entitats membres de la comissió permanent demanaria finançament en el marc de l'ordre de subvencions anuals per tal de disposar d'un/a consultor/a de suport.

El 2010 la Fundació Autònoma Solidària (FAS) en nom de totes les entitats del plenari va fer la sol·licitud de subvenció i va contractar un/a professional extern. El perfil identificat per les entitats es va detallar en les següents responsabilitats i requisits:

Responsabilitats:

- *Anàlisi del funcionament intern de la TPS i dels mecanismes de comunicació amb les entitats del plenari d'entitats.*
- *Elaboració i execució d'un pla de comunicació intern de la TPS i amb les entitats.*
- *Elaboració d'un pla d'activitats formatives i d'intercanvi adreçat a les entitats orientades a la millora de la qualitat dels programes i intervencions de reinserció social que aquestes duen a terme.*
- *Organització de les activitats formatives i d'intercanvi d'acord al pla d'activitats formatives i d'intercanvi.*
- *Elaboració i implementació d'un pla de difusió per promoure una nova sensibilitat social vers el fet penitenciari de l'opinió pública.*
- *Elaboració i implementació del pla d'actuació per millorar la visibilitat i incidència en l'àmbit de l'acció social.*
- *Secretaria executiva de la part social de la TPS i del plenari d'entitats.*
- *Coordinació, seguiment i avaluació del projecte i gestió de la contractació dels possibles serveis vinculats.*

Requisits:

- *Titulat superior en ciències socials o comunicació.*
- *Formació i experiència laboral en el tercer sector social.*
- *Experiència en la participació i dinamització de xarxes socials.*
- *Experiència en la gestió i difusió de campanyes de sensibilització i incidència social.*
- *Capacitat de lideratge, autonomia i de dinamització d'equips.*
- *Habilitats comunicatives, tant orals com escrites.*
- *Català: nivell C o equivalent. (Oferta de lloc de treball: Gerent del projecte de suport a la TPS. FAS. Setembre 2010)⁵⁸.*

Després d'un procés de selecció a través d'entrevistes vaig firmar contracte de treball el 4 d'octubre de 2010 per a desenvolupar dites funcions encarregades.

L'encàrrec professional es centrava en desenvolupar el pla de treball de la TPS, per encàrrec i sota el seguiment de la comissió permanent. Essent la FAS responsable de la contractació, seguiment i avaluació de la relació contractual. Aquest sistema es va mantenir el 2011 i estava previst per al 2012. Però, el retall de finançament a les entitats, per via subvenció, del 2012 no van permetre disposar de pressupost per al pagament a través d'aquest sistema ja que l'acció quedava fora de l'àmbit d'activitats de l'ordre de subvenció. Pel que van ser les entitats que veient la impossibilitat de retribuir els serveis prestats a través de subvenció específica, van acordar fer una derrama voluntària per

⁵⁸ Aquest perfil publicat pels mecanismes habituals de la Fundació Autònoma Solidària esta disponible a l'annex Documents TPS: Doc 7 amb el nom: *Proposta Perfil FAS*.

distribuir els costos generats. De manera que van pagar, de forma solidària entre totes, les retribucions de la consultoria de gener a maig. Rescindint-se els serveis contractats a primer de juny. No serà fins al 2014 que es torna a plantejar el reinici de la funció de suport. Però en aquest cas s'acorda que sigui la pròpia administració de justícia qui contracti directament els serveis de consultoria, per la dinamització de la TPS. Les funcions encomanades el 2014 d'acord al contingut del contracte menor de serveis JU-2014-699 de la Direcció general de serveis penitenciaris es defineixen en:

Funcions, responsabilitats i encàrrecs:

• ***Dinamització dels diferents òrgans de participació de la TPS:***

- ✓ *Suport a les entitats socials en la comissió permanent i en la comissió d'enllaç.*
- ✓ *Convocar, dinamitzar i fer el seguiment de les reunions de la part social preparatòries i de treball per a millorar la participació, aportar continguts,... a la comissió permanent i la d'enllaç.*
- ✓ *Convocar les entitats, dinamitzar-les i promoure l'assistència i participació als plenaris.*
- ✓ *Convocar, promoure la participació i fer el seguiment de les comissions de treball que s'estableixin.*

• ***Mapa entitats d'execució penal***

Cal fer una actualització de la base de dades de les entitats socials de la TPS amb els següents objectius:

- ✓ *Identificar les entitats de la base existents que segueixen col·laborant en l'execució penal a Catalunya.*

- ✓ Fer un mapa del perfil de col·laboració de cada entitat:
 - Àmbit de col·laboració (Medi Obert de JJ, Centres Educatius de JJ, MPA, CP, Servei de Mesures Penals Alternatives d'adults).
 - Tipus de servei que presten: voluntariat, rehabilitació, suport a la finalització de mesura,...
 - Col·lectiu de persones ateses.
- ✓ Recollida de Propostes, demandes, necessitats actuals de l'entitat en relació a l'execució penal.
- ✓ Identificació d'Oportunitats de nous serveis o activitats que poden oferir en el present o a mig termini.
- **Grup de treball del mapa d'entitats:** Posar en marxa un grup de treball per realitzar l'anàlisi del perfil actual de col·laboració, podent a partir de la realitat establir un **Pla de col·laboració de les entitats socials en l'execució penal a Catalunya** (Definició d'un pla amb propostes de futur).
- **Organització d'activitats de suport a les taules perifèriques.**
 - ✓ Redactar una manual de bones pràctiques de taules perifèriques.
 - ✓ Oferir suport a les entitats de les taules perifèriques per a l'organització de jornades d'entitats, de documents de presentació, d'identificació de necessitats,...

✓ *Col·laborar en la presentació de les taules perifèriques, convocatòries, invitacions, visibilitat de resultats,...* (Projecte de suport de la TPS 2104. Contracte de serveis JU-2014-699).

El 2016 s'amplien les responsabilitats incloent objectius i activitats específiques lligades a les MPA i la Justícia Juvenil. Fet que es consolida el 2017 amb una proposta de serveis integrada per ambdues Direccions Generals des de la coresponsabilitat.

Analitzant les funcions descrites veiem que la tasca de la figura de coordinació de la TPS és una tasca de caire pedagògic, en tant que s'encarrega de facilitar la participació, promoure acords, dissenyar projectes per la millora de l'execució penal, afavorir la coresponsabilitat entre agents, desenvolupar accions formatives,... encàrrecs tots ells de caràcter pedagògic, com veurem en l'anàlisi de l'apartat 5 del present document.

4. Alguns exemples de polítiques socials desenvolupades en el marc de la TPS:

A l'apartat 2.1. definia les polítiques socials com aquelles actuacions encarades a contribuir al benestar de les persones i que incideixen en la qualitat de vida. Des d'aquesta definició podem entendre que els acords establerts en el marc de la TPS entre el govern de la Generalitat responsable de les polítiques penals a Catalunya i les entitats que col·laboren en execució penal són polítiques socials.

M'estic referint al desenvolupament d'accions concretes però complexes, que pretenen incidir en una millora del funcionament de l'execució penal. No una acció puntual concreta com una conferència aïllada, sinó un programa d'actuació amb una finalitat definida que comporta la realització d'un seguit d'accions per assolir uns resultats esperats, relacionats amb la millora de la rehabilitació, l'efectivitat de l'execució penal i la seguretat ciutadana.

Des d'aquesta òptica s'han desenvolupat molts projectes en el marc de la TPS que poden ser susceptibles d'anàlisi. Per exemple, l'impuls de les taules perifèriques de centres penitenciaris. És un exemple de política amb finalitat de millorar l'atenció als interns, facilitar la seva transició a la comunitat post condemna i millorar la coresponsabilitat entre agents: ens locals, entitats socials, centres penitenciaris, famílies... O bé l'impuls del model de participació i convivència als centres penitenciaris, com un exemple d'innovació metodològica en favor de la millora de la qualitat de vida dels interns, el treball d'*empoderament*, construcció de la ciutadania, millora del clima social com eines de rehabilitació des de la Pedagogia Social comunitària.

Però crec que és més idoni identificar i presentar propostes que hagin tingut un recorregut i tinguin resultats concrets. És per això que em proposo analitzar la campanya "obrim la porta a la rehabilitació" i la construcció del "mapa d'activitats que es porten a terme en centres penitenciaris". Dos projectes rellevants i notoris que s'han desenvolupat en el marc de la TPS amb la meua implicació directe exercint-ne la coordinació, des de la mirada de la Pedagogia Social, com anirem veient.

4.1. La campanya: "obrim la porta a la rehabilitació".

La campanya ***obrim la porta a la rehabilitació*** és la materialització en accions concretes d'un dels eixos estratègics del pla 2009-2011 de la TPS: *Proposar estratègies conjuntes per facilitar la difusió de la dimensió social i rehabilitadora de la política penitenciària.*

La iniciativa sorgeix de la part social i rep el ple recolzament del Govern de la Generalitat. S'inicia un procés de identificació dels objectius que la campanya ha de tenir de forma compartida i es fa la recerca d'agents col·laboradors externs que puguin col·laborar-hi. S'opta per una campanya publicitària dirigida a la població general. Campanya composta per anunci de premsa escrita, de ràdio i televisió, i un vídeo testimonial. Publicitat que s'acompanyarà d'altres accions anomenades "publicity" o actes de publicitat no contractats com participació en tertúlies de ràdio i televisió, entrevistes per a diaris, rodes de premsa divulgatives i xerrades i conferències en biblioteques,

associacions, Universitats,.... A més de difondre la campanya a través de les xarxes digitals de les entitats membres de la TPS.

Per a desenvolupar una campanya publicitària era necessari fer un projecte de comunicació amb dos elements clau:

- ⇒ Un bon disseny de campanya des del punt de vista comunicatiu i publicista
- ⇒ Un bon disseny de continguts des del punt de vista comunicatiu Pedagògic

Aquestes dues accions combinades permetrien disposar de materials, estratègies i accions de qualitat per desenvolupar una campanya de comunicació amb l'objectiu de canviar l'opinió i la percepció de la població general respecte la necessitat d'invertir i desenvolupar programes de rehabilitació dins de presó. Es tractava de lluitar contra la creença que la millor resposta davant un delictes és l'empresonament el més llarg possible. Per difondre el missatge que davant la comissió del delictes, cal fer una aposta de rehabilitació (formació, acompanyament educatiu i social,...) per a actuar sobre les causes de comissió del delictes i evitar la reincidència, actuant amb proporcionalitat i en la comunitat, com es demostra en els estudis d'eficàcia i de reincidència.

Per a desenvolupar la campanya es va comptar amb dues figures clau:

- ✓ *Miquel Pongiluppi*⁵⁹ és un publicista, ja jubilat, amb una gran expertesa en la matèria que facilita tots el seu bagatge i contactes personals i professionals a disposició de la campanya. És el representant de l'associació Cedre, entitat col·laboradora i de voluntariat, en la comissió permanent.
- ✓ *Núria Fabra* pedagoga i coordinadora de la Taula de Participació Social.

Essent altres participants rellevants, professionals que col·laboren en la realització d'informes tècnics i prospectius i la resta de membres de la comissió permanent de la TPS, que participen de forma activa en la identificació de testimonis, selecció de materials gràfics i accions de difusió i sensibilització. Per últim també hi ha la implicació dels equips professionals de totes les entitats membres de la TPS, que aporten

⁵⁹ Vull agrair a Miquel Pongiluppi la seva dedicació i la formació realitzada, ell es va ocupar de liderar la campanya i dissenyar tot el procés de forma rigorosa i sistemàtica. Sense ell no hauria estat possible.

continguts, visions, participen en activitats de difusió, activen comunicació per les xarxes socials,...

La crisi econòmica s'agreuja i arriba la inevitable reducció de despesa pública en matèries socials tant sensibles com la salut i l'educació. La TPS ja havia iniciat la producció dels materials publicitaris i cal valorar si és el moment idoni per llençar una campanya a favor de la rehabilitació de persones privades de llibertat. S'inicia una llarga discussió que finalment es resol amb l'acord que el Departament de justícia es deslliga de la campanya, tot i que la recolza. Es redefineix la campanya com un missatge de les entitats socials que es justifica en que en temps de crisi també cal defensar justament els més vulnerables, i entre ells, les persones privades de llibertat. S'incorpora a l'argumentari també l'argument més economicista demostrant l'eficàcia i reducció de despesa pública a llarg termini que suposa un sistema penal eficaç en rehabilitació, ja que permet evitar els elevats costos de la reincidència. Amb aquest acord es treballa pel desenvolupament de la campanya.

L'administració passa a tenir un paper d'assessor, essent informat en tot moment dels processos i avanços de la campanya i comptant amb el suport del Gabinet tècnic del Departament de Justícia en la validació dels materials i els processos establerts.

Com veurem a continuació el procés de construcció és complex i acurat. Finalment la campanya es presenta als mitjans de comunicació el 18 de setembre de 2011 i es manté activa als mitjans de comunicació fins a febrer de 2012. Tenint molt bona acollida i alta repercussió mediàtica, tot i el delicat moment en que es produeix i es publica.

4.1.1. El procés de gestació.

Un cop presa de decisió de desenvolupar la campanya es fa un estudi de la situació de l'execució penal a Catalunya, per tal de identificar punts forts, debilitats i necessitats. Aquest estudi ha de tenir un doble objectiu: dotar de continguts la campanya i facilitar l'elecció del contingut principal i l'eslògan.

Així doncs s'inicia un procés d'estudi per tal d'obtenir les dades necessàries. Els continguts que es cerquen i es documenten són els següents:

- El sistema penitenciari: població , durada condemnes, tipus de delictes, graus de tractament, reincidència,...
- Les mesures penals alternatives: situació actual i reptes
- Programes de rehabilitació dins de presó

Les entitats realitzen un anàlisi del sistema d'execució penal de Catalunya a partir de l'informe i identifiquen els continguts de la campanya. Extraient-ne el Briefing⁶⁰ o material de campanya per presentar als publicistes encarregats de la producció dels materials publicitaris.

Paral·lelament es cerca un equip de publicistes que de forma voluntària volguessin comprometre's amb la causa social plantejada i s'oferissin a treballar sota un baix cost. Ens vam adreçar a l'equip creatiu dirigit per *Richard Wakefield*, fundador de *publicitarios implicados* i *Marc Cubells* i *Xavier Ametlla* de la productora *Take ad way* ambdós experts de vanguardia i compromesos socialment, que van acceptar la proposta.

També era necessari disposar d'una empresa de mitjans que gestionés la presència publicitària als mitjans de comunicació, podent comptar per aquesta funció amb el treball voluntari i sense cap cost de l'Agència de mitjans *Zènith Media*.

Per últim ens vam adreçar al col·legi de psicòlegs i a la federació d'entitats Catalanes d'acció social -ECAS per tal que ens ajudessin a multiplicar el missatge i fer-ne difusió més enllà de les entitats membres de la TPS.

Així doncs durant el darrer trimestre 2010 i el primer semestre 2011 es va consensuar un missatge i es va treballar en la creació i producció de materials publicitaris. Procés que va implicar moltes reunions de treball tècniques i reunions de contrast d'idees i

⁶⁰ Vegeu el Briefing consensuat resultat de les sessions de treball a l'annex Materials Campanya: Doc 8 Biefing

identificació de missatges primer des de la part social (les entitats), després amb el Departament de Justícia i finalment amb els Publicistes: creadors i productora.

4.1.2. Objectius de la campanya

Com he dit es tracta d'una campanya de llarg recorregut de canvi d'opinió, es pretén incidir en la opinió pública arribant al màxim possible de població, sense pretendre un canvi de concepció radical i universal. Es pretén difondre el missatge la forma més àmplia possible, sabent que no n'hi ha prou amb una campanya publicitària, però entenent que és a través de múltiples accions sostingudes en el temps que es pot arribar a assolir un canvi d'opinió. La campanya va adreçada als mitjans de comunicació, com agents capaços de incidir en la opinió pública i a la societat en general . Es van definir els següents objectius:

- **Canvi de sensibilitat:** més presó i condemnes més llargues no vol dir més seguretat.
- **Canvi d'opinió:** el camí per evitar la reincidència i tenir més seguretat és la rehabilitació.

Que s'agrupen en un eslogan: **AMB MÉS REHABILITACIÓ I MENYS REPRESSIÓ TOTS HI GUANYEM!!!**

4.1.3. Procés d'elaboració

En un primer moment es pensa en una campanya sostinguda amb el temps, amb diferents missatges comunicatius consecutius afavoridors del canvi d'opinió, ja que s'entén que cal modificar l'opinió de la població general. Així estava prevista una primera campanya relacionada amb la rehabilitació dins de presó i una segona respecte el valor del compliment de mesures en la comunitat i l'eficàcia de les MPA. Però, com he assenyalat, la crisi econòmica no va permetre l'elaboració de nous materials el 2012 com s'havia previst inicialment i va quedar en una única campanya finalitzada el febrer de

2012, relacionada amb la rehabilitació. La campanya es va desenvolupar en diferents etapes:

- a) *Coneixement*: donar a conèixer el missatge, difusió de l'anunci.
- b) *Comprensió*: cal treballar per tal que s'entenguin les raons. És necessari disposar d'un vídeo testimonial i participar en tertúlies radiofòniques i televisives, conferències, articles de diari....
- c) *Acceptació*: Conferències i debats públics on contrastar arguments i convèncer.
- d) *Actuació*: és el resultat esperat en que hem de disposar d'una ciutadania més favorable a la rehabilitació i per tant amb menys prejudicis i més oberta a donar oportunitats a les persones que finalitzen el compliment de mesures penals.

S'opta per una campanya de tarannà obert basada en promoure el debat, desmitificar tòpics, utilitzar un to positiu... Així en l'espot es farà servir un missatge que informi i arribi al cor de les persones, que connecti amb les emocions. Es decideix mostrar una escena familiar i incloure el treball com a factors claus de la rehabilitació.

La campanya s'adreça:

- a) de forma immediata i directa:
 - Als creadors d'opinió: als mitjans de comunicació, de qui s'espera que creïn un estat d'opinió favorable a la rehabilitació.
 - Als receptors d'opinió: el públic en general, de qui s'espera que incorporin nous valors en les creences i ajudin a difondre el missatge al seu entorn.
- b) A nivell més indirecte o induït als agents de canvi:
 - Als polítics i legisladors de qui s'espera més inversió en rehabilitació i una millora del catàleg de mesures menys punitives i rehabilitadores.
 - Advocats, jutges, i fiscals: que s'espera impulsin, proposin i resolguin mesures comunitàries, temps d'empresonament menor, més obligacions de tractament...
 - Tècnics de serveis socials i sanitaris: més coordinació i treball col·laboratiu
 - Empresaris: més oportunitats de treball i reinserció post condemna.

El procés de treball va ser molt dinàmic i participatiu amb diferents etapes:

- a) *Disseny de campanya*: treball de col·laboració entre tots els implicats. Van ser necessàries diverses reunions de treball per tal de valorar les diferents propostes dels creatius fins arribar a la imatge definitiva de la campanya i a determinar l'eslògan. Dites reunions de treball amb el creatiu i en el marc de la comissió permanent van anar servint per dotar de discurs a la campanya i unificar el nostre discurs com a promotors de la campanya.
- b) *Elaboració de materials publicitaris*: tasca majoritàriament desenvolupada pels experts amb l'acompanyament i lideratge de la comissió permanent.
- c) *Estratègia de difusió*: L'agència de mitjans prepara una agenda de reunions per tal de tenir reunions de presentació de la campanya amb els diferents distribuïdors i mitjans de comunicació. S'elaboren materials escrits de presentació de la campanya per als mitjans, i l'argumentari de defensa per tal de convèncer els mitjans de la necessitat i demanar-los la col·laboració amb espais de publicitat gratuïts i accions de publicity.

4.1.4. Productes elaborats.

Els materials produïts estan disponibles des de la seva publicació al blog de la part social de la TPS, adreça web: <http://partsocialdelatps.blogspot.com.es/>, on es troben al marge dret els links directes a les plataformes on hi ha dipositats els materials originals.

Els productes elaborats són els següents:

- Espot televisiu de 20 segons.
- Falca de ràdio de 30 segons.
- Vídeo testimonial de 8 minuts que inclou el testimoni de 5 penats i 1 empresari.
- Anunci de premsa escrita de diferents formats: mitja pàgina, quart de pagina color i blanc i negre⁶¹.
- Monopòster per pantalles gegants de TV, espot per canal metro, cartells DinA4 i Din A3.

⁶¹ Aquests materials estan disponibles a l'Annex: Materials Campanya

Imatge 1: Pòster anunci campanya

Font: TPS

Els espots televisius són interpretats per actors professionals i doblats per actors també professionals, mentre que el vídeo testimonial es fa a partir de testimonis reals. És una tasca principalment desenvolupada pel creatiu publicitari i la productora.

Per l'elaboració del vídeo testimonial es construeix un argumentari a defensar i es considera necessari fer una producció a partir del relat real de persones que han viscut processos de rehabilitació. Es realitza una crida a les entitats per tal que identifiquin persones a qui estan atenent que puguin estar disponibles per a col·laborar, i s'escullen 5 testimonis atenent a criteris de diversitat en edat, gènere, llargada de condemna i tipus de delictes comès.

Es fa una introducció de contingut informatiu a càrrec d'un representant de les entitats i es presenten els diferents testimonis en el seu lloc de treball habitual, en exteriors o en el marc de les entitats col·laboradores que les atenen. Tots els testimonis excepte una dona van acceptar ser gravats a cara descoberta. Emprant-se el recurs de gravació de les mans, l'esquena i el contrallum per a la persona que no volia ser identificada.

També vam col·laborar en l'edició del vídeo en el que vam assenyalar els missatges més rellevants de les diferents entrevistes enregistrades, fins al muntatge final de reportatge.

El vídeo testimonial va ser un element clau en les conferències de presentació de la campanya.

4.1.5. Difusió i activitats realitzades .

La campanya es presenta en una roda de premsa el dia 14 de setembre de 2011 al Col·legi de periodistes de Catalunya amb seu a la ciutat de Barcelona. Es lliura a tots els mitjans de comunicació assistents un dossier de premsa⁶² on s'exposen les dades i argumentari de la campanya i se'ls convida a promoure tertúlies, articles de premsa escrita...

L'argumentari defensat es centra en:

- ⇒ Què és la rehabilitació i perquè és necessària.
- ⇒ Què s'estalvia amb la rehabilitació.
- ⇒ Què necessitem: condemnes més curtes i menys temps de compliment a presó.
- ⇒ Reptes pendents de millorar: creure en la rehabilitació, més participació en programes per part dels interns de centres penitenciaris, més compliment de penes en la comunitat, més oportunitats de reinserció post penitenciària i donar valor als professionals del sistema.

A més de presentar-se les entitats impulsores de la campanya i membres de la TPS⁶³.

Un cop presentada l'empresa Zènith Media es va cuidar de la difusió en els mitjans, prèvies reunions de presentació amb els responsables dels diferents mitjans o bé en seu de l'Agència o bé en seu central dels diferents mitjans. Aquesta tasca prèvia i posterior

⁶² Vegeu a l'annex Materials campanya: Doc 9 Nota de premsa 14-09-11

⁶³ Vegeu a l'annex Materials campanya el Doc 10 Presentació entitats TPS set 11, on hi ha el llistat d'entitats membres lliurat a la premsa.

a la roda de premsa es va entendre com una activitat de difusió i sensibilització als mitjans que tenia el resultat directe de publicar gratuïtament l'anunci i el resultat indirecte de promoure una opinió favorable a la rehabilitació i trencar mites oferint dades contrastades i veraces. Van ser uns mesos de feina molt intensius i productius. Totes les aparicions en premsa van ser registrades per Zènith media, podent així calcular el seu preu final, quedant tot registrat a l'òptic de campanya. Es van aconseguir la col·laboració de 46 mitjans de comunicació diferents.

També es presenta a les entitats membres de la TPS en reunió plenària i es demana a totes les entitats que en promoguin conferències dins les seves entitats i en facin difusió a través dels seus butlletins informatius, canals youtube, facebook i altres mitjans de difusió disponibles.

A partir d'aquest moment es va activar el que en publicitat anomenen *publicity* o aparicions en premsa no publicitàries derivades de la incidència en la opinió pública i actes de difusió diversos, alguns promoguts per les entitats socials i des de la comissió permanent. Es desenvolupen les següents accions:

- ✚ Presentació als Caputxins de Sarrià (promogut per l'associació Cedre).
- ✚ Presentació a la Biblioteca Can Fabra. Espais de debat estables. Promogut per l'associació Cedre.
- ✚ Presentació als estudiants de Criminologia de la Universitat Pompeu Fabra en col·laboració amb la Càtedra de dret penal.
- ✚ Presentació a la Facultat de Pedagogia de la Universitat de Barcelona (UB). Conferència adreçada als estudiants d'Educació Social i Treball Social.
- ✚ Presentació als estudiants de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB)⁶⁴.
- ✚ Presentació als estudiants de la Facultat de Dret de la UB.
- ✚ Presentació als estudiants d'Educació i Treball Social de la Universitat de Girona.

⁶⁴ Podeu veure cartell publicitari de difusió, a tal d'exemple a l'annexa xx Doc 7 Cartel TPS (18 octubre 2011) UAB

En algunes d'aquestes conferències vam comptar amb l'assistència d'algun dels testimonis del vídeo o d'altres testimonis col·laboradors que van venir a presentar la seva experiència en directe.

També es va presentar en el marc de jornades i congressos com per exemple, al *2on congrés europeu del voluntariat* i al *III congrés del 3er sector social de Catalunya* com es pot veure en les imatges següents:

Imatge 2: Participacions en congressos i jornades especialitzades

Font: Arxiu de la TPS.

A nivell d'altres aparicions als mass media, es van publicar articles a diferents diaris i revistes com: 20 minutos, el Periódico de Catalunya, ABC, Revista de Derecho penitenciario, El butlletí família i comunitat, ADN, la razón, QUE,...⁶⁵

També es va participar en tertúlies de ràdio i es va presentar en programes televisius com per exemple a Rac1, cadena ser, punto radio, Catalunya ràdio-informació, cadena cope, comràdio, 8TV (en el programa 8 al dia), Notícies de BTV, Notícies de RTVE i

⁶⁵ Vegeu a l'annexa xx el doc 8 Recull premsa Catalunya 2011, on apareixen la major part d'articles i publicats.

Notícies de TV3. Cal dir que no teníem permís per emetre el vídeo testimonial pel que van ser els representants de les entitats i jo mateixa qui vam assistir als mitjans. Per tal de poder donar un missatge unificat i disposar de dades contrastades i unificades pels diferents participants en tertúlies i programes, vam elaborar un dossier de preguntes i respostes i argumentari de campanya que servia de base per a que tots difonguéssim de forma clara els mateixos missatges i féssim servir els mateixos arguments. Aquesta material va ser elaborat a partir de l'informe inicial i d'altres materials incorporats posteriorment a mesura que vam anar avançant el procés de presentacions.

Finalment es va fer una carta d'agraïment personalitzada a tots els mitjans de comunicació que van publicar de forma gratuïta l'anunci o van realitzar altres accions de difusió, per tal d'agrair-los la seva col·laboració i reforçar la opinió favorable a favor de la rehabilitació.

4.1.6. Resultats obtinguts.

Es van aconseguir 2.474 insercions dels diferents espots publicitaris en mitjans de comunicació en: 6 televisions, 8 ràdios, 30 mitjans de premsa escrita i 2 mitjans de publicació de panells exteriors.

La campanya va ser produïda per un cost total de producció de 23.000,00 € i les insercions en mitjans van tenir un valor real de mercat de: 2.374.125,11 €, és a dir es va aconseguir fer una campanya publicitària pel 1% de l'import del cost real.

Cal dir que el moment de crisi econòmica no va ser gens favorable a la finalitat perseguida, tot i això les insercions i activitats de difusió van ser molt positives i van acomplir amb escreix els objectius proposats.

No va ser possible valorar l'impacte real de la campanya, ja que hauria suposat fer una enquesta d'opinió de la que no disposàvem de mitjans econòmics ni materials per poder contrastar-ne l'abast. Malgrat tot podem dir que la dinàmica de presència als mitjans entrevistes i els cicles de conferències ens va permetre corroborar que la campanya va

arribar a molta gent i vam incidir i afavorir el canvi d'opinió d'un bon nombre de persones, començant per una major sensibilitat del periodistes responsables de mitjans de comunicació.

Un altre element de contrast de resultats va ser en els conferències- La mitja d'assistència a la major part d'actes superava el centenar de persones. Es van produir debats molt interessants especialment entre els estudiants de dret, criminologia, educació social i treball social de les diferents Universitats visitades. Cal dir que es va haver de posar molts exemples i difondre moltes dades per tal de convèncer els assistents de l'argumentari proposat, ja que hi havia molts prejudicis i recances al respecte del missatge proposat. Per exemple, es va posar de manifest la falta de confiança en els programes de rehabilitació de violència de gènere, dels agressors sexuals, dels programes de reducció i rehabilitació del consum de drogues...

4.2. El mapa d'activitats que les entitats porten a terme als centres penitenciaris de Catalunya.

El mapa d'activitats ha estat un projecte de llarg abast per la TPS, el 2011 es va començar a construir, sense poder finalitzar-lo abans de l'aturada d'activitats del 2012. El treball es reprèn el 2015 com una activitat prioritària, entenent que serà una eina molt útil per a tots els agents implicats: professionals i personal voluntari de les entitats socials, equips professionals dels centres penitenciaris (règim interior, rehabilitació i equips directius), interns/es dels centres penitenciaris i les seves famílies, altres entitats que tinguin ganes o siguin susceptibles d'engegar noves activitats de col·laboració...

El Mapa pretén ser un inventari de serveis i programes que es porten a terme, amb la finalitat de disposar, com es demanava el 2010, d'un catàleg d'entitats i activitats que permeti veure de forma fàcil quina és l'aportació i contingut del treball de les entitats dirigida les persones que compleixen mesures de presó.

En aquest apartat presento el procés de construcció del mapa i també el resultat final obtingut, que és públic des de 2016 al web del Departament de justícia i s'ha establert

un procediment de revisió anual de dades, per tal que sempre hi hagi visibles les dades vigents. A principi de març de 2017 es va posar en accés lliure al web, la primera actualització de dades, hi consten les activitats vigents a febrer de 2017.

L'actualització a partir del 2017 li correspondrà a les taules perifèriques dels centres penitenciaris, posant en pràctica un exercici de coresponsabilitat entre direcció de centres penitenciaris, referents de taules perifèriques i entitats socials.

El mapa és un exemple de política perquè no es tracta d'un recull de dades puntual, sinó que es tracta del compromís entre entitats socials i Direcció General de serveis penitenciaris de disposar de forma actualitzada d'un catàleg d'activitats, accessible a tota la ciutadania.

Cal dir que s'ha proposat treballar el 2017 en la presentació de les dades recollides en el mapa de serveis integrats de Catalunya, però aquest procés, com veurem, podrà ser objecte d'estudis posteriors.

4.2.1. La necessitat d'un mapa d'activitats

La necessitat d'un mapa d'activitats ha estat assumida i compartida per totes les parts des de l'inici de la TPS. Com òrgan consultiu, cal saber qui el conforma i quina és la seva força, potencial i activitat que se'n desprèn. És un punt de partida per a poder dotar-la de continguts ajustats a les necessitats reals. Però tot i el consens i els diferents intents d'elaborar-la, al llarg de la seva curta història no ha estat una activitat fàcil. El propòsit esdevé projecte de treball compartit més d'una vegada, però no serà fins el 2015 que es fa realitat.

Només el coneixement de les activitats que porten a terme les entitats socials permetrà posar en valor el seu treball i l'aportació que realitzen al sistema. També és la única manera de facilitar el treball en xarxa i les dinàmiques de treball col·laboratiu.

Al principi, el 2004, es fa un cens d'entitats, on l'àrea de Serveis socials i rehabilitació de la Subdirecció General de Serveis Penitenciaris recull totes les entitats que tenen algun

tipus de conveni, contracte o autorització de serveis i/o activitats als centres penitenciaris de Catalunya. És el primer cens d'entitats on hi ha les dades generals de les diferents entitats que col·laboren amb el Departament.

El cens recull les següents dades:

- Nom de l'entitat.
- Nom del Representant legal.
- Nom del referent d'execució penal i càrrec que ocupa en l'organització.
- Adreça, codi postal, telèfons, fax.
- Correu electrònic: mail de contacte.
- Observacions (on es registren horaris de contacte, centres on treballen, federacions de les que són membres o d'altres camps que es poden considerar d'interès).

La informació s'emmagatzema en un excel amb diferents pàgines:

1. Entitats col·laboradores.
2. Entitats de voluntariat.
3. Ajuntaments: Es registren els Ajuntaments que participen de forma més habitual, en aquest cas es registra: municipi, persona de contacte i dades de contacte del referent: adreça complerta, telèfon i email.

Aquesta base de dades segueix sent a dia d'avui el document de referència de contacte amb les entitats membres de la TPS, pel que s'ha anat actualitzant, al llarg dels anys. N'és responsable del seu manteniment i actualització la secretària del cap de servei de Serveis Socials i Sanitat, en col·laboració amb la consultora de la part social.

Per contra no es disposava de cap tipus de cens d'activitats, consensuat, validat i públic. Cada àrea del Departament de justícia disposava dels seus sistemes de registre d'activitats: entitats amb passis de voluntariat, entitats amb projectes de rehabilitació,.... Però no hi havia cap sistema unificat de registre de la informació. Tampoc es sentia la necessitat de disposar d'un registre d'activitat general i encara menys de fer-lo públic. L'única informació disponible era la publicació anual de la

resolució de subvencions a les entitats, publicada al DOGC, que recollia els imports atorgats i noms dels serveis i entitats que les percebien. Aquest recull estava lluny de respondre a les activitats reals existents. I tot i reconèixer la utilitat d'un registre unificat, ni les entitats representants, ni el propi Departament de Justícia disposaven dels mitjans per a construir un catàleg d'activitats. El 2010-2012 es fa el primer intent de disposar d'un catàleg, és la primera vegada que es deixa constància escrita i es justifica la necessitat d'un catàleg i es dibuixa el seu contingut.

Quan s'inicia el projecte de suport a la TPS, el 2010, es contracta per primera vegada una figura de coordinació i es realitza un estudi de satisfacció i necessitats de les entitats socials al respecte de la TPS⁶⁶, en el que es recull entre d'altres, la necessitat d'un catàleg d'activitats. Aquest estudi es va fer a través d'un qüestionari de recollida de necessitats de la TPS enviat a totes les entitats membres, en el que es van analitzar diferents aspectes envers la satisfacció del funcionament de la TPS i les necessitats de les entitats respecte l'òrgan consultiu, informacions que havien d'orientar el pla de treball 2010-2012.

Els àmbits consultats varen ser:

- Satisfacció envers la TPS.
- Participació als plenaris.
- Participació al grup de treball full de ruta⁶⁷.
- Participació a les Taules perifèriques.
- Recull de propostes de millora respecte.
 - Catàleg de serveis que porten a terme les entitats
 - Butlletí informatiu
 - Participació a les publicacions del Departament
 - Intranet

⁶⁶ Es pot consultar l'apartat de l'informe on es tracta la necessitat d'un mapa a l'annex Materials del Mapa: Doc 11 Dades recollides respecte la necessitat catàleg 2010.

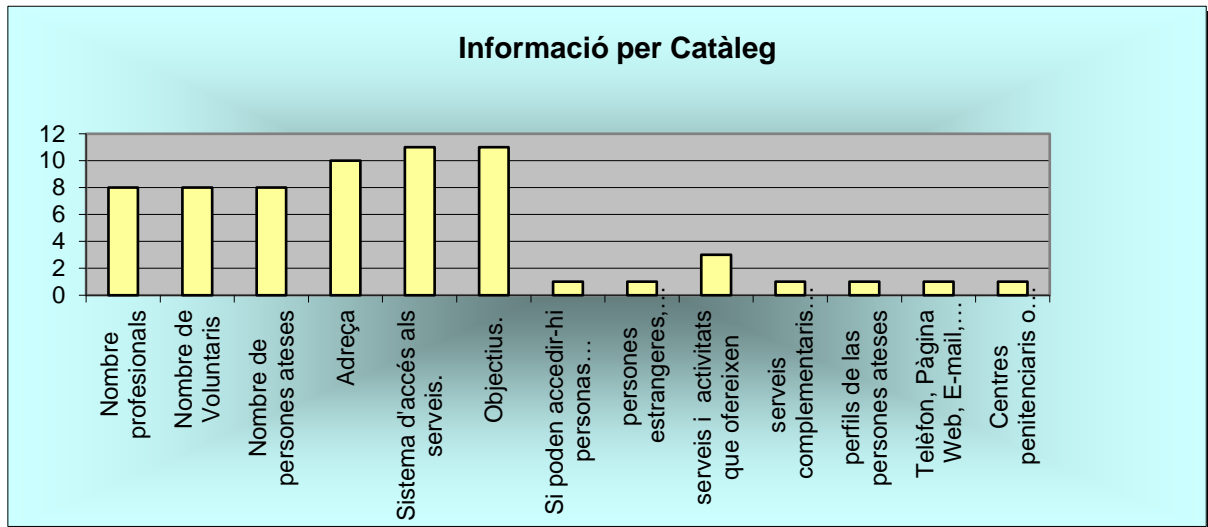
⁶⁷ Grup de treball obert a la participació de totes les entitats per tal d'elaborar indicadors d'avaluació dels serveis d'atenció i rehabilitació per a persones drogodependents. Que va finalitzar a final del 2011, amb l'elaboració d'un informe consensuat: Departament-part social d'indicadors de qualitat. No van ser aplicats per manca de recursos suficients.

- Web per la TPS
- Moodle del Departament

L'enquesta es volia fer per telèfon, però hi havia diverses dificultats pel que s'opta per fer entrevistes presencials aprofitant reunions i trobades d'entitats. I es fa un enviament massiu per email a totes les entitats. **De les 91 entitats censades, van contestar el qüestionari 21** (14 col·laboradores 23%, i 7 de voluntariat 20%), és a dir, un total de **23,3 % de participació**. Això ens indica que el nivell de participació entre entitats col·laboradores (56) i de voluntariat (35) va ser equilibrat respecte al percentatge d'entitats membres de la TPS, però poc rellevant respecte l'univers d'entitats. Van ser rebudes per telèfon un 0%, en entrevista presencial un 5,5%, per correu electrònic un 17,5%, i un 78% no van ser contestades. El termini de l'enquesta va ser de tres setmanes (26 de novembre al 17 de desembre, 2010). Tot i la baixa resposta per part de les entitats els resultats es presenten al plenari d'entitats del 2010 i es validen per part dels assistents, prenent-se com a punt de partida per iniciar processos de millora. En aquella enquesta **el 81% de les entitats que van respondre van afirmar que era necessari disposar d'un catàleg institucional on es visualitzés el nombre i perfil d'entitats i el tipus d'activitats que portaven a terme**. En quant al format es van recollir diferents apreciacions: el 38% preferien un catàleg en format digital, un 4% en paper i un 36% en els dos formats. Al 66% els era indiferent si la informació recollida es presentava ordenada per serveis o per entitats, encara que un 24% ho preferien ordenat per tipus de serveis. Pel que fa al contingut que havia de recollir proposaven incloure dades de l'entitat, col·lectius atesos, objectius principals, personal professional i voluntari implicat,... com es veu a la següent gràfica:

Gràfic 3: Informacions que ha de contenir un catàleg de serveis i Entitats de la TPS.

Recull de percepcions de les entitats 2010.

Font: Pla de comunicació intern entitats 2010-2011. Document intern TPS⁶⁸.

Per últim se'ls va preguntar quin ús hauria de tenir el catàleg, quins en serien els destinataris i es van obtenir les següents propostes:

- Les Entitats de la TPS: voluntaris/es i professionals.
- Administracions i centres col·laboradors.
- Universitaris i professionals recercadors de feina.
- Equips professionals de centres penitenciaris (interior i rehabilitació).
- Assistents a jornades formatives.
- Als mitjans de comunicació, per publicar notícies.

El desembre de 2010 s'acorda iniciar la construcció d'un catàleg d'activitats, que descriu quines són les entitats membres de la TPS i les activitats que porten a terme, ordenada per serveis i que inclogui els llocs on es porten a terme les activitats. Amb

⁶⁸ Es pot consultar l'apartat de l'informe referent a la voluntat de confeccionar un catàleg i el perfil de catàleg definit a l'annex Materials del mapa: Doc 12 PLA DE COMUNICACIÓ INTERN TPS. ABSTRACT REFERENT AL CATÀLEG D'ACTIVITATS.

l'interès de fer-ne una gran difusió s'inicia el treball, però amb la crisi econòmica i el cessament del suport econòmic a les entitats el maig de 2012 tot queda aturat.

El 2014 amb la represa d'activitats, es revisen els processos no finalitzats del 2012 i se n'avalua la vigència i necessitat en el nou context. Per segona vegada és legitimada la necessitat de disposar d'una base de dades d'activitats que es nomenarà com mapa d'activitats de les entitats socials als serveis d'execució penal a Catalunya, amb l'objectiu d'incloure els serveis penitenciaris, les mesures penals alternatives d'adults i la Justícia Juvenil. Serà el punt d'inici d'una etapa de treball que encara es manté vigent a data d'avui.

El propòsit del 2012 és construir una base de dades d'activitats i serveis d'execució penal a Catalunya, però és un objectiu molt ambiciós que no es pot abordar de ple, pel que s'avalua per àrees.

Pel que fa la **Justícia Juvenil** és un procés obert, en el que s'està treballant amb els i les responsables de les diferents àrees de la Justícia Juvenil la necessitat de disposar d'una TPS pròpia d'aquest àmbit, i definint-se un model organitzatiu, objectius i tarannà de funcionament que respongui a les necessitats específiques de la Justícia Juvenil. Segons han informat els responsables de centres educatius, medi obert i serveis de mediació i assessorament tècnic de menors, en reunions de la comissió de treball de Justícia Juvenil, al llarg del 2016, cada àrea disposa de les bases de dades d'entitats que col·laboren amb ells. Però es tracta d'entitats, moltes d'elles que col·laboren en l'atenció de casos concrets, i que la seva col·laboració es circumscriu a l'atenció particularitzada de cada cas, fet pel qual cal definir i establir criteris propis per la configuració d'una base de dades d'entitats i d'activitats. Es preveu un procés de treball a mig termini: definició de funcionament de la TPS de justícia juvenil (JJ) el 2017 i definició del mapa d'activitats el 2018.

D'altra banda l'**àrea de Mesures Penals Alternatives (MPA) d'Adults** també disposa d'una àmplia base de dades de les entitats que col·laboren en l'execució dels diferents programes i mesures, però com és el cas de la justícia juvenil, moltes d'aquestes entitats circumscriuen la seva col·laboració a la rebuda de persones en la seva entitat, des d'una

perspectiva de necessitat individual. O bé són serveis públics de la xarxa de rehabilitació de drogodependències, salut mental, educació,...

L'àrea de Justícia Restaurativa d'adults esta començant a desplegar-se, tenint, de moment una única entitat gestora del servei de mediació, que ja col·labora amb el departament en altres àmbits, considerant que de moment no necessita d'un mapa.

Tenint en compte les diferents casuístiques s'opta per iniciar la configuració del mapa d'activitats segons prioritats, establint-se el següent procés:

1. *Elaborar un mapa d'activitats de col·laboració i voluntariat als centres penitenciaris de Catalunya. Acció prioritària el 2016.*
2. Elaborar un mapa d'entitats col·laboradores en JJ per a incloure a la base social de la TPS i realitzar un catàleg d'activitats que es prestin a les diferents àrees (aquest mapa es deixa com a repte per a un futur un cop s'hagi definit un procés de configuració i treball de TPS de JJ)(2017-2018).
3. Elaborar un mapa d'entitats col·laboradores en MPA per incloure a la base social de la TPS: fer una revisió de criteris i convidar si s'escau d'altres entitats a participar. Cal tenir en compte que les entitats prestadores de serveis de gestió de mesures penals alternatives i mediació penal ja són membres actius de la TPS, es considera que cal aplaçar l'anàlisi de la construcció d'un mapa d'entitats més ampli i catàleg d'activitats un cop es resolgui el de centres penitenciaris, per tal de ser coherents i realistes amb les forces de treball disponibles de la TPS. (sense data prevista). S'inicia doncs la construcció del mapa d'activitats de centres penitenciaris, objecte d'aquest exemple, que acabarà desdoblant-se en dos mapes complementaris:

 El mapa d'activitats que els entitats fan dins dels centres penitenciaris, aquest diferencia en dos documents complementaris:

- Les activitats de voluntariat.
- Les activitats de col·laboració.

Que són recollides en el mateix procediment però es presenten de forma independent.

 El mapa d'activitats que les entitats fan per donar suport a les persones en situació de 3er grau, llibertat condicional, 100.2 i llibertat definitiva (procés d'excarceració, fins consolidació de la plena autonomia).

Aquest darrer encara es troba en fase de tancament i esta pendent de publicació, com exposaré més endavant.

4.2.2. El procés de construcció del mapa.

Com he dit en l'apartat anterior el mapa es construeix en dos intents, el primer que no fructifica el 2011-2012 i el segon que culmina amb èxit el 2014-2017.

Pel primer intent és una iniciativa liderada per la part social, en que jo com a consultora de la TPS dinamitzo i dirigeixo el procés. Tot i això es va fent un procés de validació per l'administració, de manera que els diferents instruments es presenten i aproven en reunions de comissió permanent.

El procés s'inicia el 2011 amb el disseny d'una primera fitxa de recollida de dades que s'envia a totes les entitats en la que es recullen els següents ítems:

- Nom Entitat.
- NIF, adreça.
- Tel/Fax.
- Adreça Web corporativa.
- Mail general i Mail específic de contacte amb l'àrea de justícia.
- Àmbit territorial en que treballen.
- Tipus de mesures que desenvolupen (presons, MPA, JJ,...).
- Nº de treballadors/es en l'àmbit d'execució penal.
- Nº de voluntaris/es i nombre d'hores anuals en l'àmbit d'execució penal.
- Perfil de col·laboració (voluntariat o col·laboració).
- Dades de contacte dels responsables.

- Tipus de finançament de les activitats de l'àrea de justícia (fons propis, subvencions, contractes, altres).
- Descripció de l'entitat.
- Nom dels programes que porten a terme.

El 4 de desembre de 2012 s'acorda, en reunió de comissió permanent, iniciar el procés de recollida de dades de les entitats. El mes de març de 2012 es disposava de les dades recollides de 51 entitats, disponibles en una base de dades, en format acces⁶⁹, d'un total de 91 entitats 56 col·laboradores i 35 de voluntariat registrades a la base de dades del cens de la TPS vigent en aquell moment. Però l'aturada d'activitats del 2012 va aturar el procés de recollida i tractament de les dades, impossibilitant la publicació de les mateixes, essent una informació que mai s'ha fet pública.

El segon intent s'inicia amb el reinici d'activitats de la TPS el 2014. S'inicia per un procés de definició de necessitats en el que, com hem dit, es revalida la necessitat de reprendre l'elaboració del mapa d'activitats. Conscients dels canvis produïts arrel de la crisi econòmica, s'opta per iniciar un recull de dades de nou, sense tenir en compte les dades d'activitats anteriors. Es pren de punt de partida l'actualització de la base de dades d'entitats.

Per tal de fer un treball cooperatiu s'acorda constituir una comissió mixta formada per representants de la part social, representants de les entitats i la coordinadora de la TPS. És el grup de treball que s'anomenarà *comissió Mapa d'activitats*, grup que rendeix comptes i valida processos a la Comissió permanent, queda constituïda l'11 de juliol de 2014 en reunió de comissió permanent.

El grup es reuneix per primera vegada el 31 d'octubre de 2014, amb l'objectiu d'establir els criteris i processos per la construcció del nou mapa. Aquesta comissió té dos encàrrecs prioritaris: treballar en un procediment de voluntariat unificat per a totes les presons i elaborar el mapa.

⁶⁹ Aquesta base de dades no es va finalitzar i conté dades confidencials, pel que no es pot adjuntar com annexa per la seva consulta.

Es fa un treball de revisió de tots els materials existents en matèria de col·laboració en voluntariat penitenciari per a fer un nou document marc de referència que estableixi un model de comunicació i procés d'alta d'activitats i entitats de voluntariat unificat per a tots els centres penitenciaris de Catalunya. Aquest document va ser treballat en el si de la comissió, obrint-se un temps per a esmenes per part de les entitats i/o dels centres penitenciaris, per finalment, ser aprovat al plenari, celebrat el 17 de desembre de 2015. La versió aprovada es troba disponible al web del Departament de Justícia⁷⁰. Cal dir que abans de l'aprovació del document va ser revisat per la subdirecció general d'acció cívica i voluntariat, per tal de comprovar el compliment de la nova llei del voluntariat i del pla nacional de voluntariat de Catalunya. Posteriorment es va veure que molts dels centres penitenciaris, tot i haver rebut el document, no n'havien fet una eina de treball habitual ni l'havien incorporat en els seus processos com a referents. Essent necessari un procés de presentació, anàlisi i recordatòria a tots els centres per tal que l'apliquin i se n'apropriïn com eina de treball.

Tornant al tema que ens ocupa, *el mapa d'activitats*, s'inicia el treball per la revisió de la base de dades d'entitats disponible al setembre de 2014, fent un contrast amb les entitats que han rebut finançament del Departament de Justícia en la resolució d'atorgaments de la subvenció 2013 publicades al DOGC 6.523 de 17 de desembre de 2013. També amb el llistat disponible a l'àrea de Serveis Socials i Medi obert d'entitats membres de la TPS.

Posteriorment iniciem el procés de recollida de dades procedents de les entitats. El 27 de novembre de 2014 en reunió de la comissió s'acorda iniciar el procés de recollida de dades, amb un model de fitxa únic per a les entitats de voluntariat i de col·laboració que ja preveu la classificació per tipus d'activitats dels documents vigents. En el marc de la reunió es posa de manifest que el Departament disposa d'un document de recull de les entitats que col·laboren amb el Departament on contenen les activitats que porten a terme. Document que s'analiza per l'equip de treball. En l'anàlisi s'observa que es tracta

⁷⁰ Podeu consultar on line el *Pla de col·laboració de les entitats socials de Catalunya per al desplegament d'accions de voluntariat en l'àmbit d'execució penal*: http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciari/ (Darrera consulta el 7 de març de 2017)

d'un document excel amb molt poques dades recollides, només perfil d'activitat, nom del programa, del referent i entitat titular. En reunió de comissió permanent el 4 de desembre de 2014 s'acorda l'elaboració d'una nova fitxa d'activitats que permeti recollir les dades que les entitats fan en tots els àmbits de l'execució penal, fitxa que es presentarà al plenari de desembre, donant punt d'inici al recull de dades d'activitats que es fan a centres penitenciaris.

Amb aquest encàrrec la comissió treballa una nova *fitxa de recollida d'activitats* en la que s'incorporen els sistemes d'ordenació de tipus d'activitat de voluntariat i de col·laboració preexistents. Es proposa que sigui el Departament qui faci la demanda i centralitzi la recollida de la informació. Malgrat la decisió presa, en informar la comissió permanent, de 2 de març de 2015, s'analitza la proposta i es valora que el sistema proposat no serà efectiu, essent necessari que sigui la coordinadora de la TPS qui faci la recollida de dades de les entitats i en faci el seguiment, per delegació del Departament. S'acorda també incorporar col·laboradors externs en la recollida de dades per millorar el procés i ser més ràpids i eficients. S'estableix doncs que Núria Fabra, doctorand i coordinadora de la TPS liderarà el procés amb el suport de Javier Lopez Faz, estudiant de Màster de la Facultat d'Educació i Treball social de la Fundació Pere Tarrés, Universitat Ramon Llull i Marta Montserrat estudiant del Màster d'Intervencions socials i educatives de la Facultat d'Educació de la Universitat de Barcelona. Aquesta reunió de comissió permanent és clau en el procés ja que es decideix de forma consensuada per totes les parts elaborar un catàleg d'activitats que serà públic i accessible a tota la ciutadania. Un enfoc innovador que després de tant temps de treball intern de comissions s'acorda com una aposta valenta i compartida per totes les parts.

Les fitxes s'elaboren en format de formulari de google docs, com a eina facilitadora de comunicació amb les entitats i recull de registres. Amés aquesta eina permet el buidat de la informació recollida en format excel, format que permetrà el seu tractament.

Finalment, s'envien els links d'accés al formulari on line via email, amb la demanda de retorn en dues setmanes, amb data de venciment el 13 de març de 2015. Es tracta de 3 formularis:

- ☞ Presentació general de les entitats col·laboradores i de voluntariat en l'execució penal a Catalunya (Vegeu el formulari a l'annex Materials del mapa el Doc 13 On es recullen les dades generals de les entitats).
- ☞ Dades de les activitats de voluntariat que els entitats fan en els centres penitenciaris de Catalunya (Vegeu el formulari a l'annex Materials del mapa el Doc 14. On es recullen el nom, objectiu, perfil de destinataris, horaris,... de les activitats portades a terme per personal voluntari).
- ☞ Dades de les activitats que els entitats col·laboradores fan als centres penitenciaris de Catalunya (Vegeu el formulari a l'annex Materials del mapa el Doc 15. On es recullen el nom, objectiu, perfil de destinataris, horaris,... de les activitats portades a terme per professionals contractats).

Un cop exhaurit el termini s'inicia un procés de treball pel que es reclama via telefònica i email les dades a les entitats que no han respòs, fins a disposar d'un primer document força exhaustiu el mes de setembre de 2015.

En la demanda que s'adreça a les entitats per a recollir els formularis s'informa que les dades d'activitat i de l'entitat seran públiques, tot i que no es publicaran els noms ni emails de contacte dels referents de les activitats. Amb aquesta informació es compleix la llei de protecció de dades de caràcter personal, en que el fet d'omplir les fitxes, comporta el permís de publicació de dades.

La informació es recull en un document excel i s'organitza a partir de fulls de llibre per cada centre penitenciar. Un cop recollit s'envia a totes les entitats membres, per tal que donin el vist i plau i corregeixin alguns aspectes formals, per exemple la reducció d'alguns camps d'informació massa llargs que no faciliten la lectura, també per acabar d'omplir camps que no havien quedat recollits. Es reben alguns correus de rectificació i s'acaba de polir la informació recollida. Disposant dels diferents documents enunciats:

- a) Activitats de voluntariat que es fan dins de centres penitenciaris.
- b) Activitats de col·laboració que es fan dins de centres penitenciaris.
- c) Activitats que es fan fora de centres penitenciaris.

Els dos primers són un material de nova elaboració consensuat amb la part social que cal posar en coneixement de centres penitenciaris per a ser contrastat i validat també per la segona part de la TPS.

Les activitats que es fan fora de centres penitenciaris estan recollides diferenciant si són desenvolupades per professionals o si són projectes de voluntariat. I s'observa que no són dades exhaustives, ja que només s'han recollit les dades facilitades per les entitats i es fa difícil saber si hi ha altres activitats que s'estan fent que no han estat informades des de les entitats, en no fer-se dins de centres penitenciaris tampoc serà vàlid el procés establert de validació per les activitats que es fan dins de centres.

A partir d'aquest moment es comença un procés diferent i independent de tractament de les dades recollides.

4.2.2.1. Validació del mapa d'activitats que es fan dins de centres penitenciaris

Com he dit a l'apartat anterior ja disposem d'un mapa d'activitats validat per les entitats socials, però poder estar segurs que la informació que conté és vàlida i exhaustiva cal iniciar un procés de contrast amb els centres penitenciaris per a ser validat també des d'aquests organismes.

Entrem doncs, en la segona fase rellevant del procés: el contrast de les dades recollides amb els centres penitenciaris. En reunió de comissió d'enllaç s'acorda iniciar una ronda de visites a tots els centres penitenciaris, per tal de presentar el mapa recollit i validar una per una les activitats, i així rebre conformitat de les dades recollides.

El dia 29 de juny de 2015 es presenta el primer mapa d'activitats a les entitats, en sessió plenària al CEJFE i s'exposa el procés amb el que es treballarà a partir d'aquest moment:

1. Visites de validació als centres penitenciaris (juliol-desembre de 2015).
2. Revisió de la base de dades recollida.
3. Informació a la part social del resultat.
4. Publicació de dades al web del Departament de Justícia.

Procediment que s'aprova sense esmenes, i es posa en marxa a partir de la comissió permanent de 10 de juliol en que el subdirector general de rehabilitació dóna l'ordre d'iniciar la programació de visites als centres penitenciaris. S'estableix un acord de redactat de l'escrit de presentació de l'objectiu i contingut de les visites per enviar a les direccions dels centres penitenciaris. En la mateixa reunió, veient que el mapa comença a ser una realitat es comença a debatre la necessitat d'analitzar-ne el contingut per a poder fer propostes de millora, poder orientar millor les entitats en els serveis a desenvolupar, identificar necessitats, comparar territoris,....

Els mesos de setembre, octubre i primera quinzena de novembre de 2015 es porta a terme l'esmentada ronda de visites a tots els Centres Penitenciaris de Catalunya amb el següent calendari:

CP Dones Barcelona	10 setembre
CP obert de dones de Barcelona (Wad Ras)	17 setembre
CP Brians 1	30 octubre
CP Brians 2	3 de setembre
CP Ponent	23 octubre
CP Obert de Lleida	23 octubre
CP Lledoners	22 setembre
CP Joves	28 de setembre
CP Obert 2 de Barcelona (Trinitat)	5 octubre
CP Obert 1 de Barcelona (Model)	29 setembre
CP Homes de Barcelona (Model)	30 setembre
CP Quatre Camins	13 octubre
CP Puig de les Basses	4 novembre
CP Obert de Girona	4 novembre

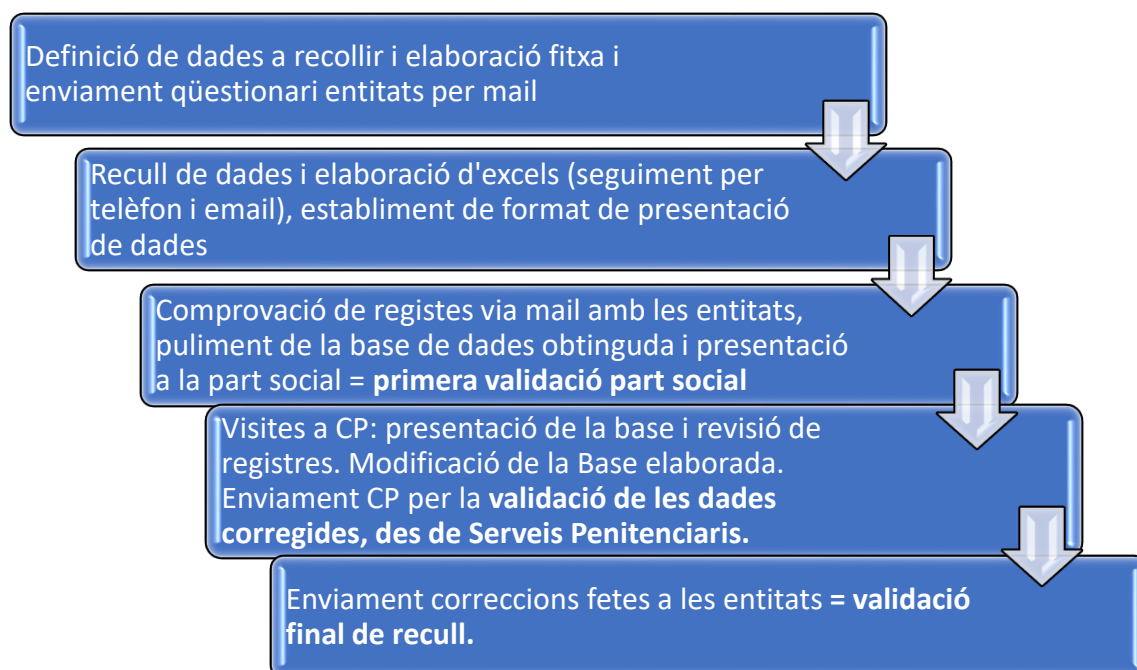
CP Mas d'Enric de Tarragona	No es fa ja que està en procés d'obertura
CP Obert de Tarragona	19 octubre

Vaig participar a totes les visites, habitualment acompanyada per algun representant de la part social de la TPS: Javier López (col·laborador de la TPS), Marta Nomen o Xavier Badia (representants de les entitats a la taula de primer nivell de la TPS), tal com es recull al document: *Presentació del mapa d'activitats*⁷¹. Durant les visites es revisen tots els registres i s'exposa la necessitat de disposar del mapa i de tenir-lo actualitzat, exposant el perquè de disposar d'aquest document en format obert a tota la ciutadania. També s'aprofita per presentar les accions de la TPS de primer nivell i per a recollir necessitats del centre que creuen podrien ser ateses per entitats socials.

Posteriorment es va enviant als centres les modificacions fetes al registre per tal de recollir el seu vist i plau. I finalment s'envia a les entitats socials per a corroborar la validesa de la base de dades d'activitats.

⁷¹ Document disponible a l'Annex Documents del Mapa: Doc 16 Presentació del MAPA d'activitats en CP de la TPS

Fent un resum, el procés seguit va ser:

En aquest procés de treball es van mantenint reunions de la comissió de mapa d'activitats que va prenent decisions al respecte de procediments, continguts, formats de presentació... Resolent les dificultats que sorgeixen al llarg del procés i que van requerint preses de decisions de forma consensuada. Com són, per exemple, els criteris d'ordenació i discriminació de la informació continguda al mapa i d'altres criteris relacionats amb la presentació que descriu a continuació:

- ✍ Es limita el camp descripció d'activitat a 300 caràcters. Es demana a les entitats que ho revisin i les que no ho fan dins de termini es fa un redactat propi, que validaran un cop enviat el registre final.
- ✍ Les activitats de caràcter catequètic o religiós queden excloses, per no ser activitats socials, per contra sí s'inclouen activitats desenvolupades per entitats de caire religiós, sempre que la finalitat no sigui fer proselitisme.
- ✍ Per protecció de dades de caràcter personal, es deixen com a informacions no visibles totes les referents a telèfon i emails de contacte dels referents.
- ✍ Totes les activitats que es fan fora dels centres penitenciaris i que poden acollir persones provinents de més d'un centre penitenciari es recullen en un nou excel d'activitats: *Activitats que es porten a terme fora de centres penitenciaris.* A

excepció de les *Unitats dependents*⁷², que tal com indica el seu nom estan adscrites a un centre penitenciari obert, en concret amb el que mantenen una relació de seguiment i control més estreta i per tant apareixeran a l'excel d'activitats de col·laboració dels centres oberts que correspongui.

✍ La informació que quedarà recollida en els excels que es faran públics es limita als següents camps:

- **Activitats que es fan dins de centres penitenciaris:**
 - ☑ Perfil d'activitat (col·laboradores o voluntariat).
 - ☑ Tipus d'activitat (formació, animació sociocultural, acompanyament personal,...).
 - ☑ Nom de l'activitat.
 - ☑ Entitat que les porta a terme.
 - ☑ Descripció general.
 - ☑ Perfil de persones ateses (edats, gènere i necessitats especials).
- **Activitats que es fan fora de centres penitenciaris:**
 - ☑ Perfil d'activitat (col·laboradores o voluntariat).
 - ☑ Tipus d'activitat (formació, animació sociocultural, acompanyament personal,...).
 - ☑ Nom de l'activitat.
 - ☑ Entitat que les porta a terme.
 - ☑ Descripció general.
 - ☑ Perfil de persones ateses (edats, gènere i necessitats especials).
 - ☑ Adreça del servei on es presta, si es pot fer pública o de la seu de l'entitat si se n'ha de mantenir la confidencialitat.
- **Entitats socials col·laboradores:**
 - ☑ Nom de l'entitat.
 - ☑ Adreça.
 - ☑ Email de contacte.
 - ☑ Web corporatiu.

⁷² Les Unitats Dependents estan definides al model de rehabilitació de les presons catalanes com pisos per a acollir interns en tercer grau o 100.2, tot facilitant la seva rehabilitació i facilitant la transició a la comunitat al final de la condemna.

Telèfon general d'informació.

Donat que durant les visites sorgeixen informacions rellevants que no són recollides a la base de dades d'activitats, com per exemple necessitats detectades, dificultats de seguiment i control d'alguns serveis i activitats... Elaboro un informe dirigit a la subdirecció de serveis penitenciaris, que presento en reunió de treball el 12 de novembre de 2016 junt a la base de dades. En aquest informe recullo les necessitats explicitades pels centres i el procediment de treball seguit. Valorem conjuntament amb el Subdirector, Sr. Carles Soler, que és pertinent treballar el contingut exposat en reunió de comitè de direcció amb la participació d'ell mateix, els caps d'àrea de medi obert i serveis socials i el cap d'àrea de rehabilitació, el responsable de règim interior de CP, i el gerent de CP, per tal d'analitzar les necessitats i aportacions fetes pels centres penitenciaris i valorar el procés de tractament de dites demandes, derivant cap a les entitats algunes informacions i treballant-les amb els centres des de serveis centrals altres continguts.

El mapa d'activitats dins de centres penitenciaris es dóna per finalitzat, essent enviat als serveis de difusió per la seva publicació al web del Departament de justícia, comunicant-se a les entitats i els centres penitenciaris que poden consultar les bases de dades.

Els mesos de desembre de 2016 i Gener de 2017 es realitza una nova ronda de visites a centres penitenciaris amb motiu de l'impuls a les taules perifèriques 2017. Aprofitant aquestes visites es fa un treball d'actualització de la base de dades d'activitats del 2016, prenent nota de les modificacions i canvis sorgits, essent incorporats a la base de dades i comunicats a la part social per la validació. Un cop contrastat amb la part social, es lliuren els nous fulls d'activitats al departament de difusió, per tal de ser actualitzats al web del Departament de justícia.

El calendari de visites a centres penitenciaris és el següent:

12 desembre 2016: quatre camins, CP Joves i Puig de les Basses.

13 desembre 2016: Ponent.

19 desembre 2016: Brians 1 i Brians 2.

20 desembre 2016: Lledoners.

21 de desembre 2016: Dones de Barcelona.

23 gener 2017: Homes de Barcelona.

30 gener 2017: CP Mas d'Enric.

Les activitats que es fan als centres penitenciaris oberts estan encara pendent de revisió, donat que s'ha fet un procés d'impuls de taules perifèriques de forma independent. I enlloc de fer-se visites als centres, es va fer una reunió amb representants de tots ells el 7 de febrer a Barcelona, acordant-se fer l'actualització del mapa a través de correu electrònic, sense haver-se fet encara dita actualització.

Les properes revisions anuals ja seran a càrrec de les taules perifèriques de cada centre penitenciar, que s'encarregaran de fer la revisió de l'actual catàleg i comunicar els canvis a serveis centrals per a ser unificats i tramesos a difusió. Havent-se aconseguit disposar d'una eina dinàmica i vigent.

4.2.2.2. Tancament del mapa d'activitats que les entitats fan fora de centres penitenciaris.

Com he dit al final de l'apartat 4.2.2., la validació de les activitats que les entitats fan fora de centres penitenciaris no es pot fer en el marc de la relació amb els centres penitenciaris, ni tampoc treballant amb cap àrea del propi Departament de justícia. Ja que es tracta d'activitats que poden rebre finançament propi per part de les entitats, o finançament provinent d'altres Departaments de la Generalitat o d'altres administracions. Així doncs es fa difícil validar-ne el contingut a través d'un contrast de dades directe.

Tanmateix, és molt difícil poder afirmar que es pot disposar d'un recull exhaustiu i complet de dades, ja que en l'observació de les dades disponibles es pot detectar altres

possibles registres que es podrien incloure, tot i que les entitats titulars no les hagin comunicat en el recull de dades realitzat.

En comissió de treball es debaten diferents elements:

- Hi ha la possibilitat de fer un mapa que contingui únicament les dades referents a les activitats que reben algun tipus de finançament o tenen relació directe amb la Subdirecció de Serveis penitenciaris. Aquesta opció es desestima en reunió de comissió permanent el 1 de juliol de 2016, en que es considera necessari incloure el màxim d'informació disponible encara que no estigui validada per altra font que la pròpia entitat que informa. Aquesta decisió es justifica en que l'objectiu de la base de dades és fer un recull, el més exhaustiu possible, de les activitats de suport que tenen les persones en 3er grau, LC i llibertat definitiva; per tant s'inclouran totes les activitats que arribin a ser informades a la comissió des de les entitats sense més comprovacions.
- Es segueix considerant que és necessari disposar d'una diferenciació entre entitats col·laboradores i de voluntariat, pel que la informació recollida es classificarà en dos llibres d'excel independents, segons si les activitats desenvolupades són a càrrec de professionals o de voluntaris/es (tenint en comte que els programes de voluntariat també disposen de personal contractat de suport i gestió del voluntariat).
- S'identifiquen alguns recursos informats per les entitats que formen part de projectes més amplis, com per exemple els serveis de mentories voluntàries en el marc del projecte de la *presó a la comunitat*⁷³, essent necessari parlar amb la direcció del projecte per incloure tots els punts d'actuació, no únicament les entitats que hagin facilitat la informació. S'estableix cercar les dades disponibles que es puguin deduir de projectes globals.
- S'identifiquen recursos provinents del programa *reincorpora* de l'Obra social de La Caixa, acordant proposar a dita organització que faciliti dades més àmplies per

⁷³ Projecte de recerca al que ja havia fet referència, convocatòria recercaixa, liderat per l'equip format per Andrés-Pueyo-UB i Cid- UAB.

a ser introduïdes. Tot i això es descarta fer una reunió amb el CIRE per a recollir a l'excel tots els programes existents.

- Aquest document serà un document obert que podrà anar incorporant nous registres d'activitats sempre que es rebin per la comissió, pel que com a mínim un cop l'any també caldrà revisar-lo i actualitzar-lo en contrast amb les entitats membres de la TPS.

Prenent-se la decisió d'elaborar un mapa d'activitats que es fan fora de centres penitenciaris per les entitats membres de la TPS, es pretén recollir totes les activitats que donen resposta a les persones que es troben en els següents supòsits o situacions:

- 3er grau.
- Llibertat Condicional.
- Altres formes de penes de substitució de penes de presó durant el compliment. Per exemple art 182.
- Persones egressades de presó, en llibertat definitiva. En aquest supòsit es recullen només aquells programes (pisos d'acollida, serveis de suport, mentoratge...), que disposen d'una atenció especialitzada per a persones que han sortit de presó, quedant exclosos serveis adreçats a perfil obert com els pisos de la xarxa d'atenció a persones sense llar.

Del que poden formar part les activitats que:

- a) Estan 100% finançades pel Departament de justícia.
- b) Estan parcialment finançades pel Departament de justícia.
- c) No reben cap finançament del Departament però s'adrecen als perfils explicitats.

Un cop preses aquestes decisions es revisen tots els registres disponibles que es presenten en un únic excel d'activitats amb dos llibres diferenciats, un per entitats col·laboradores i un altre per entitats de voluntariat, on es recullen els següents descriptors:

- Nom de l'entitat titular.
- Telèfon de contacte.

- Web corporatiu.
- Email de contacte general.
- Nom del servei o activitat.
- Descripció de l'activitat.
- Nom de la persona de contacte.
- Horaris del servei.
- Adreça on es porta a terme (en cas que sigui una adreça confidencial, adreça de l'entitat per a contactar-hi).
- Característiques de les persones a qui s'adreça: gènere, característiques especials.

Un cop recollides les dades, s'ofereix aquesta informació com element d'entrada a tenir en compte per una nova comissió de treball que es constitueix entre la TPS i la Taula del 3er sector. Es tracta de la comissió de treball: suport a la sortida de presó, que en el marc del conveni de col·laboració subscrit per la Taula del 3er Sector Social amb el Departament de justícia, es considera que cal treballar en la definició conjunta amb la TPS d'un pla de suport per a les persones excarcerades.

Aquest nou grup de treball dissenyarà un pla pilot per implantar en un parell de centres penitenciaris de Catalunya, amb l'objectiu d'identificar mesures que millorin el procés de transició de la presó al carrer de les persones que surten de presó sense gaire xarxa de suport i directament des de segon grau.

El primer pas que s'acorda treballar és enviar la base de dades recollides a les diferents federacions membres de la Taula del Tercer Sector, per tal de demanar-los que la complementin amb altres activitats que les seves entitats membres estiguin prestant, i que se'n pugin beneficiar les persones que surten en els supòsits ja enunciats: excarceració de segon grau sense xarxa de suport social.

El mapa d'activitats fora de centres penitenciaris en el moment de tancament del present document es troba doncs en una nova fase, en que podrà ser complementada per noves activitats aportades per entitats de la Taula del tercer sector, que tot i no ser membres de la TPS, poden oferir els seus serveis a la població a qui s'adreça el recull.

4.2.3. Resultats i publicació dels mapes

El resultat final de tot aquest procés cal llegir-lo en dues claus: El mapa com a catàleg i la tasca de sensibilització feta.

La primera és el resultat en sí: el mapa d'activitats. Un gran resultat que ha suposat molt esforç i un treball de consens molt important entre les parts. Aquests resultats són:

- ☑ Publicació dels mapes d'activitat que es fan dins de centres penitenciaris al web del Departament de justícia, que es poden consultar i editar en format d'excels de dades, a les següents adreces:
 - Mapa d'activitats de voluntariat que es fan als centres penitenciaris de Catalunya⁷⁴.

http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciari/

- Mapa d'activitats de col·laboració que es fan als centres penitenciaris de Catalunya .

http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/collaboracio_institucional/

Els excels d'activitats que es fan dins de centres penitenciaris van ser enviats al servei de difusió del Departament de Justícia per la seva publicació. Essent revisats en format i ortografia per dits serveis i publicats en excel al web del Departament, per primera vegada el mes de febrer de 2016. I la posterior actualització el passat mes de març de 2017.

⁷⁴ Cal tenir en compte que la informació publicada al web del Departament de justícia és la vigent a data de març 2017, no essent disponible on line la versió antiga del recull de dades a que faig referència.

- ☑ Les dades de les activitats que es fan fora de centres penitenciaris no s'han fet públiques ja que, com s'ha dit, s'està treballant en la seva ampliació en col·laboració amb la Taula del Tercer Sector Social de Catalunya. No obstant s'inclouen a l'Annex mapa d'activitats com Doc 11 Activitats fora de centres penitenciaris 2017.

Les dades recollides es van fer públiques al plenari de la TPS de 2015, amb molt bona acollida i satisfacció de tots els implicats/des. I se n'han diferents recordatoris per tal que la informació arribi als diferents equips de centres penitenciaris i de les entitats socials, a fi que puguin ser un document d'ús habitual per a millorar l'atenció de les persones que compleixen mesures de presó.

Es va informar als més de 100 assistents a la jornada de portes obertes al voluntariat penitenciari, organitzades per l'Associació Cedre, la Federació Autònoma Solidària i Justícia I pau amb el meu suport el maig de 2016 a l'edifici Pompeia, dels Caputxins de Barcelona.

S'ha presentant a l'àgora del congrés del Tercer Sector: juny 2016 al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

S'incorpora com a informació rellevant a recordar, en la jornada de formació i treball de taules perifèriques del 18 d'octubre de 2016.

Es fa un recordatori a totes les entitats al plenari de desembre de 2016.

Es va informar als responsables dels diferents centres penitenciaris durant les visites fetes per donar impuls a les taules perifèriques el desembre 2016-gener 2017.

Podem dir que se n'ha fet una difusió reiterada i intensiva tant a les entitats com als centres penitenciaris, malgrat s'ha fet en actes i correus majoritàriament dirigits a coordinadors/es de programes, directors/es..., fet que fa pensar que és possible que en molts casos no hagi transcendit fins al personal d'atenció directe a les persones privades de llibertat.

Però la segona no és tant visible, però no per això és menys important, és el treball fet de sensibilització i canvi de concepció del paper que fan les entitats en el sistema penitenciari. Aprofundiré en aquest resultat a l'apartat 5.4.

Com he dit en presentar el mapa d'activitats el procés esdevé tant important com el resultat, ja que ha implicat un seguit de reunions amb els responsables i els tècnics de les diferents àrees de Serveis penitenciaris, així com amb els equips directius i de rehabilitació dels centres penitenciaris oferint excel·lents espais de reflexió entorn l'aportació de les entitats als serveis penitenciaris, reforçant la visió de complementaritat de serveis, posant en valor la seva qualitat i rigor, situant així tots els serveis com una part important del procés d'atenció i rehabilitació per a les persones privades de llibertat. Ha estat un treball pedagògic de diàleg i consens facilitador d'un canvi de concepció del treball de les entitats.

4.2.4. Oportunitat de millorar l'impacte del Mapa: incorporació de les dades al mapa de serveis interactiu de la Generalitat.

En reunió d'enllaç el mes de gener de 2015, el Subdirector general d'execució penal a la comunitat i Justícia restaurativa informa que l'àrea de justícia juvenil ha estat realitzant un procés de treball amb el Departament de Territori i sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya, pel que s'incorporen al mapa de serveis integrats de Catalunya les dades del mapa de parentalitat que s'han elaborat com a recurs per a treballar els delictes de violència filioparental. Es considera que cal analitzar si les dades que es pretenen recollir al mapa d'activitats també s'haurien d'introduir al mapa de serveis integrats.

El mapa de serveis integrats⁷⁵ és un mapa que ha d'incorporar tots els serveis que presta la Generalitat de Catalunya, des de dades d'habitatge, control de soroll, protecció del medi ambient, partits judicials. Preveu la possibilitat de creuar-se amb d'altres mapes de serveis integrats d'altres administracions, tot i que de moment no és un mapa que

⁷⁵ Ja s'havia fet referència a aquest mapa a l'apartat 3.6.3. d'aquest document. Es pot consultar al web. http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/12_cartografia_i_toponimia/hipermapa/ (Darrera consulta 28/març 2017)

integri més enllà de les dades pròpies de la Generalitat. Té la peculiaritat que permet situar-se sobre una imatge del mapa de Catalunya i visualitzar sobre cada punt del mapa els serveis i dades disponibles de forma gràfica, a través de capes d'informació que poden ser carregades o ocultades segons l'interès del ciutadà. De moment és un mapa que només té en format accessible per a tota la ciutadania algunes àrees d'informació, i la resta, en producció, s'hi accedeix des de la intranet al Departament de justícia, a través del codi de identificació personal.

Per cada capa o grup de dades transferides al mapa es designa un/a responsable de la seva actualització i seguiment, essent un mapa en constant renovació i millora.

El 9 de febrer es realitza una reunió de treball a la direcció General entre els referents del mapa de parentalitat de l'àrea de justícia juvenil i els referents del mapa d'activitats de Serveis penitenciaris i la TPS, per valorar la traçabilitat entre projectes i la idoneïtat de promoure la petició al Departament de Territori. En el decurs de la reunió es presenta el mapa existent i el sistema de treball que s'ha seguit, observant per part de tots els implicats que és una bona oportunitat intentar establir un acord amb dit departament per tal de fer públiques les dades que s'obtinguin.

Es fa la proposta al Departament de Territori i Sostenibilitat que ofereix fer la prova sense càrrec al Departament de Justícia, ja que estan en promoció del mapa i tenen diferents projectes pilot per tal d'anar fent proves d'introducció de dades de diferent naturalesa.

A partir d'aquest moment es constitueix una nova comissió de treball coparticipada pel Departament de Justícia, essent Albert Royo i Raquel Robalo de l'àrea de Medi Obert i Serveis Socials, Núria Fabra, doctoranda i representant de la TPS, així com representants de les entitats socials de la TPS.

Aquest grup de treball comença a treballar amb Cristina Jiménez Puigpey i el seu equip, del Departament de Territori i sostenibilitat la presentació de les dades que es van elaborant a la comissió de mapes per a ser presentades al mapa de Serveis integrats (SIG).

Aquest procés que es desenvolupa en paral·lel a la construcció del mapa incideix en el procés ja que requereix alguns determinants tècnics, com per exemple el format de recollida de dades de les adreces, la identificació de coordenades geogràfiques, i l'elaboració d'un mapa de dades que sigui aclaridor de la presentació de dades de forma gràfica i visual. L'exercici de grafisme contribueix a establir un sistema de classificació de dades fàcil i clar, fet que condiciona el procés de presa de decisions que es va realitzant en el marc de la comissió de *mapa d'activitats*.

S'inicia un procés que culmina en una prova pilot el mes d'octubre de 2015, en la que les dades són incorporades al mapa en proves SIG, a través d'excels amb geocoordenades i es comencen a visualitzar els resultats de forma gràfica al CP Lledoners i al CP Brians 2. També es presenten les dades d'un primer grup d'entitats membres de la TPS. Aquesta prova es dona per vàlida i es presenta al plenari d'entitats de desembre de 2015, prenent el compromís d'incorporar-hi totes les dades quan es tanquin els mapes elaborats.

Arrel de la presentació de dades al plenari, des del Gabinet Tècnic del Departament de Justícia manifesten les felicitacions per la feina feta d'incorporació de dades, i comuniquen a la TPS que valoraran a nivell de Secretaria General de justícia la possibilitat d'incloure al treball fet, no només les activitats que les entitats fan als centres penitenciaris sinó també tots els programes i activitats que es fan des de la pròpia Direcció general.

El gener de 2016 s'atura doncs tot el procés de treball de bases de dades, a l'espera de l'anàlisi per part del Departament, per en cas afirmatiu replantejar la presentació gràfica dels programes i serveis al mapa SIG.

El mes de juny de 2015 en el marc de l'àgora del congrés del tercer Sector la TPS presenta el mapa en proves. Motiu pel qual s'obre un visor en proves que permet

accedir a les dades transferides en prova pilot de forma accessible al públic en general. Es pot veure a la pàgina: <http://sig.pre.gencat.cat/visors/aeroports.html>⁷⁶.

El març de 2017 el Gabinet tècnic del Departament de justícia convoca tots els implicats i exposa que finalment s'ha acordat avançar en el procés de presentació de les dades de les entitats i el Departament de justícia conjuntament, pel que es proposa treballar durant el segon semestre de 2017 de forma activa en el procés d'incorporació de dades d'acord als requisit tècnics del mapa SIG. Disposant la possibilitat de presentar les dades a final del 2017.

4.2.5. Reptes i oportunitats

El mapa és una eina clau que pot tenir moltes aplicacions futures:

- Ajudar a millorar la oferta d'activitats als diferents centres.
- Orientar les entitats per poder fer ofertes d'activitat complementàries a les existents.
- Millorar el treball d'intercanvi de pràctiques, treball cooperatiu i en xarxa.
- Posar en valor el treball de les entitats socials.
- Impulsar la participació de les persones residents als centres penitenciaris, millorant l'aprofitament dels recursos existents.
- Impulsar l'entrada de noves entitats que puguin fer propostes d'activitat complementàries a les existents.
- Altres.

Però per a poder-ne fer un bon ús seria necessari desenvolupar un bon estudi de l'oferta existents, que permetria aprofundir en variables com:

- 👁 Equilibri territorial de l'oferta existent.
- 👁 Equilibri de l'oferta segons tipus d'activitat.

⁷⁶ Aquest visor és provisional, mentre o es desenvolupa una versió oficial del mapa, pel que pot desaparèixer segons evolucioni el procés. Darrera consulta fet. 28 de març de 2017

- 👁️ Pes específic de les activitats de voluntariat i de col·laboració.
- 👁️ Presència d'activitats al llarg de la setmana i en períodes de vacances: equilibri amb les vacances del personal propi dels C.P.
- 👁️ Perfil de les entitats que col·laboren amb els centres: territori, especialitzades, perfils...
- 👁️ Altres.

Això permetria disposar d'un anàlisi profund sobre la col·laboració, i permetria disposar d'orientacions tècniques per a millorar l'estructura de les ordres de subvencions, avaluar les noves ofertes d'activitat que es generin... També pot ser interessant analitzar l'evolució que el mapa va fent al llarg dels anys, i com incideixen factors com l'obertura de nous programes de la pròpia administració, canvis de perfil de les persones condemnades...

Però tot i haver proposat un estudi acurat de les dades, es va considerar que no era una necessitat rellevant en l'actual moment i no se li pot donar la prioritat pressupostària necessària per portar-lo a terme en el marc de les recerques pròpies que la Direcció General de Serveis Penitenciaris encarrega al CEJFE, quedant pendent doncs a l'espera que algun recercador/a ho prengui com a centre d'interès i hi aprofundeixi.

Com he indicat també cal millorar la difusió al personal d'atenció directe tant de centres penitenciaris com de les entitats, i en conseqüència també als propis interns/es i les seves famílies.

En tot cas disposar d'una "foto" o imatge del que existeix que es revisi anualment, ha estat un gran pas que permetrà segur encetar noves vies de col·laboració i noves sinergies entre les entitats. També una millor comunicació entre entitats i equips de rehabilitació i interior, i també la oportunitat de fer un exercici de reconeixement i transparència respecte l'aportació de les entitats al sistema penitenciari.

El repte més important a data de finalització de la present Tesi és avançar en la construcció dels mapes de la resta d'àrees i serveis del Departament, seguint, com s'ha pogut fer en el cas presentat, processos participatius que permetin contrastar versions,

posicions, interessos i construir consensos que tenen tant o més valor que el recull d'activitats en si.

5. Contingut i processos educatius en la coordinació de la TPS

En aquesta apartat presento un anàlisi del treball fet com a pedagoga social en els dos exemples concrets presentats al capítol 4 d'aquest document. Argumentaré els continguts d'acompanyament educatiu i la mirada pedagògica desenvolupada que he aplicat, com a mostra de la importància de la Pedagogia Social en la construcció de polítiques socials. No pretenc demostrar que la Pedagogia Social és l'única mirada des de la que es poden o s'han de construir les polítiques socials. Em situo en el paradigma de la complexitat, així que defenso que la realitat es compon de multiplicitat de factors i de diverses formes d'entendre, analitzar i generar propostes. Però crec necessari identificar i posar en valor la mirada de la Pedagogia Social, la seva capacitat comunicativa i de transformació de la realitat.

Al punt 3.4.6. he presentat les funcions atribuïdes com a coordinadora de la TPS. És des d'aquest rol professional que he posat en joc les eines educatives i mirada pedagògica, per a construir processos i acompanyar les diferents parts implicades en la TPS en la construcció de les polítiques socials desenvolupades, com relataré en els següents apartats.

5.1. Anàlisi del funcionament de la TPS

A l'apartat 3.6.1. d'aquest document, exposo què és la TPS: composició, funcionament i continguts. La TPS és un òrgan consultiu consolidat, que funciona d'acord amb la descripció feta a l'ordre i la normativa interna consensuada, respecte la taula de primer nivell o taula general. Per contra, com demostra la diagnosi feta per la consultora CIVIS, les taules de segon nivell o de centres penitenciaris han tingut moltes dificultats de funcionament, esdevenint un repte de treball per al 2016-2018.

L'alternança d'entitats representants a la comissió permanent no ha suposat, fins a data d'avui, cap problema en la continuïtat dels projectes iniciats, Ccm n'és mostra que encara a data d'avui es segueix fent referència a l'estructura del pla estratègic elaborat el 2009. La renovació d'una tercera part de la part social, permet una incorporació progressiva, essent funció de la coordinació de la TPS acollir i facilitar la immersió en l'entramat d'objectius i comissions de treball obertes. El tarannà, àmbits d'actuació i inquietuds de les diferents entitats que formen part de la comissió permanent incideixen en l'establiment de prioritats del període. Així en temps de treball de la Fundació Salut i comunitat (FSyC) es van poder treballar indicadors de qualitat en matèria de drogodependències (un dels seus àmbits principals de treball), en temps de presència de Justícia i Pau s'ha pogut treballar el procediment d'altres i baixes de programes i persones voluntàries, o en temps de presència del Grup 33 s'ha posat èmfasi en el Model de Participació i convivència. No vull dir que sigui una causa directa la presència d'aquestes entitats a la comissió permanent i la prioritització d'aquests continguts, sinó que ha estat un factor més favorable junt a d'altres contextuals del moment. Un altre element rellevant en la prioritització de continguts és el full de ruta de l'administració. Reconeixement el dret a vet d'ambdues parts, les temàtiques de treball conjunt sempre han d'estar alineades amb les necessitats detectades simultàniament per ambdós costats.

Aquest fet és un tret clarament diferencial del que podria fer qualsevol plataforma d'entitats independent. Per exemple, la comissió d'àmbit penitenciari de la Federació d'Entitats Catalanes d'Acció Social (ECAS), per posar un exemple, ha de respondre únicament a les necessitats internes, les proposades per les seves entitats membres, a l'hora d'establir comissions de treball, fer accions d'incidència o programar accions de formació. Tenint, per definició, una capacitat d'incidència diferent, més crítica i independent. Per contra la TPS, amb el seu caràcter de pacte, té una alta capacitat d'incidència en tant que parteix del pacte i la negociació comú de tots els continguts i accions, però per contra només pot treballar en aquells temes que es pacten conjuntament.

Aquesta diferència de posició és el que fa que es mantinguin diferents plataformes en les que participen les mateixes entitats, tot i la manca de professionals d'estructura per alliberar i vincular al treball en xarxa. L'alt ritme de treball dels darrers anys de la TPS ha satisfet les entitats pels objectius assolits, i pot haver estat un dels factors pels que les comissions d'àmbit penitenciari d'altres plataformes hagin estat menys actives en els darrers temps. Fet que es pot constatar pel baix nivell de programes i activitats de les diferents federacions en relació a l'execució penal. Havent sorgit experiències interessants de participació de la pròpia TPS en activitats promogudes per les pròpies federacions, a fi de donar-hi més força i facilitar major implicació del Departament de Justícia. Així va ser per exemple en la coorganització de la jornada internacional: *societat relacional i execució penal*, celebrada el 29 de gener de 2016, promoguda per ECAS amb la participació activa del Departament de Justícia i de la TPS, que va concloure amb l'elaboració d'una declaració conjunta a favor de l'execució penal.

Els continguts de treball de la TPS s'estructuren en base a l'estudi de necessitats fet el 2010 i la prospecció de principi de 2014, ambdues fetes per recull d'aportacions via telemàtica, amb posterior anàlisi des de la comissió permanent.

Durant el període 2010-2012 la campanya "obrim la porta a la rehabilitació" va ser el projecte estrella de la TPS. La realització d'una campanya publicitària de les característiques exposades a l'apartat 4.1. va ser un projecte rellevant, que es va compaginar amb la millora d'estratègies de funcionament intern i accions de formació per a professionals i voluntaris.

En el període 2014-2017 han estat diferents projectes que han anat agafant prioritat:

- 2014-2016 Mapa d'activitats.
- 2015-2017 Impuls de taules perifèriques.
- 2017-2018 Pla de suport a la sortida de presó.

Aquests projectes s'han anat simultaniejant i s'han compaginat amb d'altres accions de menor abast i/o més concretes, com accions de formació, col·laboració en les trobades de voluntariat penitenciari: *portes obertes al voluntariat*, suport a la gestió de sol·licituds de subvencions, el pla de col·laboració en matèria de voluntariat penitenciari...

Cada tema tractat ha estat treballat des del consens, cercant referents per cadascuna de les parts com impulsors. La figura de coordinació de la TPS, presentada en l'apartat 3.6.2., té i ha tingut un paper molt rellevant des de la mirada pedagògica en:

- ⇒ Facilitar l'establiment de consensos per la selecció de prioritats.
- ⇒ Planificar les accions a fer per donar resposta als objectius proposats.
- ⇒ Impulsar la participació de les entitats i garantir la informació els processos i resultats assolits al plenari d'entitats.
- ⇒ Sistematitzar l'operativa de les comissions de treball: convocatòries, actes de les reunions,, elaboració de continguts i informes tècnics, recerca d'informació i implicació d'actors i experts externs, cerca de col·laboradors...

És amb aquest suport tècnic que les entitats i el Departament amb els recursos propis tenen capacitat de generar productes, ja que seria impossible desenvolupar compromisos d'aquesta dimensió sense disposar d'una figura tècnica de confiança en qui delegar les visites, gestions, redacció de documents,...

Voldria ara presentar l'evolució de la presència d'entitats de la TPS i la seva composició. Com he relatat, a l'apartat 4.2., l'any 2010 en l'estudi de necessitats de la TPS, es va fer una actualització del cens d'entitats membres de la TPS. En aquella data les entitats membres de la TPS eren les següents:

Entitats col·laboradores:

1. ARCA.
2. Actua Barcelona.
3. Associació Amisi.
4. Associació Alba.
5. Associació Aldebaran.
6. Associació APIP.
7. Associació Cedre La Caseta
8. Associació INEF per a la cooperació internacional.
9. Associació Horeb.
10. Associació Lligam.

11. Associació Lluc 4.
12. Associació Ventijol.
13. Associació Egueiro.
14. Càritas parroquial de Mollerussa.
15. CECAS Centre Català Solidaritat.
16. Coordinadora Contra la Marginació.
17. Consorci Sanitari de Terrassa.
18. Companyia de les filles de Sant Vicenç Paül.
19. Creu Roja Catalunya.
20. Creu Roja .
21. Col·legi Oficial de Psicòlegs a Catalunya.
22. Delegació Territorial a Lleida del Col·legi Oficial de Psicòleg a Catalunya.
23. DINCAT. Federació Catalana Pro Persones amb Discapacitat intel·lectual
24. Fundació FIAS.
25. Fundació Institut de3 Reinserció Social (IREs)
26. Fundació Marianao.
27. Fundació privada de serveis i iniciatives social de la Ciutat de Barcelona, Ciutat i
Valors.
28. Fundació Privada FICAT
29. Fundació Privada Mensalus
30. Fundació Salut i Comunitat.
31. Iniciatives Solidaries.
32. Orden de la Bienaventurada Virgen Maria de la Merced.
33. Sant Joan de Deu - Serveis Socials.
34. Sant Joan de Deu Serveis de Salut Mental.
35. Serveis Clínic, SA.
36. Fundació Privada ARED.
37. Grup Esplai Blanquerna.
38. Cal Salvador.
39. Bayt-Al-Thaqafa.
40. Grup Juristes Roda Ventura.
41. Associació ABLA.
42. Fundació l'Heura Tarragona.

43. Fundació Social Sant Ignasi de Loiola.
44. Projecte Home Catalunya.
45. Institut de Treball Social i de Serveis Socials – INTRESS.
46. Associació d'Ajuda als Toxicòmans.
47. Associació Esportiva Ciutat Vella.
48. Associació Social Andròmines.
49. Fundació SURT. Fundació de Dones.
50. Associació de Veïns pel Benestar.
51. Fundació AGI.
52. Associació per la Salut Mental Septimània -Centre Pinel.
53. Esportives Solidàries.
54. Associació FAR.
55. Gueto Capoeira Manresa.
56. TRANSFORMAS.

Entitats de Voluntariat:

1. Associació Alba Maresme.
2. Cedre, Associació per a la Promoció Social.
3. Associació Ciutadana Anti-Sida de Catalunya.
4. Associació Veïns Vic-Remei de Manresa.
5. Associació Anti-Sida de Lleida.
6. Associació d'Acció Social "La Vinya" Parròquia Santa Maria del Gornal.
7. Associació Ex-pres "4 camins".
8. Associació Gràcia.
9. Associació Jaume Pineda de Mataró.
10. Associació Sedibac.
11. Associació Som-hi.
12. Asociación Reto a la Esperanza.
13. Capellania Catòlica de Tarragona.
14. Centre Passatge.
15. Centro de Ayuda e Inserción Social (AME).
16. Colla Castellera de Figueres.
17. Creu Roja Catalunya.

18. Consell Evangèlic Catalunya.
19. Dona i Presó.
20. Fundació Autònoma Solidària (FAS).
21. Fundació Pare Manel/OBINSO.
22. Grup de Solidaritat Hedera.
23. Enlairant Figueres.
24. Institut Químic de Sarrià.
25. Justícia i Pau.
26. Obra Social Sta. Lluïsa de Marillach S.A.O.
27. Pastoral Penitenciària de Lleida.
28. Secretariat de Pastoral Penitenciària de Barcelona.
29. SEPAP del Bisbat de Girona.
30. Psicojove.
31. Club d'Escacs Figueres.
32. Consorci Normalització Lingüística.
33. Narcòtics Anònims.
34. Associació ciutadana Grup 33
35. Fundació Ared

El setembre de 2014 quan s'inicia el nou procés de recollida de dades es disposa de 101 entitats censades. Però malauradament quan s'actualitza el registre i es retiren de la base de dades totes les entitats que ja no disposen de programes de col·laboració es fan 16 baixes d'entitats de voluntariat i 24 baixes d'entitats col·laboradores. La majoria segons informen en trucades telefòniques han deixat de fer activitat degut a la manca de finançament, reestructuració interna, abandonament de les activitats relacionades amb la justícia i fins i tot en algun cas tancament de l'entitat arrel de la crisi econòmica. Cal dir que en aquell moment es disposava d'un registre únic, sense poder diferenciar l'àmbit on desenvolupaven les seves activitats ja fos, dins de presó, donant suport a les persones en 3er grau i llibertat condicional o en MPA, i no es disposava de cap registre relacionat amb la justícia juvenil.

Afortunadament el reinici del finançament el 2014 permet tornar a sumar entitats noves, que han iniciat col·laboracions amb el Departament de justícia. A les que s'han anat adherint noves entitats fins arribar a les actuals 116 entitats que són les següents:

ALTHAIA
Al Perro Verde
Alcohòlics anònims
Alcohòlics rehabilitats de Lleida ARLLE
ASALMA
Asociación Reto a la Esperanza
Associació Alba
Associació AMISI
Associació Antisida de Lleida
Associació APAMS
Associació Cedre per a la Promoció Social
Associació Centre Obert Heura Gràcia
Associació Comunitària Antisida de Girona-ACAS
Associació d'Actors i Directors Professionals de Catalunya
Associació de voluntariat la Dona samaritana, recurs obra social de l'església evangèlica de la Bíblia oberta.
Associació Educación para la paz
Associació Esportiva Ciutat Vella
Associació Gats La Roca
Associació Lligam per la inserció social de dones
Associació MENSE (VIH)
Associació Ment i Salut la Muralla
Associació Niños sin Barreras
Associació Remare
Associació Social Andròmines
Associació Tan amigos
Associació Veïns Vic-Remei de Manresa
Associació Ventijol
Banc dels aliments de Lleida
Capellania Catòlica de Tarragona
Càritas Diocesana de Barcelona
Càritas Girona
Càritas Lleida
Casa d'acollida CAL SALVADOR
Cat Barcelona
CECAS - Centre Català de Solidaritat, Fundació privada
Centre Cristià Universitari (CCU) de la UdG
Ciutat i Valors, Fundació privada de serveis i iniciatives social de la Ciutat de Barcelona. Fund. Mercè Fonatanilles.

Club d'Escacs ADZUCAC
Club d'Escacs Banyoles
ConSORCI per a la Normalització Lingüística
Cooperativa SUARA
Coordinadora Contra la Marginació de Cornellà
Creación Positiva
Creu Roja Catalunya
DINCAT - Federació
Dona i Presó
El mirall
Envi Associació
Escola d'escacs Josep Homs
Êthos, Associació per a la prevenció i rehabilitació integral de les dependències
FACEPA
FAGIC Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya
Federació Autoescoles
Federació Catalana de voluntariat social (FCVS)
Federació salut mental Catalunya (FSMC)
FESOCA
Festival de cinema i drets humans de Barcelona
Forma 21
Fundació AGI
Fundació AKAN
Fundació Àmbit prevenció
Fundació APIP ACAM
Fundació Arrels - Sant Ignasi
Fundació Autònoma Solidària (FAS)
Fundació CEPAIM
Fundació d'Acció Social "La Vinya" Parròquia Santa Maria del Gornal
Fundació Gresol (Projecte Home Catalunya)
Fundació IReS
Fundació La sopa
Fundació Mambré
Fundació Marianao
Fundació Obra Social Comunitària de Bellvitge (El BROT.SLU)
Fundació obra social 'la Caixa'
Fundació Oscobe
Fundació Pare Manel
Fundació privada ALTEM

Fundació Privada ARED
Fundació Privada Ared
Fundació Privada Esportsalus
Fundació privada FICAT
Fundació Privada GENTIS
Fundació Privada Obra Mercedària
Fundació Salut i Comunitat
Fundació suport solidari
Fundació Uria
Fundació Vicki Bernadet
FUTUR: Associació d'acció social i promoció juvenil FUTUR-Lleida
Grup 33
Grup de dones de l'alt Empordà
Grup Esplai Blanquerna, UD Tortosa
INTRESS - Institut de Treball Social i de Serveis Socials
Justícia i Pau
Mal Paso editorial
Narcòtics Anònims
Obra Social de Sant Joan de Déu
Obra Social Sta. Lluïsa de Marillach S.A.O.
Oficina de voluntarios del BBVVA
Ona Bages
Parc Sanitari Sant Joan de Deu
Plataforma educativa
Positives can
Presos Sin Fronteras
Què Bo
Rauxa
Roba amiga
SEPAP Barcelona
SEPAP Girona
SEPAP Lleida
Septimània
Somatic horse
Stop accidents
Teràpia a l'abast
Troballes
Unitat de Teràpia Familiar i de Gènere
Universitat Internacional de Catalunya (UIC)
World Prem

A la taula d'entitats es poden diferenciar en colors les entitats segons el seu perfil, en els següents:

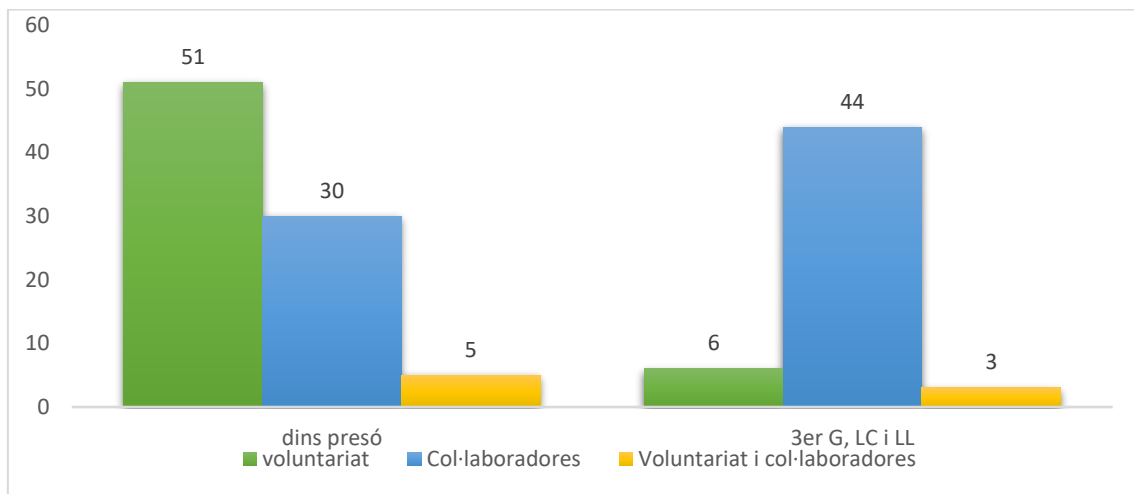
- **Les col·laboradores:** activitats desenvolupades per professionals, independentment de la font de finançament (marcades en blau).
- **Entitats de voluntariat:** activitats desenvolupades per personal voluntari, tot i que puguin disposar de professionals de gestió (marcades en verd).
- **Entitats Col·laboradores i de voluntariat:** que tenen dels dos tipus de programes (marcades en groc ataronjat).

Quatre de les entitats col·laboradores dins o fora de presó també són les entitats de gestió delegada de Mesures penals alternatives d'adults i mediació penal d'adults. Per contra, no dispo de dades contrastades per poder mostrar les coincidències amb entitats que també fan activitats vinculades a justícia juvenil, tot i que em consta per declaracions dels seus responsables, que com a mínim 3 també hi col·laboren.

Al gràfic següent es pot veure les entitats implicades per àmbits d'actuació, sense tenir em compte les MPA o la JJ:

- Les activitats que es fan *dins de presó*
- Les que es fan de suport en *el 3er Grau, la Llibertat condicional i la llibertat definitiva*.

Gràfic 4: **Perfil i nombre d'entitats per àmbits d'actuació. Març 2017.**

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oficials de la TPS.

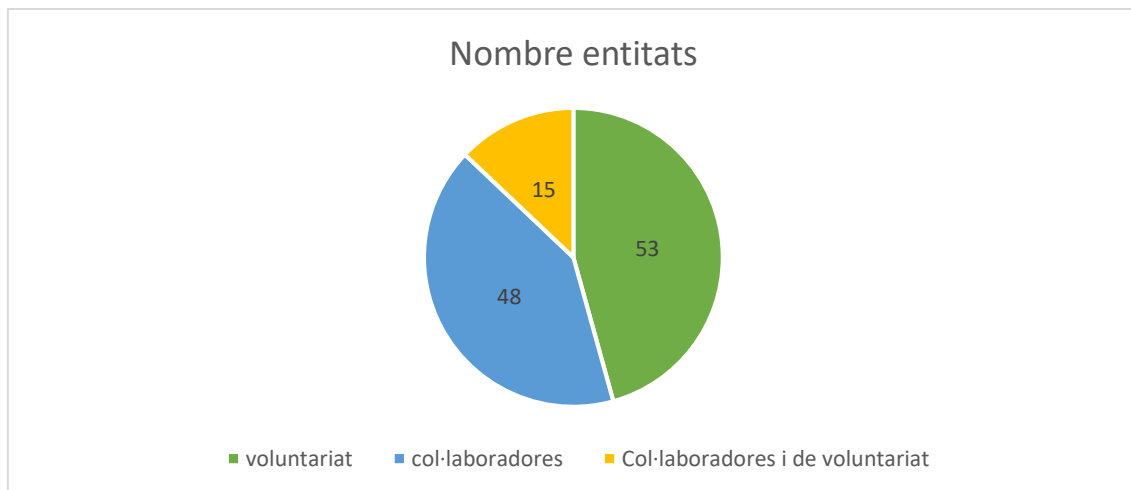
He considerat entitats de voluntariat i col·laboració només aquelles que fan ambdues funcions en cadascun dels àmbits, és a dir, dins o fora de presó. Així doncs hi pot haver una entitat que fa activitats de voluntariat i col·laboració dins de presó que hagi quedat registrada en groc ataronjat, però que fora de presó només faci una activitat de col·laboració apareixent en blau en l'apartat de fora de presó. Fet pel qual en nombre d'entitats és superior al total.

Respecte les entitats que donen suport a la sortida de presó, són majoritàriament de perfil de col·laboració, ja que el recull és referent als recursos especialitzats d'atenció i suport a la sortida de presó, no recollint tot el teixit associatiu que pot donar resposta a les necessitats de socialització, lleure i accés a la cultura, que donen respostes individualitzades i properes al territori de residència habitual de la persona, essent impossible i sense sentit la localització i registre de totes elles. Com ja he dit l'objectiu és disposar d'un registre de serveis que poden donar resposta a persones que surten de presó per les seves necessitats especials derivades de l'empresonament, no essent necessari recollir les iniciatives que donen respostes individuals i particulars.

Per comptabilitzar el nombre total d'entitats que col·laboren en execució penal hem d'evitar comptabilitzar les entitats dues vegades, és a dir, tenir en compte les que estan en ambdós àmbits només una vegada. Resultant les xifres següents: **51 entitats de**

voluntariat i 30 entitats col·laboradores, dins de presó, a les que cal sumar 17 entitats col·laboradores més (de les 46 que presten serveis) i 1 entitats de voluntariat més (de les 9 que ofereixen activitats de suport amb voluntariat) que donen suport a les persones en 3er grau, llibertat condicional o a la sortida en llibertat definitiva i un total de 15 entitats que fan programes de voluntariat i de col·laboració dins o fora de presó. També comptem amb dues entitats que no fan atenció directa a persones, però col·laboren amb el Departament de Justícia en altres àmbits. Es tracta del *Grup 33*, una entitat que fa incidència, que actualment no està portant a terme cap activitat dins ni fora de presó d'atenció a persones, però sí realitza campanyes de sensibilització social i incidència política, així com la *Federació Catalana de Voluntariat Social (FCVS)*, una entitat col·laboradora que desenvolupa els programes de formació inicial de voluntaris de presons. **Sumant un total de 116 entitats (48 col·laboradores + 53 de voluntariat + 15 que fan ambdues coses: col·laboradores i de voluntariat).** Com es poden veure al gràfic següent:

Gràfic 5: Perfil i nombre d'entitats. Març 2017.

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades oficials de la TPS.

El nombre d'entitats que fan les dues funcions: col·laboració i voluntariat ha crescut en el darrer any degut a l'impacte del programa de mentories de suport a la sortida de presó i al programa cercles.cat, tot i que aquest darrer es podria classificar tant de voluntariat com de col·laboració, ja que hi ha professionals d'ambdós perfils implicats en el seu desenvolupament. Les entitats que col·laboren en la gestió de MPA i la Mediació penal d'adults també porten a terme activitats de suport a la sortida

de presó i/o programes dins de presó pel que estan comptabilitzades, però no es compta amb les entitats que col·laboren en la gestió de programes formatius, tractaments ambulatoris o en règim d'internament, a no ser que també acullin persones en 3er grau o LC. Tampoc he registrat l'elevat nombre d'entitats que col·laboren en la rebuda de TBC, ni les entitats que col·laboren amb els serveis de medi obert i mediació de Justícia Juvenil. Donat que totes aquestes entitats de moment no formen part de la TPS per tal com esta definida a data d'avui.

Puc constatar que el nombre d'entitats vinculades a l'execució penal és creixent al llarg del temps, tot i les dificultats viscudes arrel de la crisi econòmica. Mostra de la sensibilitat del Tercer Sector envers l'execució penal.

Per tal de veure quines són les entitats implicades dins i fora de pres, a continuació llisto les entitats que fan les seves activitats dins de presó⁷⁷:

ENTITATS COL·LABORADORES DINS DE PRESÓ
ALTHAIA
Associació AMISI
Associació Antisida de Lleida
Associació APAMS
Associació comunitària anti-sida de Girona - ACAS
Associació Esportiva Ciutat Vella
Associació Social Andròmines
Associació Tan amigos
Associació Ventijol
Ciutat i Valors, Fundació privada de serveis i iniciatives social de la Ciutat de Barcelona. Fund. Mercè Fontanilles.
Creación Positiva
Creu Roja
DINCAT - Federació
FAGIC Federació d'Associacions Gitanes de Catalunya
Federació salut mental Catalunya (FSMC)
Federació Autoescoles
FESOCA
Fundació AGI
Fundació Àmbit prevenció
Fundació APIP- ACAM. Per la Promoció i Inserció Professional.
Fundació Arrels - Sant Ignasi

⁷⁷ Les entitats que fan programes de voluntariat i col·laboració dins de presó estan marcades en groc ataronjat.

Fundació CEPAIM
Fundació Gresol (Projecte Home Catalunya)
Fundació Privada Esportsalus
Fundació privada FICAT
Fundació Privada GENTIS
Fundació Privada Obra Mercedària
Fundació Salut i Comunitat
Fundació Suport solidari
Fundació Vicki Bernadet
Grup Esplai Blanquerna, UD Tortosa
INTRESS - Institut de Treball Social i de Serveis Socials
Parc Sanitari Sant Joan de Deu
Septimània
Stop accidents
Teràpia a l'abast
Unitat de Teràpia Familiar i de Gènere

ENTITAT DE VOLUNTARIAT DINS CENTRES PENITENCIARIS
Al Perro Verde
Alcohòlics anònims
Alcohòlics rehabilitats de Lleida ARLLE
ASALMA
Asociación Reto a la Esperanza
Associació Alba
Associació Cedre per a la Promoció Social
Associació Centre Obert Heura Gràcia
Associació Comunitària Antisida de Girona-ACAS
Associació d'Actors i Directors Professionals de Catalunya
Associació Educació para la paz
Associació Gats La Roca
Associació MENSE (VIH)
Associació Niños sin Barreras
Associació Remare
Associació Tan amigos
Associació Veïns Vic-Remei de Manresa
Banc dels aliments de Lleida
Capellania Catòlica de Tarragona
Càritas Girona
Càritas Lleida
Centre Cristià Universitari (CCU) de la UdG
Club d'Escacs ADZUCAC

Club d'Escacs Banyoles
ConSORCI per a la Normalització Lingüística
Coordinadora Contra la Marginació de Cornellà
Creu Roja Catalunya
Dona i Presó
El mirall
Envi Associació
Escola d'escacs Josep Homs
FACEPA
Federació Salut Mental Catalunya
Festival de cinema i drets humans de Barcelona
Fundació AKAN
Fundació Autònoma Solidària (FAS)
Fundació d'Acció Social "La Vinya" Parròquia Santa Maria del Gornal
Fundació obra social 'la Caixa'
Fundació La sopa
Fundació Pare Manel
Fundació Privada ARED
Fundació Uria
FUTUR: Associació d'acció social i promoció juvenil FUTUR-Lleida
Grup de dones de l'alt Empordà
Justícia i Pau
Mal Paso editorial
Narcòtics Anònims
Obra Social Sta. Lluïsa de Marillach S.A.O.
Oficina de voluntarios del BBVVA
Ona Bages
Parc Sanitari Sant Joan de Déu
Positivas can
Presos sin Fronteras
Què Bo
Roba amiga
SEPAP Barcelona
SEPAP Girona
SEPAP Lleida
Somatic horse
Troballes
Universitat Internacional de Catalunya (UIC)
World Prem

En el cas de les entitats que fan activitats fora de centre penitenciari, he cregut oportú assenyalar al mateix llistat en colors si dites entitats ja estan fent algun tipus d'activitat dins de presó, podent identificar sense color de cel·la les que no fan activitats dins de presó. Es pot observar la següent llegenda:

- Col·laboradores (blau).
- De voluntariat (verd).
- Col·laboradores i de voluntariat, tant si fan ambdues funcions dins o fora de presó (taronja).
- Sense color, les que no col·laboren dins de centre penitenciari i si ho fan en suport a la sortida de presó.

Les entitats col·laboradores són:

Entitats col·laboradores fora de CP
Associació AMISI
Asociación Reto a la Esperanza
Associació Alba
Associació Cedre per a la Promoció Social
Associació Ciutadana Anti-Sida de Catalunya
Associació de voluntariat la Dona samaritana, recurs obra social de l'església evangèlica de la bíblia oberta.
Associació Egueiro
Associació Lligam per a la Inserció Social de les Dones
Caritas Diocesana de Barcelona
Càritas Diocesana de Girona
Casa d'acollida CAL SALVADOR
Cat Barcelona
CECAS - Centre Català de Solidaritat, Fundació privada
Ciutat i Valors fundació privada de serveis i iniciatives socials de la ciutat de Barcelona
Cooperativa Suara
Coordinadora Contra la Marginació de Cornellà
Creu Roja Catalunya
DINCAT – Federació
Êthos, Associació per a la prevenció i rehabilitació integral de les dependències
Federació Salut Mental Catalunya (FSMC)
Forma 21

Fundació AGI
Fundació Apip-Acam
Fundació Arrels Sant Ignasi
Fundació d'acció social "La Vinya" Parròquia Sta. Maria del Gornal.
Fundació privada esportsalus
Fundació Gresol - Projecte Home
Fundació IReS
Fundació La Sopa
Fundació Mambré
Fundació Marianao
Fundació Mercè Fontanilles de maneigament de serveis i d'iniciatives socials
Fundació Obra Social Comunitària de Bellvitge (El BROT.SLU)
Fundació Oscobe
Fundació privada ALTEM
Fundació Privada Ared
Fundació privada GENTIS
Fundació privada obra Mercedària
Fundació Salut i Comunitat
INTRESS
Obra Social de Sant Joan de Déu
Parc Sanitari de Sant Joan de Déu
Plataforma educativa
Positives can
Rauxa
VENTIJOL- Associació per la salut familiar i comunitària.

Per últim, les de voluntariat:

Entitat de voluntariat fora de centres penitenciaris
Associació Cedre per a la Promoció Social
Associació Ment i Salut la Muralla
Associació Social Andròmines
Cooperativa Suara (VAS)
Fundació APIP-ACAM
Fundació Autònoma solidària (FAS)
Fundació salut i Comunitat
Justícia i Pau
Fundació Bancària Obra social "la caixa"

Totes aquestes dades i llistats han estat elaborats a partir de les dades del cens de la TPS.

La TPS pretén seguir incrementant la base social d'entitats col·laboradores i voluntariat, entenent que són una eina de complementarietat rellevant per a millorar l'eficàcia del sistema tant dins com fora de presó.

Hi ha algunes d'aquestes entitats llistades que encara no són membres oficials de la TPS, ja que fa poc temps que participen i s'està a l'espera de confirmació de voluntat de ser membre de ple dret. Mentre s'espera la seva confirmació, reben tota la informació de la TPS.

En general les entitats solen acceptar la invitació de formar part de la TPS, ja que no implica cap compromís econòmic, com altres xarxes o Federacions, i permet disposar d'informació actualitzada de les tendències i temes de treball en relació amb el Departament de Justícia. Aquest sistema de finançament fa que la TPS no tingui pressupost de gestió, disposant únicament dels meus serveis de coordinadora de la TPS, a través d'un contracte menor directe amb el Departament de justícia. Cal recordar que en el període 2010-2012 havia estat a través de contractes menors amb entitats de la comissió permanent que rebien una subvenció del Departament a tal efecte.

La major part d'entitats ja formen part d'altres xarxes i Federacions, que a l'hora són membres de la Taula del Tercer Sector Social de Catalunya. Però la TPS és un espai singular de treball, ja que és un espai de treball i incidència directe en el Departament de justícia, com deia a l'inici d'aquest apartat. Aquesta característica és la que motiva a participar com entitats representants als diferents òrgans (primer i segon nivell), aquelles entitats més compromeses amb el canvi i la millora contínua. Entitats que també solen desenvolupar de forma habitual projectes d'innovació, i activitats relacionades amb la millora de la qualitat de vida de les persones que compleixen mesures penals.

Com es pot veure al llistat hi ha diferents tipus d'entitats:

- **Petites entitats d'àmbit local:** Associació de veïns Vic-Remei de Manresa o el club d'escacs Banyoles. Són entitats de tipus veïnal o cultural que faciliten l'apropament dels i les internes al territori a l'arribada al tercer grau, i faciliten l'entrada a presó del teixit associatiu del nostre país, un tret molt característic d'arrelament social, del que pocs han participat abans del pas per presó. Encara que siguin petites entitats, algunes tenen un gran potencial d'acció realitzant moltes activitats, d'altres col·laboren de forma més puntual, però sempre ho fan a la presó de més proximitat.
- **Petites associacions que neixen a partir de persones ja vinculades a presó,** en resposta a necessitats concretes detectades, com pot ser fer programes de mediació, facilitar la participació i apropament de les famílies, donar suport a la sortida,... Són per exemple l'associació Tan amigues, el grup 33 o l'obra Mercedària.
- **Entitats d'origen religiós:** Són entitats de caire religiós, però que desenvolupen a part de l'acció religiosa acció social. Com per exemple: SEPAP, Caritas, l'Obra social Sta. Lluïsa Marillach...
- **Entitats de voluntariat universitari:** Entitats que mobilitzen estudiants universitaris per a desenvolupar acció social, ja sigui com a motivació d'apropament a la realitat social en que volen treballar en finalitzar els estudis, o bé per simple voluntat de solidaritat. Són per exemple la Fundació Autònoma Solidària (FAS), La UIC o el Centre Cristià Universitari (CCU) de la UdG. Essent entitats que hi col·laboren de forma continuada, però van canviant anualment els voluntaris/es col·laboradors/es als seus projectes.
- **Entitats del tercer sector social:** que desenvolupen accions en diferents àmbits d'actuació i que també les porten a terme dins de presó o acollint persones a la sortida de presó als seus serveis. És el perfil més habitual. En aquest grup hi podem trobar:
 - Petites entitats d'àmbit d'actuació més local com per exemple, la Fundació Pare Manel a Barcelona o la Fundació la Sopa a Girona.

- Entitats d'àmbit estatal i amb activitats molt diversificades com la Fundació IReS, INTRESS, APIP-ACAM o la Fundació Salut i comunitat.
- Entitats amb gran volum d'activitat en un mateix sector d'activitat com la Fundació Gresol-Projecte Home o el Parc Sanitari de Sant Joan de Déu.
- **Federacions:** Xarxes d'entitats socials que disposen de programes realitzats des de la pròpia estructura de la Federació. Com són per exemple Dincat, FCVS o la FSMC.

Algunes de les entitats del llistat tenen delegacions territorials, disposant de més d'un referent arreu de Catalunya, per exemple ACAS té delegació activa i vinculada a presons a Barcelona i a Lleida, apareixent al llistat fins i tot amb el nom territorialitzat, però comptabilitzat a efectes globals com ACAS Catalunya, o Creu Roja Catalunya, que té Creu Roja Girona, Creu Roja Tarragona i Creu Roja Lleida vinculades als diferents CP de més proximitat i apareix com Creu Roja Catalunya. Són entitats que han estat registrades una sola vegada, ja que disposen de sistemes de treball en xarxa i compartits, ja que funcionen de forma similar a les *federacions*. Per contra hi ha entitats com la SEPAP que tot i ser una mateixa organització no estan organitzades de forma connectada i estan comptabilitzades al registre com més d'una entitat, una per organització participant: SEPAP Lleida, SEPAP Barcelona i SEPAP Girona.

Com he assenyalat hi ha petites entitats, enteses com entitats que disposen d'una base social limitada i una estructura petita, entitats mitjanes amb més base, i grans entitats amb diferents delegacions i presència en diferents àmbits territorials.

Si fem referència al finançament⁷⁸ hi ha entitats amb diferents maneres de finançar les seves activitats:

- ✓ **Fons propis:** captació de socis, campanyes benèfiques...

⁷⁸ L'any 2012 en motiu de la finalització de finançament des del Departament de justícia la TPS va portar a terme un qüestionari de les afectacions de dit retall a les entitats, recollint el perfil de finançament de les seves activitats, dades que m'han permès fer la diferenciació de perfils, tot i que hi hagi canvis d'entitats (altes i baixes) el perfil segueix amb la mateixa diversificació, però no dispo de dades vigents per establir percentatges.

- ✓ **Subvencions de diferents administracions o entitats:** Fundacions bancàries, Fundacions privades, premis, administracions locals, Departaments diversos de la Generalitat, convocatòria de l'IRPF de l'estat espanyol...
- ✓ **Contractes de prestació de serveis amb el Departament de Justícia:** aquest és un perfil creixent, ja que fins el 2015 la major part de col·laboracions es feien des de l'ordre de subvencions anuals. Està previst fer un canvi a contractes de serveis com a màxim el 2017. De forma que totes les activitats que són serveis, de la cartera del Departament de justícia, disposaran d'un sistema de contractació i finançament més adient i corresponent a la realitat.
- ✓ **Sistemes mixtes:** activitats finançades a través de diferents fons o entitats que disposen de contractes per alguns serveis, subvencions per altres i fins i tot fons propis per altres.

Aquesta diversitat de perfils li dona una especial riquesa a la TPS alhora que dificulta els sistemes d'informació, participació i representació. Essent clau la figura professional del coordinador/a de TPS com a facilitador de la tasca de les entitats representants, agent impulsor de la participació i responsable de la fluïdesa de comunicació i transmissió d'informacions.

Tot i l'elevat nombre d'entitats que realitzen activitats lligades a l'execució penal, són poques les que tenen l'hàbit de participar de forma activa, a les activitats. Per posar alguns exemples les persones que han participat a les activitats de formació del 2016, en que s'ha registrat l'entitat de provinença mai ha superat 35 entitats per activitat, tot i que no sempre són les mateixes.

Per buscar xifres oficials de participació ens podem referir al nombre de vots emesos de renovació d'entitats representants, que es situa en: 23,46 % de les entitats censades al plenari de desembre de 2016, o del 22% el desembre de 2014⁷⁹. Aquestes xifres, demostren la necessitat d'incentivació de les taules perifèriques i de millora de la participació de les entitats.

⁷⁹ Informacions extretes de les ACTAS de les jornades electorals de renovació d'entitats de representants.

Per tal de millorar la participació en el darrer any s'han fet totes les comissions obertes a la participació de totes les entitats, mirant d'implicar un nombre major d'entitats als projectes de funcionament. També s'ha recomanat a totes les taules perifèriques que facin com a mínim una vegada l'any les reunions en format d'assemblea, a poder ser totes les reunions, per tal d'així incentivar a una major participació.

També s'ha millorat el sistema d'informació a les entitats, enviant com a mínim un correu electrònic informatiu amb les comissions de treball en funcionament i resultats dels objectius fixats, trimestralment.

La TPS treballa amb un pla estratègic elaborat l'any 2009. Del que s'ha fet un anàlisi de vigència i revisió el 2010 i el 2014 a partir de dos enquestes a les entitats. Anualment estableix el pla de treball i presenta resultats assolits al plenari, de manera que es van legitimant els encàrrecs. La figura de coordinador/a de la TPS esdevé clau per tal de preparar la informació de les propostes de treball i presentar els resultats de l'any cursat de forma sistematitzada i fàcil.

La comissió permanent és qui va concretant les comissions i accions a desenvolupar. I la coordinadora qui les impulsa i en fa seguiment.

La TPS segueix tenint el repte de millorar la comunicació interna i externa. Es disposa d'un blog a les xarxes socials, però no és una eina que estigui actualitzada ja que no hi ha prou temps de treball de la figura de coordinació per a garantir-ne un bon manteniment. En alguns moments 2008-2009 es va disposar d'un espai al *moodle* del Departament de justícia, i actualment es disposa d'una carpeta compartida de *google drive* per a tots els professionals i referents implicats en l'impuls de les taules perifèriques. Aquestes eines estan en fase de prova, considerant-se en el moment actual si un espai virtual al web *e Catalunya* seria més idoni i facilitaria més prestacions. És un dels reptes de futur de la TPS.

A mig termini caldrà fer una anàlisi de la participació de les entitats, entenent que la capacitat d'implicació en diferents projectes depèn del perfil d'entitat i la seva estructura. Pel que com òrgan consultiu pot seguir sumant totes les petites entitats que

en formen part, cercant sistemes de comunicació i participació eficients amb respecte a les necessitats de representativitat que requereix un òrgan d'aquestes característiques.

5.2. Anàlisi de la mirada pedagògica en la campanya “obrim la porta a la rehabilitació”

A l'apartat 4.1. he relatat el procés de construcció de la campanya, els productes elaborats i accions desenvolupades. Analitzaré ara els continguts educatius i pedagògics desenvolupats al llarg del procés.

Un de les activitats desenvolupades des de la mirada pedagògica ha estat *l'elaboració de continguts* de la campanya. Va ser necessari fer un estudi de la situació de l'execució penal, s'hauria pogut fer des d'una mirada criminològica estudiant els motius del desistiment i perfil d'intervenció des d'aqueta mirada; o des de la perspectiva sociològica aprofundint en l'anàlisi del perfil de persones que compleixen condemnes, la taxa de criminalitat i de compliment de penes... ; o des d'una perspectiva psicològica: aprofundint en els factors criminòlegs de les persones que compleixen mesures penals, en els factors de transformació conductual...

Però vam optar per una mirada Pedagògica que es va basar en recollir dades sociològiques, criminològiques... que permetessin analitzar quins són els serveis disponibles i les mancances del sistema des de la perspectiva de necessitat de transformació de les persones. Posant en valor el pes de la ciutadania en el procés penal i posant de manifest la importància de les interrelacions entre els diferents actors participants: la necessitat de canvi de la persona, la qualitat dels programes d'intervenció, la necessitat d'oportunitats de reinserció post condemna. La Pedagogia Social posa en valor els processos educatius, l'establiment de vincles entre les parts que permeten transformar la realitat, la capacitat d'incidència de les persones en si mateixes i en el seu entorn, la importància de la convicció que la transformació i la cohesió social parteix del convenciment de la capacitat de canvi de les persones, els grups i la comunitat.

Des d'aquesta mirada es van construir els diferents materials de continguts de campanya presentats amb anterioritat: l'informe campanya: rehabilitem persones, el Briefing, la nota de premsa, l'argumentari de campanya i les Preguntes i Respostes. Eines que van ser claus en la campanya.

Un altre element rellevant de l'acció socioeducativa des de la Pedagogia Social va ser *el treball comunicatiu*: es podia haver desenvolupat des d'una estratègia únicament publicitària, però per crear un canvi d'opinió en un tema de perspectiva social tant rellevant com la seguretat ciutadà i l'eficàcia del sistema d'execució penal, era necessari disposar d'eines i discurs que facilitessin el convenciment. Així en la presentació de campanya als mitjans, en les accions de publicity, en les conferències i xerrades informatives es va treballar des de l'empatia i l'assertivitat, escoltant el punt de vista de l'altre, facilitant l'aflorament de prejudicis i preconceptes, per tal de facilitar eines i informació contrastada que permetés un canvi d'opinió a partir de certes. Cada activitat era preparada de forma acurada ajustant el contingut de la informació als destinataris: emprant un llenguatge entenedor per cada auditori, seleccionant amb cura els testimonis i exemples a presentar per tal de connectar amb els interessos de cada perfil de públic. En adreçar-nos als Educadors i Treballadors Socials havíem de donar força als continguts dels programes d'intervenció socioeducativa; en adreçar-nos a llicenciats en dret i criminòlegs havíem de reforçar el perfil de les persones penades i la complexitat dels procediments penals; en adreçar-nos al públic general ens havíem de centrar en la preocupació per la seguretat ciutadana, en el dret d'accedir a les prestacions socials i sanitàries i en l'accés al treball en igualtat de condicions. Arribant així de forma més directe a cada públic.

En l'àmbit de la comunicació i la sensibilització va ser molt rellevant les reunions realitzades amb els mitjans de comunicació on es treballava amb l'objectiu de disposar d'espais gratuïts, però sobretot de reclamar una implicació en el canvi de mirada social. Vam incloure continguts de responsabilització respecte la opinió pública, els vam ajudar a identificar la necessitat de disposar d'argumentari informatiu corroborat de les repercussions en la percepció ciutadana d'alarmes comunicatives que apareixen els mitjans que atempten contra el treball professional i acurat que es desenvolupa. Aquest

era un treball *d'empoderament* dels mitjans, amb les nostres reunions els ajudàvem a identificar la seva responsabilitat i capacitat d'incidir en la opinió pública no només des de la col·laboració en la campanya sinó en el tractament de les notícies relacionades amb l'execució penal que es publiquen als seus mitjans. Sóc conscient de la necessitat de vendre notícies, de guanyar audiència a través del sensacionalisme del ressò i l'impacte que té en l'audiència la notícia d'un motí en una presó o de una demanda de maltractament, però teníem amb la campanya la oportunitat de recordar el seu lloc i responsabilitat respecte la construcció de la cohesió social i la vam aprofitar.

Un tercer element posat en joc en la construcció de la campanya va ser el treball col·laboratiu i de consens. Vaig defensar i treballar amb l'objectiu de facilitar el reconeixement de totes les parts implicades: creadors, productors, entitats socials, Administració, mitjans de comunicació. Tots els agents implicats havíem de posar-nos d'acord en el contingut de la campanya, estar satisfets amb els materials generats i recolzar-los de forma decidida.

Des de l'educació em va tocar assenyalar quin era l'objectiu prioritari que tots compartíem: fer sensibilització social, contribuir a un canvi d'opinió. Facilitar que totes les parts prioritzin aquest objectiu per davant de les necessitats del moment és una tasca difícil, especialment en un moment de manca de pressupost. La generositat amb que va actuar el Departament cedint el protagonisme a les entitats socials, obligava a fer un treball èticament correcte de treballar de forma independent, però establint bons canals de comunicació i consensuant els missatges més rellevants.

El Departament va pagar la campanya, el baix cost real a través de les subvencions, va facilitar informació i eines per a treballar el discurs, i no va aparèixer. En un moment de retallades no podíem sol·licitar als mitjans que fessin el gest altruista de publicar gratuïtament la publicitat si estava signada per l'administració, hagués estat un retall encobert. Tampoc hauria sigut creïble per a la ciutadania que el govern fes una campanya publicitària quan estava retirant tota mena d'ajuts directes a la població. Així doncs l'anàlisi contextual i l'objectiu prioritari van passar per sobre dels interessos de les parts per construir una campanya amb possibilitats. Els resultats van demostrar que les eleccions s'havien fet correctament.

Durant tot el procés de construcció i implementació de la campanya vam treballar amb l'objectiu de promoure *l'empoderament individual*, apostant per el canvi d'opinió individual del ciutadà de peu i dels futurs professionals implicats en els processos d'execució penal, promovent una transformació de llarg recorregut. També vam treballar per *l'empoderament organitzacional*, promovent la implicació de les entitats socials en la seva tasca de sensibilització social entorn les necessitats d'apostar per la rehabilitació en el seu entorn d'incidència, i als mitjans de comunicació el seu paper en la creació d'opinió pública i apel·lant a la seva responsabilitat social. La campanya en sí va ser un *procés educatiu*, un procés, en el que a través de la informació i l'ús de la paraula i la imatge es contribueix a un canvi de percepció, a treballar de forma compartida en la construcció de la seguretat ciutadana, la cohesió social i la oportunitat de canvi de les persones des d'una altra òptica, des del raonament i la informació contrastada. Com diuen els grans Pedagogs del nostre temps, la informació és poder, només un ciutadà informat té *capacitat d'incidir i transformar la realitat* en si mateix, en el seu context i en l'entorn comunitari en que viu. Clars exemples d'acció des de la Pedagogia Social

La planificació i desenvolupament del procés es va treballar des de la perspectiva de l'acompanyament educatiu. Les entitats havien de ser protagonistes, havien de quedar impreses i reflectides en la campanya i s'havien d'apropiar del missatge, les eines i l'encàrrec, però no les més implicades o les que hi ha pogut dedicar més temps i més recursos, havia de ser un producte de totes. Per això va tenir molt valor tots els missatges, informacions i reunions de treball. Un dels grans valors de la TPS és el treball compartit la campanya, no va ser de ningú i va ser de tothom, i la satisfacció final de la tasca realitzada ha estat un èxit compartit.

Per últim fer menció del blog de la part social. Va ser necessari tenir un espai digital per a difondre el missatge i la informació, pel que es va crear el blog de la part social com aparador al món de l'acció de les entitats. La generació de continguts i notícies també va tenir una clara intencionalitat educativa, havia de respondre a l'objectiu i ser fidel al missatge compartit. Una de les entitats membres de la comissió permanent va fer la part tècnica i l'associació Andròmines es va encarregar de fer el disseny i nodrir de continguts

el blog. Una vegada més des de la coordinació de la TPS es va crear consciència de treball compartit i es va contribuir a generar notícies i materials que anessin donant testimoni de l'empremta de la campanya. Pocs mesos després el blog seria l'aparador per a denunciar la manca de finançament i suport a les entitats per part del Departament i les greus repercussions de l'aturada que s'estava produint. Una clara mostra com un canal pot servir per a usos ben diversos i contraposats.

Crec que no queda cap dubte que la meua tasca de coordinació de la TPS en el projecte de la campanya de sensibilització "obrim la porta a la rehabilitació" es va desenvolupar des de la mirada pedagògica, des de l'acompanyament a les entitats, la generació de continguts, la tasca divulgativa i comunicativa, l'empoderament de les parts i la promoció d'un canvi d'opinió de la ciutadania, amb la finalitat de millorar la cohesió social i aportant eines per la transformació social en un tema tant sensible com la seguretat ciutadana i l'execució penal.

5.3. Anàlisi de la mirada pedagògica en la construcció del mapa d'activitats.

El mapa d'activitats és una realitat després d'altres proves fallides. El primer intent que data del 2011, com es veu pel llistat de dades sol·licitades a les entitats és molt ambiciós. D'una banda requereix força temps de complementació per a les entitats, fins i tot la recerca específica de dades, nombre de professionals d'execució penal, percentatges... fet que potser justifica el baix nombre de respostes rebudes. Tampoc es va disposar de molt temps per a fer-ne seguiment donat el tancament d'activitats del maig de 2012. Tanmateix tenia un enfocament més dirigit a conèixer el perfil d'entitats que no pas a conèixer amb detall les activitats que porten a terme dins l'execució penal. Partia de la necessitat de saber quines entitats i amb quin perfil formaven part de la TPS.

Per contra, el segon intent, es defineix de bon principi amb l'objectiu concret de conèixer quines activitats desenvolupen les entitats i només recollir algunes dades de localització de les entitats. Excloent la recerca de dades de perfil de professionals, qüestions de finançament...

El març de 2015 en comissió permanent es produeix un punt d'inflexió, per primera vegada s'estableix l'acord ferm de disposar d'una base de dades d'activitats, que a més ha de ser completa i s'ha d'actualitzar. Assumint també el compromís que sigui un mapa que es revisi anualment i que sigui accessible a tota la població. Parteix d'una mirada de transparència i accessibilitat de la informació, que modifica els antics sistemes de treball d'informació restringida i fragmentada amb el que sempre s'havia treballat des de les diferents unitats de gestió del Departament. Cal dir que aquesta nova mirada és el resultat d'un treball intensiu d'anàlisi intern en el que entitats socials, tècnics del Departament i Direcció, avaluen el sentit de fer pública una base de dades d'activitats des d'un punt de vista de les necessitats de la ciutadania, enlloc de treballar des de les necessitats organitzatives o de gestió com s'havia treballat amb anterioritat.

Implica posar com objectiu de les polítiques el ciutadà entès com:

- ⇒ La persona que compleix una mesura penal.
- ⇒ La família d'un penat/da que fa seguiment del procés i li dona recolzament.
- ⇒ El ciutadà que a títol individual vol col·laborar al sistema d'execució penal realitzant activitats de voluntariat o d'altres col·laboracions.
- ⇒ Les entitats socials, culturals, esportives de l'entorn social que poden col·laborar en l'execució penal.

Al darrera d'aquesta visió hi ha alguns elements cabdals de la nova manera d'entendre les polítiques penals:

- Les presons han de ser institucions obertes, amb arrelament territorial i permeables a l'acció ciutadana.
- Cal treballar per la reinserció post penitenciària, pel que les famílies i la comunitat són rellevants durant tot el procés de treball, també de forma prèvia al 3er grau i la sortida de presó.
- Les entitats socials i culturals són una eina clau del procés de rehabilitació i reinserció social.
- Una ciutadania ben informada és una ciutadania responsable, capaç de prendre decisions i més implicada en les polítiques socials i la cohesió social.

Només des d'aquesta mirada es pot entendre la necessitat de disposar d'un catàleg obert a tota la ciutadania. És una manera de fer polítiques socials pensant en el seus destinataris, posant les institucions al servei del ciutadà.

Aquesta mirada i finalitat caldrà presentar-la als diferents actors implicats. El procés de treball no només haurà d'incloure sistemes de recollida de la informació necessària, sinó també haurà d'incloure accions que permetin explicar a les entitats i als centres penitenciaris la finalitat i utilitat del projecte, despertant interès i responsabilitat entre les parts. S'hauria pogut optar per un sistema d'informació per ordre del Director General, però el més efectiu era disposar de l'ordre i convèncer a tots els implicats de les necessitats i bondats de disposar d'aquesta eina, ja que només des d'un factor d'utilitat els projectes es sostenen al llarg del temps.

Com s'indica a l'apartat 4.2.2. durant la roda de visites a centres penitenciaris per corroborar el contingut del mapa i la revisió dels registres existents, es realitza una tasca activa de presentació de la TPS i del Mapa. S'explica la importància i utilitat i es defensa la necessitat de treballar oberts a la ciutadania. Es posa en valor l'accés a la informació podent conèixer què fan els altres centres, veient recursos alternatius als existents,... A més de la oportunitat de disposar d'una eina homogènia a la resta de centres per a la sistematització i registre de dades.

El treball de construcció ha estat lent i feixuc, però ha demostrat la seva bondat i eficàcia. Actualment l'actualització de les dades del mapa des dins de centres penitenciaris li correspon a les taules perifèriques, essent un exemple de bona pràctica. Un cop engegat el procés adquireix autonomia i se n'assumeix la responsabilitat de forma descentralitzada, convertint-se en un exemple de pràctica emancipadora, entesa com aquella que un cop impulsada i instaurada s'incorpora al funcionament ordinari com un element més del sistema, i adquirint valor de planificació i anàlisi.

Disposar d'un mapa d'activitats que les entitats fan a presons i a la sortida de presó no és només un exercici comptable, sinó una voluntat i compromís de la Direcció General de Serveis Penitenciaris (DGSP) de reconèixer les entitats socials que hi col·laboren amb la prestació de serveis i gestió d'activitats de voluntariat. Per tant, posant en valor i fent

un reconeixement del que els entitats aporten al sistema, presentant-les com a part del mateix.

Ja no es tracta de serveis accessoris o irrellevants, sinó d'un element més de la política penitenciària, que com a tal queda visibilitzat i presentat des del web del Departament de Justícia. Aquest gest és rellevant ja que el reconeixement és el primer pas per a possibilitar un treball cooperatiu real.

El fet d'encarregar l'actualització del mapa als centres penitenciaris, i en concret assignar a les TPS perifèriques la responsabilitat, implica també que no és només un gest de la direcció, sinó que és un fet o forma de treballar de l'estructura en que cada organisme en pren part i hi participa, posant també en valor l'espai de Taules perifèriques com espai col·laboratiu. La mirada pedagògica del mapa d'activitats comença en sí en el procés de consens de la necessitat del mapa. Ha estat un treball pedagògic de presentació del projecte, en el que s'ha anat buscant des de cada mirada la necessitat, i posant en relleu el que el mapa els aporta:

- **Per a les entitats:** conèixer les activitats de la resta d'entitats, podent així establir dinàmiques col·laboratives amb entitats que treballen en activitats similars, facilitant oferir activitats complementàries a les existents, permetent millorar la complementarietat en horaris, perfils...
- **Per als centres penitenciaris:** conèixer quines activitats es fan en altres centres permet cercar transferir experiències, disposant de referents ja experimentats en realitats semblants. També permet contactar amb entitats diferents de les pròpies, ampliant la base social. Oferint una oportunitat de treball en xarxa i col·laboració entre centres.
- **Per als serveis centrals:** Millora la transparència de les accions, unifica registres que a més es renoven de forma automatitzada des dels propis centres.

I el més important és que millora l'accés a la informació per a totes les parts implicades: les persones ateses, els equips de rehabilitació i interior, els professionals i voluntaris de les entitats.

El primer treball educatiu ha estat implicar i responsabilitzar totes les parts en la construcció i manteniment de l'eina. En aquest sentit s'ha pogut avançar en un pas més que ha estat identificar per totes les parts el potencial de l'eina, veient la possibilitat d'estudiar en profunditat l'oferta d'activitats i poder així millorar-la, permetria orientar la política de subvencions, fer mapes de necessitats, estudiar les diferències entre territoris... Però aquest estudi en profunditat no s'ha pogut aconseguir que tingui la prioritat pressupostària necessària, no disposant d'eines ni mitjans per aprofundir en l'anàlisi en el moment actual. Aquest serà un repte per d'altres moments de treball de la TPS, que no són possibles d'assumir amb l'actual volum d'objectius establerts tenint en compte els mitjans disponibles.

El segon procés que ha requerit acompanyament educatiu ha estat el procés d'obtenció de dades. Calia treballar en consens de totes les parts la informació necessària a recollir i el procediment d'obtenció de les dades. De punt de partida inicial hi ha diferències segons els participants del procés: d'una part s'opta per recollir les activitats finançades pel propi Departament, i de l'altre s'opta per recollir totes les activitats independentment de qui les finança. Caldren diferents reunions de treball per definir possibles criteris fins a consensuar cercar el màxim de dades possibles per tal d'informar el millor possible els destinataris i els/les professionals que els/les atenen.

D'altra banda també cal fer posar de manifest i contrastar les versions respecte la difusió de les dades obtingudes, des de l'opció de només per a professionals de rehabilitació i responsables de les entitats socials, fins l'opció d'obert a qualsevol ciutadà. La discussió en aquest camp va ser més senzill, ja que atenent al criteri de transparència i de facilitar l'accés a les activitats es va poder obtenir un acord en el si de la pròpia comissió que després va ser recolzat per la permanent.

També es va haver de confrontar qui havia de ser el gestor i titular de la recerca d'informació. Des d'una opció que és l'administració qui ha de presentar, recollir i tabular les dades, fins a és la part social de la TPS qui ha de centralitzar tot el procés. Des del moment que és una comissió mixta qui té l'encàrrec de dissenyar i implementar el pla queda clar que és una titularitat compartida Administració – Entitats socials. Però

existeix el dubte de titularitat del projecte, atorgant la responsabilitat de presentar l'encàrrec i defensar-lo a l'administració.

En aquest mateix ordre de discussió també cal acordar com es valida la informació recollida, són les entitats sobiranes per facilitar les dades i validar-les? O cal una validació des de Centres Penitenciaris? Després d'algunes reunions de treball s'arriba a alguns acords, les dades s'han de demanar de forma operativa per part de qui pugui recollir-les i processar-les, estalviar intermediaris facilitarà la tasca, és en aquest sentit que s'accepta la proposta tècnica de fer formularis electrònics. Per contra la validació ha de ser compartida, cal que els centres penitenciaris en facin el contrast i confirmen les dades aportades per la part social. Igual com en el procés de treball de vincle educatiu és necessari que la coordinadora de la TPS, és a dir, jo, guanyés la confiança de totes les parts per tal d'així poder fer un procés de treball molt autònom que permetés guanyar temps. La incorporació de les entitats socials a les visites de validació de dades als centres penitenciaris són un generador de confiança per la part social i pels Serveis centrals, l'accés als formularis rebuts són l'altre garant de transparència. Així una vegada més és la confiança i el rigor de treball, la comunicació i la implicació que permeten treballar i avançar en la construcció del mapa. Estem parlant d'una relació educativa, la intencionalitat la construcció del mapa i el vincle, la confiança el mitjà per a treballar en la presa de decisions quotidianes i la delegació de tasques. Només amb una bona tasca de planificació del procés amb molta cura d'anar incorporant a cada pas la validació d'ambdues parts és possible avançar.

Un altre element pedagògic és la selecció de continguts: la tria de dades. En aquest cas va ser molt rellevant tenir sempre present i recordar-la a totes les parts la finalitat del mapa, al mateix temps que anar integrant des de la complexitat tots els elements que permetrien fer un procés lineal, sense retrocessos ni repeticions de seqüències. Va ser cabdal anar treballant de forma paral·lela amb el Departament de Sostenibilitat i territori. La pròpia construcció de l'arbre de capes d'informació per visualitzar la informació de forma gràfica sobre les geocoordenades, va facilitar el procés d'anàlisi de quines eren les dades rellevants i necessàries. Podent incorporar en el procés de recollida de dades la informació ja preparada per a ser tabulada de la forma més fàcil i

eficaç possible. Una altra competència lligada a la Pedagogia Social serà l'aplicació d'aquesta metodologia de treball sistemàtica encarada a l'objectiu i integradora de la complexitat dels diferents processos i interlocucions obertes.

En el procés de recollida de dades es porta a terme una altra tasca pedagògica, cal informar a les entitats de la informació necessària, incentivar-les a participar, atenent als requisits tècnics i encoratjar-les a consultar i analitzar després el resultat final. També amb els centres penitenciaris, com ja he dit, el treball de conscienciació de la necessitat i la utilitat és tant important com facilitar que vagin establint un referent per a la comunicació i el control de dades. Aquest treball va facilitar després l'elecció del referent de TPS en molts centres penitenciaris, ja que per treballar el mapa d'activitats els subdirectors de rehabilitació ja havien hagut d'implicar algun/a professional per a la validació de dades. Cal dir que els centres van seleccionar referents de perfils professionals diversos per la tasca, perfils que després s'han mantingut, en la majoria de casos. Per exemple al CP Ponent un funcionari d'interior és qui es relaciona de forma habitual amb les entitats i qui acaba assumint la relació i dinamització de la participació de les entitats, en coordinació amb els Serveis socials. En canvi, el CP Lledoners, per exemple, aquesta funció sempre ha recaigut sobre professionals de l'equip de rehabilitació, ja que són ells qui tenen la relació habitual de contacte i treball amb les entitats.

Aquest procés d'ajudar als centres a identificar qui coneix l'activitat i posar en relleu la importància del treball fet per les entitats ha estat un procés d'escolta activa, d'establiment de criteris, d'interrogació que ha facilitat la identificació a mig termini del referent de TPS, al mateix temps que ha incentivat a la participació i implicació en les propostes de treball de la TPS. Aquesta tasca d'introspecció, interrogació, anàlisi a partir de criteris... és clarament una funció educativa que s'ha desenvolupat en aquest procés d'obtenció i contrast de dades, que s'ha portat a terme per via telefònica i telemàtica amb les entitats, i per via presencial i telemàtica amb els centres penitenciaris.

L'altre procés molt important a treballar des de la vessant pedagògica va ser la demanda als centres penitenciaris de necessitats no cobertes. Aquesta pregunta, aparentment tant simple, es va demostrar que no vaser fàcil de contestar per alguns centres.

D'entrada la consideració general inicial era: ja tenim tot el que necessitem. Però llavors al proposar-los de citar exemples d'activitats que es feien en altres centres sorgien inquietuds, així com també en la pregunta de si disposen de serveis suficients per atendre perfils d'especial complexitat com les persones immigrades, les persones amb conductes violentes,... Més d'un centre va resoldre la qüestió en reunions d'equip de tractament posteriors a la data de visita, forçant un anàlisi respecte: *què ens poden aportar les entitats que no tinguem?* Aquest exercici va tenir un alt contingut educatiu ja que modificava la manera habitual de relació amb les entitats posant de manifest que el centre no cal que tingui una actitud passiva, de recepció de propostes sorgides a les entitats, sinó que també pot tenir un paper actiu en proposar a les entitats que donin resposta a necessitats concretes o complementin actuacions que no poden cobrir-se amb personal propi.

La interrogació va ser efectiva no només per recollir les demandes sinó per incentivar formes de treball diferents amb les entitats més des de la coresponsabilitat i el treball en xarxa. El treball sobre les demandes recollides també va ser molt interessant des de la perspectiva educativa, vam contrastar algunes informacions recollides des de la conversa i el diàleg presencial amb els centres amb els informes d'activitat que els mateixos centres havien fet dirigits als responsables de les diferents àrees. La creença de partida era que els informes contenen tota la informació, però el contrast amb les actes va fer veure que sobre el paper només es posen les informacions contrastades, no les percepcions o les insatisfaccions d'ordre qualitatiu. En el debat oral és fàcil copsar desconfiances, reticències... que sense dades objectives no es poden posar per escrit, en canvi són susceptibles d'anàlisi i cal buscar dades per analitzar-les amb més profunditat. També el fet de preguntar sobre la permanència d'algunes activitats en alguns centres, ja descartades en altres (activitats que s'havien qüestionat i no validat en alguns centres, com les teràpies amb flors de Bach, que es seguien fent en d'altres centres), van ajudar a analitzar la oferta de les entitats des d'una perspectiva més crítica i dialògica amb les pròpies entitats i amb serveis centrals, posant de manifest la manca d'espais de coordinació entre centres per anar establint criteris generals d'actuació en el que respecta a l'establiment de criteris. Aquest treball de revelació i descoberta va ajudar als centres i als seus responsables a responsabilitzar-se del seu catàleg i adquirir

la pràctica d'interrogació i contrast de dades amb altres centres, incentivant el treball en xarxa. Un altre benefici de l'acompanyament educatiu del procés de validació de dades, que va anar molt més enllà que la validació d'unes dades recollides, gràcies a la perspectiva d'anàlisi i interrogació proposada al llarg de les visites de contrast de dades.

També vaig ser molt curiosa en la difusió de les necessitats presentades pels centres, ja que no es tracta d'incentivar les entitats a rivalitzar entre sí o de transferir informació sense analitzar-la de forma prèvia. Així va ser molt interessant el treball fet amb els caps d'àrea i el subdirector de rehabilitació d'anàlisi i contrast de les demandes, queixes i suggeriments fets per cadascun dels interlocutors cercant les formes més idònies per donar resposta a les inquietuds. Per exemple en el cas dels centres amb necessitats específiques, com poden ser, les relacionades amb la mediació intercultural i la prevenció del radicalisme islàmic, s'informa a les entitats que porten a terme aquest tipus de programes per tal que puguin adreçar propostes als centres penitenciaris, a través d'un correu electrònic informatiu, i s'indica als centres quines són les activitats que fan aquestes entitats per tal que puguin contactar amb la resta de centres per contrastar programes i continguts. En canvi altres necessitats més generals són agrupades i dirigides a les entitats de forma general indicant el procediment a seguir en cas de tenir interès de fer propostes d'intervenció en resposta a la demanda. També s'opta per recorre a les Federacions com a canal per resoldre dificultats amb entitats petites que havien presentat incidències. L'anàlisi a partir del criteri tècnic va suposar una millora de la resposta i un impacte més acord amb el resultat esperat. Un altre exercici d'acompanyament educatiu en el que no només es fa de canal de transmissió d'informació sinó que es contribueix a l'anàlisi de causes i la cerca de solucions a mida per a cada necessitat.

5.3.1. Dades de la col·laboració de les entitats amb els centres penitenciaris.

Tot i haver exposat que no és l'anàlisi de les dades obtingudes l'objecte del cas exposat, si crec necessari presentar algunes dades obtingudes que són rellevants ja que donen informació sobre el perfil de col·laboració de les entitats amb els centres penitenciaris.

És merescut mencionar que Javier López Faz va realitzar una primera aproximació a la col·laboració entre les entitats socials i el Departament de justícia al seu treball de final de màster titulat: *Mapa d'entitats. Participació Social i Execució Penal a Catalunya. Anàlisi de la relació de col·laboració que mantenen els centres penitenciaris i les entitats socials*⁸⁰, presentat i defensat el febrer de 2016. Document en que analitza les activitats que es porten a terme al CP Lledoners i al CP Brians 1 a més del procés de treball i construcció del mapa d'entitats. Però la meua voluntat no és aprofundir en el perfil d'activitats que es porten a terme, ni fer una anàlisi comparatiu entre centres penitenciaris, donat que el meu estudi és post facto, i com ja he dit no s'ha pogut fer una anàlisi en profunditat de la informació recollida, no essent aquest el meu objectiu. Per contra si crec que val la pena presentar algunes dades de la presència de les entitats als centres, podent ser un element visualitzador de la rellevància de la col·laboració de les entitats al sistema penitenciari i en la sortida de presó.

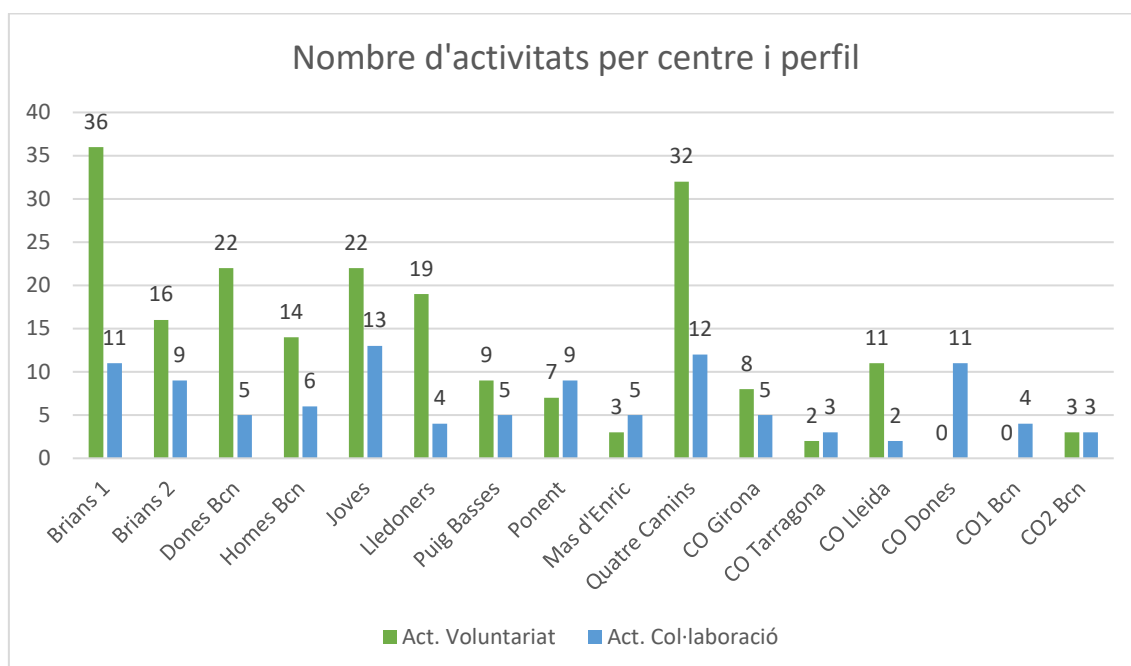
Analitzaré, en primer lloc, el mapa d'activitats vigents el març de 2017, sense comparar-les amb el 2016, només a efectes d'analitzar la força i l'impacte de les entitats en l'atenció a les persones privades de llibertat.

En total el 2017 es recullen 311 activitats que porten a terme les entitats, de les que 204 a càrrec de persones voluntàries i 107 activitats de col·laboració.

⁸⁰ Document inèdit dirigit per Txus Morata i Jordi Enjuanes en el marc del programa del *Màster en Direcció, Gestió i Intervenció en Serveis Socials* de la Facultat d'Educació i Treball Social Pere Tarrés-Universitat Ramon Llull.

La presència d'activitats en els diferents centres penitenciaris és la següent:

Gràfic 6: Nombre d'activitats per centres i perfil

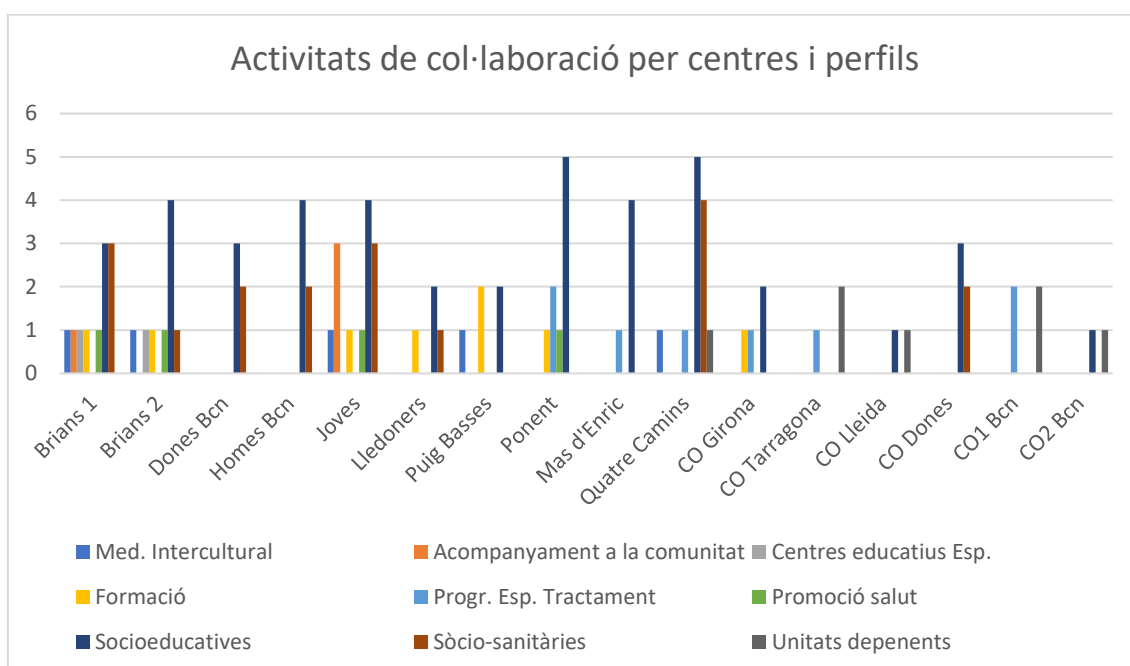
Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Algunes dades de les exposades canviaran a juny de 2017 amb motiu del tancament del CP Homes de Barcelona i el CO 2 de Barcelona com a conseqüència del tancament del recinte penitenciar de la Model de Barcelona.

Veiem com els CP Puig de les Basses i CP Mas d'Enric, tot i ser centres grans tenen un baix nombre d'activitats respecte altres centres grans, segurament degut a la recent obertura dels centres que tot i traslladar activitats dels antics recintes penitenciaris a la nova ubicació, els canvis interns del centre... no han permès encara desplegar un catàleg d'activitats més ampli. Però no aprofundiré més en l'anàlisi de les motivacions per la major menor presència d'activitats de col·laboració voluntariat als diferents centre, ja que com he dit, no és objecte d'aquesta recerca, confiant que en un futur proper es pugui fer l'estudi en profunditat.

D'altra banda crec rellevant presentar el tipus d'activitats que es porten a terme als diferents centres penitenciaris, facilitant així la visualització dels diferents àmbits de treball de les entitats socials en relació a centres penitenciaris.

Gràfic 7. Tipus d'activitats de col·laboració que es porten a terme als diferents centres penitenciaris de Catalunya

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Podem veure com les activitats de col·laboració més presents als Centre Penitenciaris són les intervencions socioeducatives, amb un màxim de 5 per centre, seguides de les sòcio-sanitàries, amb un màxim de 4 per centre. La major part d'activitats es porten a terme amb una única actuació o màxim dues.

Cal assenyalar que hi ha poca presència de programes d'acompanyament a la comunitat, ja que són actuacions que porta a terme el propi equip de rehabilitació o bé ho desenvolupen les entitats a càrrec de voluntariat, com veurem més endavant.

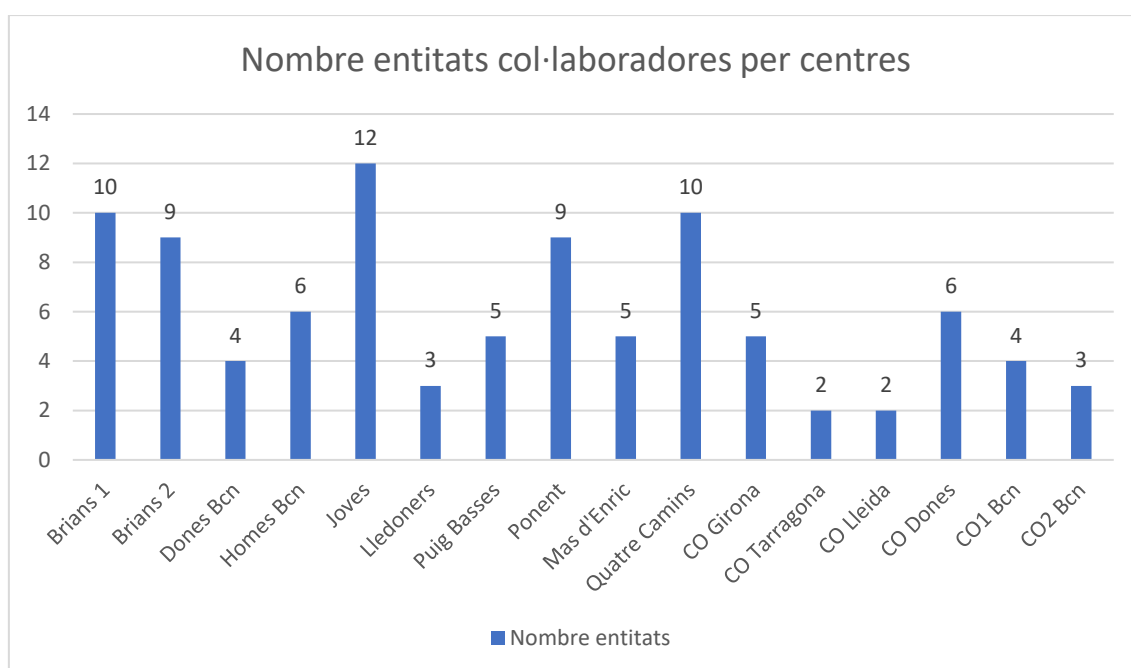
Les activitats de formació estan relacionades amb l'obtenció del carnet de conduir i la formació orientada ala inserció laboral, tot i que no s'ha tingut en compte tot el ventall de programes que desenvolupa el CIRE en aquest sentit, ni el propi programa reincorpora, que tot i ser específics pertanyen a d'altres àmbits d'actuació i per tant no s'han registrat en el mapa d'activitats com ja he dit.

Pel que fa als centres oberts disposen majoritàriament de molt poques activitats, ja que són els interns qui realitzen de forma autònoma les activitats en la comunitat. Disposant,

en aquest cas, d'Unitats dependents o programes específics de tractament complementaris als ja realitzats des del propi centre penitenciari obert, conjuntament amb algunes activitats socioeducatives, la major part orientades a la transició a la comunitat.

El nombre d'entitats diferents presents a cada centre també és digne de menció, ja que la presència d'entitats esta molt diversificada com podem veure al següent gràfic:

Gràfic 8: Nombre d'entitats col·laboradores presents als diferents centres penitenciaris

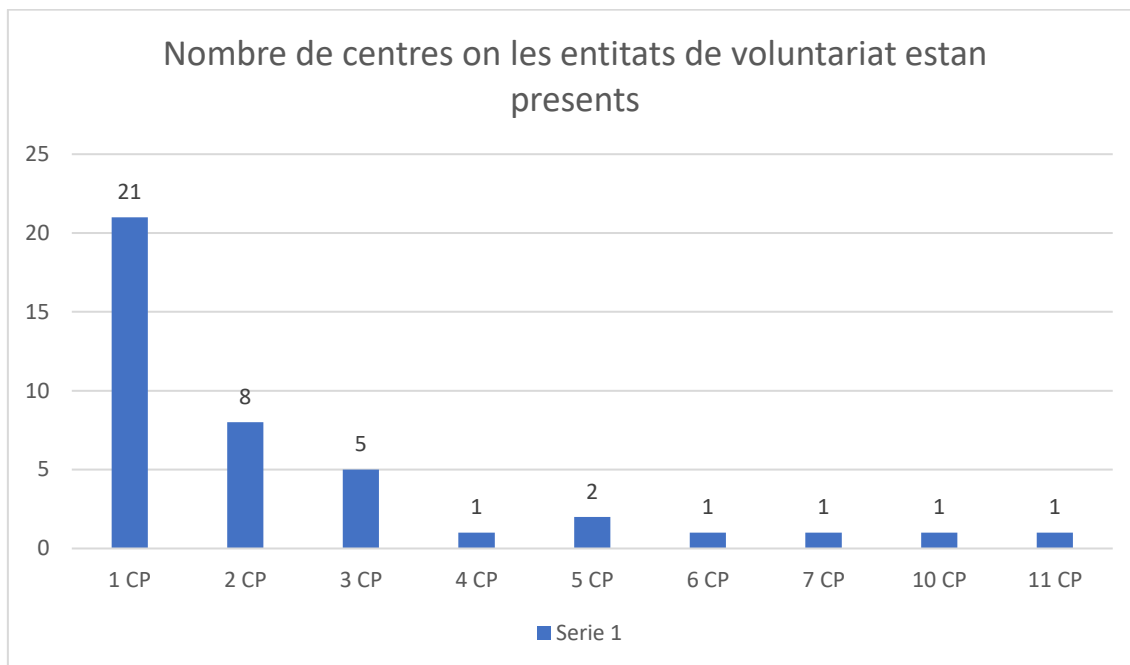

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Veiem que hi ha presència d'un mínim de 2 entitats col·laboradores per centre fins a un màxim de 12. També coincideix un major nombre d'entitats en els CP més grans i amb més temps de trajectòria, i un menor nombre en els centre demés recent apertura.

Són 38 les entitats col·laboradores que realitzen accions de col·laboració dins de centres penitenciaris diferents, i el nombre de centres on fan activitats es concreten de la següent forma:

Gràfic 9: Nombre de centres on les diferents entitats col·laboradores realitzen activitats

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

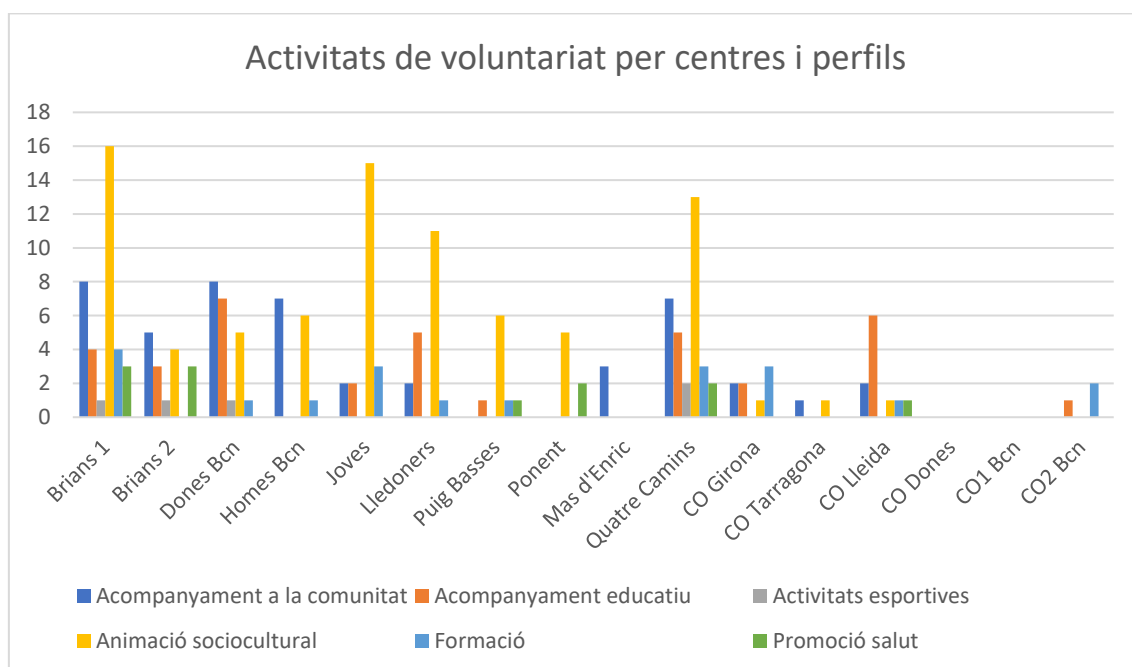
Es pot veure com la major part d'entitats col·laboradores, 21 de les 41, estan en un únic centre, el de més proximitat a la seva seu... Per contra les entitats que estan en més d'un centre respon al desenvolupament d'un mateix programa especialitzat en més d'un centre com pot ser, per exemple, el cas de CEPAIM amb el programa de mediació intercultural present a 4 CP; el Parc Sanitari de Sant Joan de Déu present a 5 centres amb els programes especialitzats de salut mental; Andròmines amb el programa de TIC a les presons, també present en 5 centres; Esportsalus amb el seu programa de promoció de la salut a través de l'esport desenvolupat a 6 centres; la FAGIC que desplega el programa Barsaní a 10 centres; o DINCAT que desplega el programa de suport a persones amb discapacitat intel·lectual a un total d'11 centres.

D'altra banda, pel que fa a les activitats de voluntariat, veiem que hi ha un major nombre d'activitats per centre, a excepció dels centres oberts on són molt poc presents o inexistents. Com es veu al següent gràfic les activitats més presents als centres són les d'animació sociocultural, que arriben a 84; seguides de les d'acompanyament en la

comunitat amb 47; les d'acompanyament educatiu amb 36; les de formació amb 20; les de promoció de la salut amb 12 i les esportives amb 5.

S'entén que hi hagi poques activitats esportives, ja que hi ha equips de professionals responsables de la dinamització esportiva als centres. Mentre que són activitats de la comunitat les que apropen la oferta cultural als centres penitenciaris, desenvolupant activitats relacionades amb la música, l'art, el teatre... L'acompanyament a la comunitat i l'acompanyament educatiu són complementaris al que reben de part dels professionals e rehabilitació, fet que explica la seva abundant presència. El tipus d'activitats més nombroses com veiem faciliten la transició cap a la comunitat, una de les funcions més rellevants pel que les entitats socials han d'estar presents als centre, ja que la seva acció és complementària a la que realitzen els serveis professionals i no pot ser desenvolupada amb els mateixos continguts i metodologies per professionals en cap cas.

Gràfic 10. Tipus d'activitats de voluntariat que es porten a terme als diferents centres penitenciaris de Catalunya

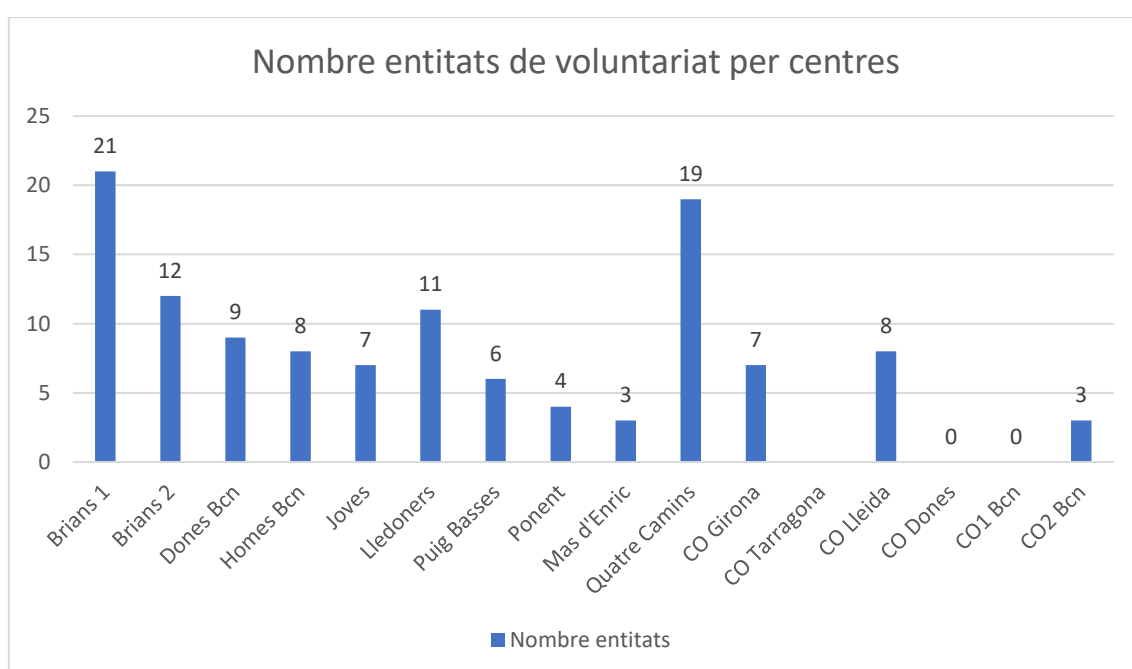

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Una vegada més veiem com els centres més petits i els d'obertura més recent tenen un menor nombre d'activitats.

Analitzant la diversitat d'entitats presents als centres penitenciaris hem de dir que oscil·la de 2 a 12, és a dir pot haver-hi present un ampli nombre d'entitats present en un mateix centre penitenciar, com és el cas de Brians 1 amb 21 o de Quatre camins amb 19, seguides de Brians 2 amb 12 i Lledoners amb 11. Essent molt poc rellevants les activitats de voluntariat en els centres oberts, com ja he dit donat que són els interns els que es vinculen individualment a entitats externes i realitzen poques activitats al centre, tenint poc sentit que siguin les entitats que tinguin molta presència dins els centres.

Gràfic 11: **Nombre d'entitats de voluntariat presents als diferents centres penitenciaris**

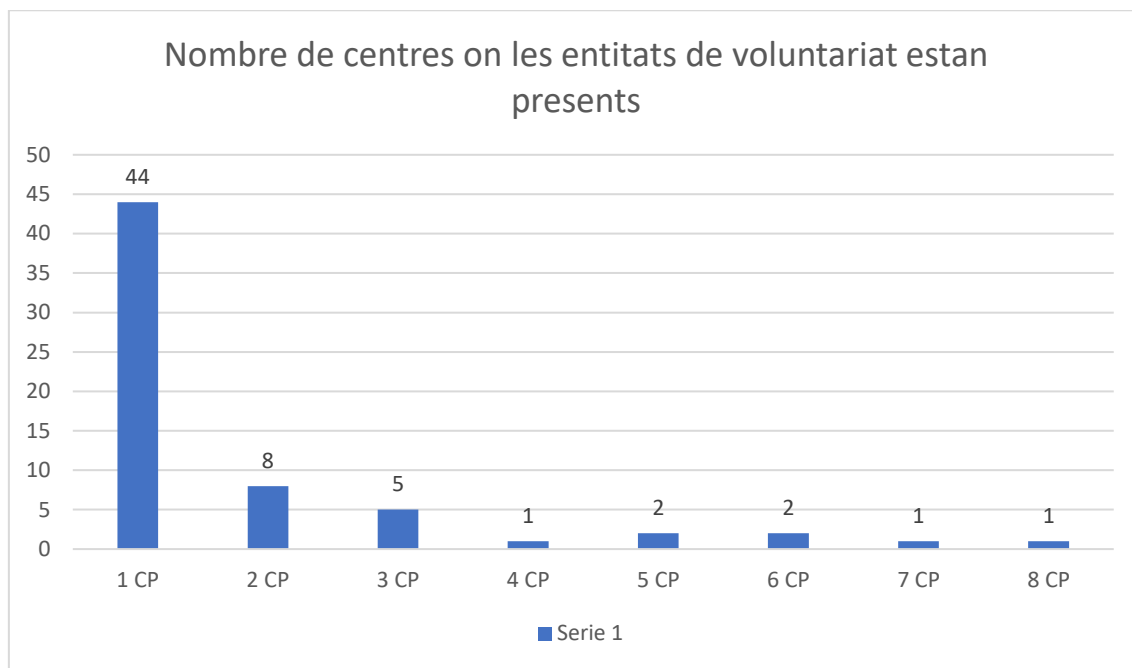

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Per últim constato que el nombre d'entitats present per centre, igual com es donava en activitats de col·laboració, és majoritàriament un sol centre, és a dir que es manté una presència molt territorialitzada de les entitats. En aquest cas les entitats de voluntariat amb presència a un nombre major de centres penitenciaris són Santa Lluïsa Marillach i la Fundació Pare Manel, presents en 6 centre penitenciaris, Creu Roja Catalunya present en 7 centres penitenciaris i Justícia i Pau present en 8 centres. He de dir que aquests entitats disposen d'un petit equip de voluntaris present en més d'un centre i bosses de voluntaris amb residència més propera als centres penitenciaris on es presta l'activitat. Així per exemple Creu Roja té equips de voluntaris que depenen de les diferents

delegacions provincials, tot i que estiguin comptabilitzades com una sola entitat parlem de projectes i persones diferents. Es pot veure gràficament al següent gràfic:

Gràfic 12: Nombre de centres on les diferents entitats de voluntariat realitzen activitats

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats Març de 2017.

Actualment hi ha 64 entitats diferents desenvolupant accions de voluntariat en centres penitenciaris a Catalunya, un nombre considerable, respecte les 68 totals que fan voluntariat (53 de voluntariat i 15 col·laboradores i de voluntariat). Aquestes xifres mostren l'elevat nivell de compromís de les entitats de voluntariat amb els centres penitenciaris.

5.3.2. Dades de la col·laboració de les entitats socials a la sortida de presó

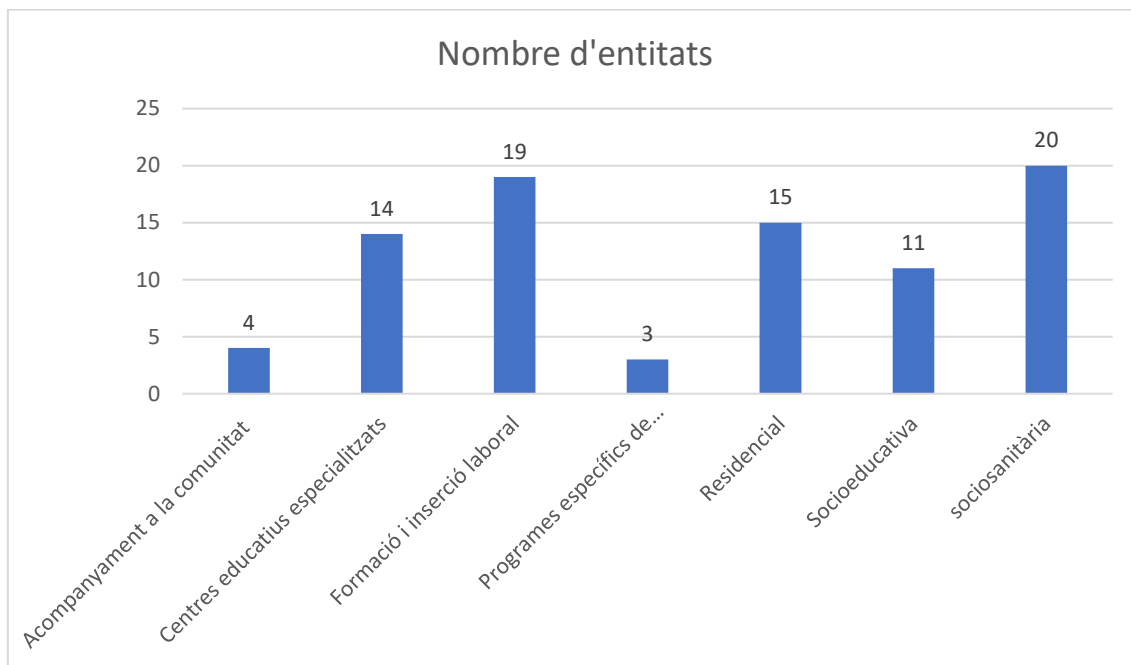
El mapa d'activitats fora de presó, com he dit, encara no està finalitzat, però les dades recollides són ja molt generals i permeten fer un apropament als recursos disponibles en l'actualitat.

Pel que fa als programes a càrrec de persones voluntàries són el programa de recerca *de la presó a la comunitat* i el projecte *cercles.cat*, els dos programes recollits, això es deu que en la comunitat hi ha un sense fi d'entitats que acullen persones egressades de presó, però no ho fan de forma especialitzada sinó des de la integració de persones al seu col·lectiu per la forma habitual. Així doncs els programes de voluntariat són els específics per a col·lectius alliberats de presó amb risc de reincidència (en el cas del programa cercles persones que han comès delictes d'agressió sexual i mostren alt risc de reincidència) o dificultats d'inserció (en el cas de la presó a la comunitat s'adreça a persones que surten de presó des de segon grau). Les entitats que hi participen són entitats vinculades ja a l'execució penal amb altres programes, i/o activitats o bé vinculades a les entitats promotores de la recerca, com és el cas de la Fundació bancària Obra social "la caixa".

Només hi ha un registre fora dels explicitats que es dirigeix a persones amb malalties de salut mental que reben recolzament social a la inserció i ho fan de forma específica amb persones que surten de presó. Hi ha altres clubs socials de salut mental i discapacitat que també fan aquesta funció, però no disposen d'un tracte especial per a les persones que provenen de presó.

Pel que fa referència a les activitats de suport a la sortida de presó, el perfil d'activitat és més divers i hi ha un nombre més elevat d'activitats, un total de 86, que s'agrupen en els diferents perfils:

Gràfic 13: Nombre de centres on les diferents entitats de voluntariat realitzen activitats

Font: Elaboració pròpia a partir de dades del Mapa d'activitats de la TPS. Març de 2017.

La major part d'activitats d'acompanyament a la comunitat són dirigides a col·lectius específics com per exemple, persones immigrades o persones amb VIH.

Els centres educatius especialitzats n'hi ha d'específics de transició a la sortida de presó i n'hi ha d'oberts a col·lectius més amplis. Es centren en rehabilitació de drogodependències, salut mental, persones sense llar a la sortida de presó o persones sense xarxa social de suport i situacions d'exclusió social. La major part són serveis residencials i algun centre de dia.

Les activitats de formació i inserció laboral són molt diverses, des d'algunes entitats vinculades al programa reincorpora, empreses d'inserció, serveis d'inserció per col·lectius en risc d'exclusió social.

Els programes específics de tractament es centren en temàtica de violència de gènere i Agressió sexual i malalties de transmissió sexual.

Els recursos residencials són un ventall de recursos específics per a persones en 3er grau, llibertat condicional i sortida de presó, que disposen d'acompanyament educatiu especialitzat per l'atenció a persones provinents de presó atenent amb cura els greus efectes de la presonització.

Els programes d'intervenció socioeducativa recullen assessorament jurídic i social i atenció social, educativa i psicològica, relacionada amb especials dificultats com poden ser drogodependència, absència de permís de treball, discapacitat intel·lectual... També recull la iniciativa de INTRESS de donar suport especialitzat d'acompanyament a la sortida de presó a través de seguiment social i suport per part de professionals, programa que haurà de contrastar dades i efectivitat amb el similar en l'àmbit de voluntariat.

Els programes d'intervenció socio sanitària són similars als anteriors però enfocats a les necessitats relacionades amb: l' VIH i altres malalties de transmissió sexual... i la salut mental. Recull un ampli ventall de recursos facilitats per la Federació de salut mental Catalunya arreu del territori.

La forma de recollir aquestes activitats a través de les entitats que ja realitza en activitats dins de presó i de les federacions ja presents a la TPS de ben segur ha condicional els recursos identificats.

En un futur serà necessari millorar el mapa incorporant serveis d'altres àrees o àmbits d'intervenció social i educativa no tant específics per al nostre col·lectiu, però igualment preparats per atendre'l. Aquest repte queda sobre la taula del grup de treball de la TPS que ha d'elaborar una prova pilot de suport a la sortida de presó al CP Brians 2 i al CP ponent. També queda el repte de treballar conjuntament amb el CIRE i la resta de Federacions de la Taula del Tercer Sector.

6. Conclusions

Les polítiques penals són polítiques sectorials que tenen per objectiu vetllar per la seguretat dels ciutadans i donar una resposta rehabilitadora i reeducativa a les persones que infringeixen les normes de convivència, per tant, són polítiques socials. Polítiques que vetllen pels ciutadans i la convivència com un dels pilars del desenvolupament humà. D'acord amb les atribucions que Fontova (2015) dóna a les polítiques socials, les polítiques penals són socials en tant que impulsen la igualtat d'oportunitats, contraresten la diversitat, responen a les necessitats de les persones, ofereixen seguretat, generen capital humà, lluiten contra l'exclusió social i faciliten la cohesió social.

Per evitar els riscos que assenyala Montagut (2009), les polítiques penals no s'han d'adreçar només als infractors sinó també a les víctimes i a la societat en general, per tal que siguin generadores de noves oportunitats i no acabin legitimant les desigualtats que sovint han format part de les causes de les infraccions penals. Les polítiques emancipadores, aquelles que actuen sobre les causes, són les més eficaces ja que milloren el benestar social de forma sostenible i continuada. Les polítiques socials requereixen una bona identificació de necessitats per tal de poder generar una resposta eficaç i emancipadora, és dir, que actuï sobre l'arrel del problema i permeti una modificació de l'ordre social per tal que el problema desaparegui sense necessitat d'intervenció pública.

Les polítiques penals han de ser polítiques socials coordinades amb la resta d'àmbits, és a dir, cal tendir cap a una millora de la coordinació entre les polítiques de prevenció de l'exclusió social i la delinqüència, les polítiques penals i les de reinserció post penal. La continuïtat de les diferents línies d'acció permetran millorar l'eficàcia i sostenibilitat del sistema.

Només des de la consciència ciutadana construïm societats responsables i cohesionades. Les polítiques socials són per a les persones i per tant requereixen la implicació de les persones, no només com a destinatàries, sinó com a part implicada en la recerca de solucions i el treball d'eliminació de les causes de les desigualtats.

Les entitats socials són un eix clau en les polítiques penals, no només per la seva contribució en l'atenció a les persones que compleixen mesures penals, sinó també des de la seva implicació i tasca de conscienciació social i el seu paper en la innovació social. Les entitats socials formen part del ric teixit associatiu de Catalunya. Han demostrat la seva implicació i impacte en les polítiques socials al llarg de la història. En concret en l'àmbit penal han estat pioneres en l'aparició de programes de prevenció com els educadors de carrer i els programes d'atenció social als jutjats, en la renovació de la justícia juvenil, en l'execució penal a la comunitat i en la mediació penal. Al llarg de la història han mostrat com són un suport en l'atenció penitenciària tant dins de presó com en l'acollida a la sortida de presó. També en l'atenció a col·lectius de risc com amb el programa "cercles de suport" i les "mentories socials". Ningú pot posar en qüestió que han estat cabdals en la modernització de la justícia i en realitzar una tasca de treball conjunt amb l'administració en favor de la qualitat d'atenció.

Les polítiques d'execució penal són responsabilitat de l'administració, però han de seguir essent desenvolupades amb la participació de la ciutadania. Implicant-se de forma prioritària en:

- ⇒ La sensibilització social: donant testimoniatge i facilitant la conscienciació social en favor de la rehabilitació, la promoció de més compliment de penes en la comunitat, i incrementant el suport i oferint oportunitats de reinserció postpenal.
- ⇒ El sistema penitenciari: en l'aportació d'activitats de voluntariat i en el desenvolupament d'una cartera de serveis complementària a la xarxa pública, flexible, adaptada a les necessitats i de qualitat.
- ⇒ L'acollida post penal: contribuint a la reducció de l'estigmatització social i promovent espais de participació per a les persones que han complert mesures penals.
- ⇒ L'execució penal a la comunitat: oferint espais per al compliment de mesures i acollint i acompanyant als penats i penades.

⇒ La justícia restaurativa: cal que promoguem més mesures presentencials i ajudem a desplegar la reparació com a part intrínseca del compliment de les penes.

La innovació social és necessària dins les polítiques penals, i les entitats socials en són impulsores si l'entendem com maneres de donar resposta a problemes col·lectius des de la implicació col·lectiva. La innovació social no és una millora metodològica aïllada, sinó que és un canvi en la forma d'identificar i concebre les solucions d'un problema a partir de la participació dels propis implicats i de la resta de la societat. Hem de treballar per tal de despertar la responsabilitat de la ciutadania i implicar-la en la resolució de les seves necessitats. Aquesta forma de construir polítiques socials amb la participació de la ciutadania ha de ser voluntat del qui governa, però és més fàcil de desenvolupar en coordinació i coresponsabilitat amb els entitats socials. La Taula de Participació Social (TPS) com òrgan d'interlocució entre l'administració i les entitats que participen en les polítiques d'execució penal, és un espai idoni per a donar cabuda a aquest exercici de coresponsabilitat.

Hem vist en la descripció de qui conforma la TPS, les activitats que les entitats porten a terme dins i fora de presó, la seva incidència en la innovació social, el seu paper actiu en la modernització de la justícia. *És així com ha quedat demostrada la primera hipòtesi enunciativa: la participació social té incidència en les polítiques d'execució penal a Catalunya.*

La TPS esdevé un espai per l'acció comunitària, que com diu Sabaté (2015) requereix acompanyament educatiu. L'educació entesa com a procés i situada en el marc de la complexitat, argumentada per Morin, és una manera de construir les polítiques socials. La Pedagogia Social estudia els processos educatius que es donen en el context comunitari i les seves aportacions, la seva mirada permet una construcció de les polítiques socials des de l'escolta activa, la coresponsabilitat social i l'empoderament de les persones en la resolució de les seves necessitats. Hem de recuperar la consciència que l'estat, allò públic, som tots; enlloc de ningú o un ésser aliè a nosaltres.

A través dels exemples presentats hem pogut veure com el fer, des de la pedagogia, aporta reflexió i participació, com facilita el treball cooperatiu, l'aprofundiment en l'anàlisi i contribueix a la conscienciació social. El treball pedagògic fet com a consultora de la TPS, ha contribuït a facilitar espais d'anàlisi compartit entre les parts i a treballar des del vincle. Ha estat necessari generar confiança entre les parts i bastir el projecte de fets probables, procediments i resultats, per tal de generar sinergies de treball compartit.

Prenent el concepte de Freire fer política és fer educació, la pedagogia treballa per contribuir a la capaciació de les persones per ser capaços de raonar i prendre decisions que millorin el seu benestar i contribueixin al benestar comunitari. No només es pot aplicar a persones sinó també a les organitzacions. És així com he desenvolupat i desenvolupo el meu treball com a consultora de la Taula de participació social. Posant en valor les competències i els interessos de les parts per tal que conjuntament construeixin projectes que millorin els resultats de les polítiques que desenvolupen.

La meva tasca pedagògica és dotar de continguts; aportar sabers i coneixements; facilitar l'aflorament de les diferents mirades, inquietuds, perspectives...; construir processos; disposar de metodologies participatives..., per tal de facilitar que es puguin dissenyar i implementar projectes socials que millorin l'atenció a les persones que compleixin mesures penals, i facilitin la generació d'oportunitats per al ple exercici de la ciutadania, assolint una millor cohesió social i una societat més segura. No es tracta d'un procés de *coaching* o entrenament personal en el que s'apliquen tècniques de comunicació, de programació neurolingüística, de lideratge... per tal de millorar els resultats. Es tracta d'ajudar a construir confiances i complicitats que permetin sumar esforços i assumir la necessitat de buscar noves respostes per millorar l'atenció. *Aquesta manera de fer que he posat en joc en el desenvolupament de les meves funcions, ha exemplificat com la Pedagogia Social ha facilitat la construcció d'accions participatives de política social, segona hipòtesi de treball.*

Les polítiques penals a casa nostra parteixen del model de necessitat-responsivitat i ha estat desenvolupat des d'un posicionament d'intervenció molt cognitiu conductual, on l'avaluació del risc de reincidència ha estat un eix clau de la intervenció. En l'actualitat

estem vivint una transformació del model per passar d'un model d'intervenció basat en l'acció sobre l'infractor per un model d'intervenció comunitari on l'infractor, la víctima, els seus entorns directes i la societat en general en són copartíceps, generant noves formes d'actuar basades en la complicitat de diferents actors, on la voluntat i les competències de l'infractor reben el suport motivacional i les oportunitats de l'entorn com eines per al sorgiment de l'interès per la vida comunitària. Despertar el desig d'exercir la ciutadania de ple dret assumint responsabilitats, són una nova manera d'entendre la resposta possible. Per posar un exemple, en fòrums de treball i discussió de professionals de diferents nivells del sistema penitenciari es comença a consensuar l'acord que el sistema no ha de buscar bons presos, en el sentit de persones que compleixen la normativa i no infringeixen les regles de conducta intramurs. Sinó que cal treballar per disposar de bons ciutadans: interns capaços de prendre decisions, de conèixer els seus drets i que assumeixin les seves responsabilitats de sosteniment personal i convivència amb els altres i l'entorn. També tots els actors es posen d'acord en que cal disminuir el nombre de compliments de penes d'internament i promoure les mesures de medi obert dins el possible.

Aquest canvi de mirada parteix dels resultats dels estudis internacionals entorn el desistiment de la delinqüència i la reincidència post penal. Tots els estudis han aportat coneixements rellevants i demostrat la importància del procés de socialització i l'entrenament a l'exercici de la ciutadania, així com la implicació de la societat en l'acollida i atenció als infractors com les mesures més eficients per al control social. Projectes com *cercles.cat* posen de manifest que no és suficient amb una mesura coercitiva com la privació de llibertat, ni una bona intervenció a través de programes especialitzats de rehabilitació d'agressió sexual i control d'impulsos. És cabdal i també necessari un acompanyament en i des de la comunitat com a resposta social més favorable a la convivència. Cal tornar a promoure la responsabilitat col·lectiva com valor clau de la convivència i el benestar individual i social.

La complexitat, una vegada més, evidencia que les polítiques socials s'han de configurar des de la corresponsabilitat i la cooperació social. Les antigues visions de la irrupció de les entitats socials com amenaça al sistema d'execució penal han quedat desvestides.

Només des de la cooperació podrem donar respostes eficients. Calen bons serveis públics de rehabilitació i bons serveis comunitaris complementaris que facilitin la transició a la comunitat. Hem de lluitar contra les intervencions fragmentades per posar al centre de les polítiques i les accions socials les persones. Només des de la col·laboració pública privada les persones tindran oportunitats reals d'inclusió i participació social en igualtat d'oportunitats a la resta de conciutadans. La comunitat és l'eina fonamental de la cohesió social i ha de participar i ser agent actiu de totes les polítiques socials, essent la Pedagogia Social facilitadora de la sensibilització social i la implicació de la societat en la recerca d'alternatives i la creació de comunitats més fortes i cohesionades.

Els exemples tractats centrats en el camp de l'execució penal m'han obligat a fer un anàlisi de la situació actual. He mostrat com el sistema d'execució penal de Catalunya és un sistema modern, basat en la recerca i la innovació, en constant transformació. Disposa d'una xarxa de justícia juvenil molt forta i majoritàriament centrada en el compliment de mesures penals en la comunitat i amb una xarxa consolidada d'assessorament tècnic i mediació presentencial. També hem vist com el sistema penitenciari d'adults es transforma mica en mica. Però encara ens queden molts reptes per assolir. N'identifico alguns que considero rellevants:

- La implantació universal del model de participació i convivència als centres penitenciaris (la millora de la participació dels interns i les seves famílies en el sistema penitenciari).
- La definició d'un sistema interdisciplinari i transversal de treball de suport a la sortida de presó.
- La resolució del conflicte legal de la reinserció de les persones estrangeres amb antecedents penals.
- La millora dels sistemes de formació i treball dins de presó.
- L'increment del compliment de penes a la comunitat de persones adultes (més penes de substitució de penes de presó, més temps de compliment en tercer grau i llibertat condicional...)
- La despenologització de la vida pública i privada.

- La generació de confiança social en l'execució penal i consegüent generació d'oportunitats de reinserció post penal (disminució de l'estigmatització social).
- La millora de l'atenció a les víctimes del delictes.
- El desplegament d'estratègies de derivació i coordinació entre serveis penals i serveis socials (per exemple: disposar de serveis d'atenció psicològica i social per als homes agressors de violència de gènere, que donin continuïtat en el context social a la intervenció iniciada com a compliment penal).
- La millora de la prevenció: l'increment de serveis d'educació de carrer i de projectes comunitaris que treballin per la millora de la convivència i la reducció del conflicte des del territori.
- L'increment de la participació de les entitats socials en les polítiques de justícia juvenil: la generació d'espais de treball compartits en el marc de la TPS, orientats a la justícia juvenil.

Entre d'altres reptes pendents. Alguns d'ells ja posats de manifest i iniciades les estratègies de treball per donar-hi resposta, i d'altres pendents de ser incorporats a les nostres agendes polítiques i socials.

Els canvis no es produeixen sols, són necessaris processos de transformació social que es facin a través de processos educatius. És necessari invertir en donar a conèixer la realitat per tal de treballar conjuntament en la recerca de noves respostes. Cal que seguim fent innovació social, comptant amb les persones. Hem de ser capaços d'actuar sobre les causes i disposar de polítiques socials i penals emancipadores, que no generin dependència dels sistemes, sinó que es basin en l'empoderament de les persones i les comunitats. Hem de despertar el sentiment que les polítiques penals són de tots, són un garant de la convivència i una eina de cohesió social, pel que no són alienes a cadascú de nosaltres, sinó que en som responsables.

Els processos participatius són complexos i requereixen de més temps per l'assoliment dels objectius, però aporten solucions a les necessitats socials que parteixen de la voluntat de les persones implicades, són autèntiques oportunitats de coresponsabilitat pública-privada. Permeten crear sinergies de col·laboració entre les persones destinatàries, els serveis especialitzats, els polítics responsables i la ciutadania. Una

forma molt eficaç de donar resposta i de contribuir a la cohesió social. La TPS, com espai de participació social, és un òrgan idoni per treballar junts i generar noves alternatives i projectes que millorin per assolir el nostre objectiu comú: millorar la seguretat i la cohesió social, i alhora donar noves oportunitats d'exercir la ciutadania als infractors: reparant a les víctimes i millorant el benestar col·lectiu.

La TPS esdevé un espai clau de col·laboració que facilita la cooperació i el treball compartit. El 2010 quan vaig iniciar la prestació dels meus serveis com a coordinadora de la TPS, vaig rebre un encàrrec des de la part social. Les entitats eren qui em feien l'encàrrec de dinamitzar i facilitar el treball amb l'administració. En aquell moment les entitats es presentaven com a part social i es distanciaven i es diferenciaven de l'administració. Demanaven una figura de coordinació de la part social, que donés resposta a les seves inquietuds i els ajudés a defensar davant l'administració el seu posicionament, necessitats... El punt de partida era un Departament de Justícia fort, amb una presència residual de les entitats relegada a l'exercici del voluntariat en el sistema penitenciari, vista com un servei accessori o complementari. La part social basava gran part del seu treball en reclamar un altre paper en l'execució penal, en ser reconegut com agent capaç, una contrapart amb criteri tècnic, expertesa, maduresa i implicació, que estava disposat a formar part i a contribuir en la millora del sistema.

Amb els anys el Departament de justícia ha adquirit pràctica de treballar amb altres agents com actors vàlids: ensenyament és responsable de les escoles d'adults, sanitat és responsable dels metges i els serveis de salut mental... Les polítiques participatives s'han estès i normalitzat en els diferents Departaments de l'Administració, i les entitats socials de la TPS han demostrat la seva vàlua, implicació i capacitat de resposta a les necessitats del sistema. Cada vegada més la TPS és un òrgan d'interlocució, un espai de treball compartit on ambdues parts es reconeixen. Certament és l'Administració qui té la responsabilitat de definir, aplicar i avaluar les polítiques penals. La relació administració – entitats no és igualitària, ja que ambdues parts tenen nivells de responsabilitat diferents. Però ambdues es reconeixen com a part del sistema i entenen de la seva interdependència: L'administració no pot fer una tasca eficaç i eficient sense la col·laboració i la implicació de les entitats socials, així com les entitats socials no poden

definir ni sostenir les polítiques penals per sí soles. Ambdues parts han fet un exercici de reconeixement mutu. La part social entén millor la complexitat del sistema, les reticències als canvis, l'herència de l'estructura jeràrquica... i l'Administració entén millor les inquietuds i demanda de transformació i participació de la part social. El diàleg i el treball conjunt són possibles. La consultora de la TPS ja no és de cap de les parts, és un facilitador d'entesa i treball compartit. És una figura que és de confiança d'ambdues parts i per això pot facilitar l'entesa i pot contribuir a estendre la confiança i la capacitat de vincle entre les parts amb la finalitat de treballar junts.

Una mostra del procés de reconeixement mutu és la transformació de la figura de la coordinació de la TPS, que va sorgir el 2010 com una peça estratègica i al servei de la part social, i s'ha reconvertit el 2014 en una eina clau per al diàleg i la interlocució, que treballa de la mà d'ambdues parts en aquells projectes en que de forma compartida i consensuada es proposa treballar. L'encàrrec ja no és defensar una de les parts, sinó construir diàleg i treball compartit i lluitar contra els obstacles que ambdues parts poden posar al canvi de model de funcionament, a la modernització i millora de les polítiques penals des de l'escolta i el diàleg. Ambdues parts tenen compromís amb el canvi i ambdues parts tenen obstacles i dificultats per avançar i construir els nous processos i projectes. El reconeixement no sempre exigeix situacions d'igualtat, justament el reconeixement passa pel fet cada part reconeix les responsabilitats, competències i limitacions de l'altre.

Però no és suficient amb reconèixer-se, és necessari disposar d'objectius i plans d'acció, cal dotar l'òrgan d'utilitat. És per això que la coordinació de la TPS és la figura en qui recau l'important encàrrec de planificar i facilitar processos de treball que responguin als objectius traçats. S'ha demostrat, com hem vist als exemples, que és necessari disposar de dinamitzadors/es dels espais participatius. No n'hi ha prou amb disposar de l'òrgan, cal dotar-lo de utilitat, cal que disposi de projectes i resultats que donin sentit i reforcin la seva existència. Les entitats i l'administració tenen en el seu focus d'acció prioritari el compliment dels propis objectius i cal disposar d'un agent que recordi a les parts els objectius compartits i en faciliti el seu acompliment. Només amb responsables de fixar i desenvolupar els objectius comuns es prioritza el treball i es desenvolupa.

Algunes vegades se m'ha atribuït el paper del lideratge, però el lideratge, molt emprat en la terminologia empresarial, té a veure amb comandament, amb direcció, amb presa de decisió, amb incidència, introduir una idea i fer-la desenvolupar. Crec que és important ressaltar en la meva funció i activitats el paper de l'acompanyament educatiu enlloc del lideratge. El meu treball s'ha basat en posar en valor el treball dels altres, en facilitar processos per l'assoliment d'objectius, cercar i donar mitjans per aconseguir resultats. La coordinació de la TPS no passa per les definicions empresarials de la direcció de projectes executius, sinó al contrari, es base en una manera de fer on les dues parts de la TPS han de posar de manifest les seves necessitats i inquietuds, i han de ser capaços de sumar, identificant projectes compartits, facilitant l'empoderament de les parts, el treball cooperatiu i la transformació social esperada. Es tracta de facilitar, acompanyar, posar en valor, contrastar... és a dir educar, fer pedagogia.

Hem vist com la campanya "*obrim la porta a la rehabilitació*" era un exemple de política social en el sentit que he argumentat:

- ✓ S'adreça a la societat en general, apel·lant a la responsabilitat col·lectiva en la generació d'oportunitats de reinserció post condemna.
- ✓ Genera confiança en el propi sistema d'execució penal.
- ✓ Es genera des de la coresponsabilitat: persones implicades - administració i entitats socials.
- ✓ Parteix d'un acurat anàlisi de la realitat.
- ✓ Està dotada de continguts.
- ✓ Es desenvolupa com un procés de treball planificat on cadascuna de les parts aporta continguts, expertesa, eines, testimoniatge, contactes... per tal de generar entre tots el resultat més fort possible amb els mitjans disponibles.

L'anàlisi pedagògica es posa en joc de diferents maneres:

- A) En relació als continguts, identificant-se dos moments cabdals: la identificació del contingut de la campanya i la construcció d'un argumentari orientat a la comunicació. Al llarg del procés es va treballant el consens de les diferents parts.

- B) En relació al procés de construcció, amb l'encàrrec de facilitar la participació de totes les parts i l'establiment de consensos.
- C) En la divulgació de resultats. La campanya real comença un cop s'han produït els missatges publicitaris i s'han emès pels mitjans de comunicació i es disposa del vídeo testimonial. És el moment en el que comença la feina de sensibilització social, que no es pot fer només des de la mirada publicitària sinó des de la comunicació social i la Pedagogia Social.

Qualsevol campanya de sensibilització social desenvolupada amb la participació de la mirada de la Pedagogia Social posa en valor l'arrelament comunitari, la participació de les parts, l'apropament a la realitat. Té cura de preservar els límits de la intimitat dels protagonistes, de posar accent en la necessitat compartida, d'explicar bé les raons. La nostra mirada pedagògica hi aporta continguts i permet relacionar les eines i mitjans disponibles amb la finalitat social. És important la mirada pedagògica a l'hora de definir la necessitat i el contingut, i fer-ho des de l'educació implica atendre a les propostes i coneixements de la resta de disciplines que s'hi posen en joc, el llenguatge publicitari, els recursos videogràfics i de telecomunicacions...

Un dels valors de la Pedagogia Social és que permet i obliga a treballar en equip, facilita el treball interdisciplinari, reconeix les pròpies limitacions i impulsa el treball cooperatiu. És una manera de fer reflexiva i inclusiva.

Va ser necessari convèncer les entitats del seu paper rellevant en la construcció i difusió de la campanya, també convèncer l'administració que entitats i administració persegueixen un mateix objectiu i reconeixien el valor i implicació d'ambdues parts. No es tractava de fer crítica destructiva, d'explicar a tothom les febleses de l'administració, sinó recordar la responsabilitat de tothom en l'execució penal i incentivar la responsabilització col·lectiva. Aquest enfoc és el propi de la mirada de la Pedagogia Social.

El *mapa d'activitats* ha estat una altra excel·lent oportunitat per treballar conjuntament amb els centres penitenciaris el paper de les entitats en l'execució penal. El meticulós treball de començar per recollir la informació des de les entitats, ordenar-la i fer-la

visible, després validar-la pels centres penitenciaris en tant que responsables de l'acció que es porta a terme dins els murs, i finalment informar les entitats del resultat final demanant la seva validació, el seu acord i acceptant la difusió del que fan a tota la població en general. Ha estat un procés de gran valor educatiu que no ha tractat només de recollir dades i publicar-les. No s'ha treballat un simple catàleg. El que s'ha fet és un treball d'implicació de les parts, s'ha ajudat a veure a les entitats la importància del treball coordinat amb l'administració, de identificar noves oportunitats de treball en xarxa, de cooperació amb altres entitats. Al mateix temps que s'ha treballat per comunicar als professionals i treballadors dels centres que les entitats no són persones que van a passar una estona, sinó que al darrera de la voluntarietat i la professionalitat hi ha projectes de treball, objectius, continguts, preparació, estructura,... La difusió del mapa ha permès mostrar la diversitat d'accions que les entitats porten a terme i el valor afegit de les seves actuacions, que no tenen per objectiu qüestionar la intervenció professional o minimitzar l'encàrrec de la seguretat a presons, sinó ben al contrari, aporten activitats, acompanyament i oportunitats de relació i interacció amb el medi, sense perjudicar els límits de la privació de llibertat. Esdevé una eina clau per trencar murs, per apropar els interns a la societat i la societat a les presons, apel·lar a la responsabilitat col·lectiva.

La capacitat innovadora de les entitats socials no posa en qüestió el sistema penitenciar, sinó al contrari, l'ajuda a reinventar-se ofereix marges d'acció que permeten millorar el propi sistema i que el complementen.

Visualitzar el que es fa tranquil·litza, evita suspicàcies, desfà mites. La millor campanya de sensibilització és aquella que informa, que dóna raons, perquè el coneixement facilita la presa de decisions i permet millorar. Quan tothom sàpiga millor què i com es fa, més participis en serem i més fàcil serà que tot adquireixi sentit, que tot vagi formant part del mateix procés.

El mapa no és un conjunt de dades i prou, és la oportunitat de veure qui som i què fem. És la oportunitat que l'administració presenti el treball de les entitats coma a part del seu model, com un element rellevant de les seves polítiques penals, ha esdevingut una oportunitat per fer créixer la confiança, establint les bases per un treball cooperatiu més

ampli. No hi ha un element focal o clau, les transformacions en el nostre context de complexitat es donen per múltiples factors, però cadascun és rellevant en si mateix, i el mapa també ho ha estat.

Justament aquesta oportunitat s'ha fet palesa en el projecte d'integració del mapa d'activitats al mapa de serveis integrats de Catalunya. Un cop s'obre la oportunitat de mostrar al mapa de serveis integrats de Catalunya, es fa l'exercici i se'n veu la utilitat, posa de manifesta que mostrar el que fan les entitats queda coix sense mostrar la resta d'accions que fa el propi Departament. Es posa en evidència la necessitat de mostrar també el que es fa des dels equips de treball dels propis centres. És una clara mostra de reconeixement mutu. La implicació del gabinet tècnic del Departament de Justícia, una vegada més, implica més temps fins assolir el resultat final, més paciència, més temps d'espera, però obre una altra oportunitat. Hauré de treballar junts per pensar com hem de presentar i fer visible a la població en general les diferents eines de les que disposa el sistema, serà un cop més un exercici de construcció conjunta, d'entesa, de diàleg que parteix del reconeixement mutu, i del convenciment que podem treballar junts per mostrar el que volem: que hi ha moltes oportunitats d'incidir i oferir oportunitats a les persones privades de llibertat per tal que recuperin les seves responsabilitats com a ciutadans.

L'educació és un procés i requereix temps, motivació i eines. Les polítiques socials es construeixen des de les complicitats i les coresponsabilitats entre polítics, professionals, teixit associatiu i societat civil. L'entesa entre tants agents requereix d'acompanyament educatiu. Ara més que mai la Pedagogia Social ha de ser una eina cabdal en la construcció de les polítiques socials, un element clau per facilitar els anàlisis rigorosos i compartits, per impulsar l'escolta activa, per poder donar veu a les diferents visions, sentiments, expectatives, per construir conjuntament solucions a les nostres necessitats de desenvolupament individual i social, per créixer com persones en societats cohesionades i en equilibri amb el medi ambient, per disposar de civilitzacions sostenibles i recuperar el sentiment de comunitat. La Pedagogia Social pot contribuir en aquesta construcció compartida, pot ajudar a fer vincles, a generar confiança,

l'educació és el nostre millor patrimoni, el que ens ajuda a ser subjectes socials, el que ens facilita conviure i ens dóna benestar.

Hem vist a través de dos exemples concrets de l'àmbit de les polítiques penals, com la Pedagogia Social és una eina de valor en l'acompanyament als diferents agents implicats en la construcció i implementació d'aquestes polítiques, podent afirmar que també ho han de ser en d'altres exemples de polítiques penals i socials que disposin de metodologies i estratègies participatives.

7. Bibliografia

- Alós (de) Moner, R., Esteban, F., Jódar, P., Alcaide, V. i López, P. (2011). *La inserció laboral dels exinterns dels centres penitenciaris de Catalunya*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Recuperat de http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/arxiu/sc_1_087_11cat.pdf
- Andrés-Pueyo, A. i Redondo, S. (2007). Predicción de la violencia: entre la peligrosidad y la valoración del riesgo de violencia. *Papeles del psicólogo*, (28), 157-173.
- Andrews, D. i Bonta, J. (2006). *The psychology of criminal conduct* (4a ed). Cincinnati (USA): Anderson Publishing Co.
- Andrews, D. i Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy and Law*, (16), 39-55.
- Àrea d'investigació i Formació Social i Criminològica (2012). *La reincidència en el programa de Mediació i Reparació de menors*. Barcelona: CEJFE.
- Bergalli, R. (2003). *Sistemas penales y problemas sociales*. Valencia: Tirant lo Blanc.
- Blanco Abarca, A. (1988). La psicología comunitaria, ¿una nueva utopía para el final del siglo XX? Dins A. Martín i altres, *Psicologia comunitaria* (pp. 11-33). Madrid: Visor.
- Blanco, I. (coord.) (2016). *Innovació social i polítiques públiques: reptes i oportunitats (ISOP)*. Recuperat de http://igop.uab.cat/wp-content/uploads/2016/03/ISOP_Informe-final_web.pdf
- Bisquerra, R. (2009). *Metodología de la investigación educativa* (2ª edición). Madrid. Ed. La Muralla S.A.
- Brugué, J. (2012). *Es la política idiotas!*. Girona: Papers amb Accent.
- Canimas, J. (2010) *Practica l'ètica dels serveis socials. Curs d'introducció a l'ètica aplicada a la intervenció social i psicoeducativa* (2a ed.). Girona: Documenta Universitaria.

Recuperat de <http://campusarnau.org/2009/ca/publicacions/13-practica-letica-dels-serveis-socials.html> (darrera consulta 2 març 2017)

Capdevila, M. i Ferrer, M. (2014). *La llibertat condicional a Catalunya*. Barcelona:

Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Recuperat de http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/241422/llibertat_condicional_catalunya_sc109614_cat.pdf

Capdevila, M. (coord.) (2015). *Taxa de reincidència penitenciària 2014*. Barcelona:

Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Recuperat de http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/ambits/formacio_recerca_i_documento/recerca/cataleg_d_investigacions/per_ordre_cronologic/2015/taxa_reincidencia_2014/taxa_reincidencia_2014_cat.pdf

Carmona, M. i Rebollo, O. (2009). *Guia operativa d'acció comunitària*. Barcelona: Acció social i ciutadania, Ajuntament de Barcelona.

Caride, J. A. (1997). Acción e intervención comunitarias. Dins A. Petrus (coord.), *Pedagogía Social* (pp. 222-247). Barcelona: Ariel.

Caride, J. A. (2003). Teories, Models i paradigmes en educació social. Dins A. Planella, J. i Vilar, J. (ed.), *L'educació social: projectes, perspectives i camins* (pp. 47-72). Barcelona: Pleniluni.

Caride, A. i Meira, P. A. (2000). La Educación Social en las políticas Culturales: hacia una construcción pedagógica de la democracia cultural. Dins A. Caride (coord.), *Educación social y políticas culturales*. Santiago de compostela: Facultad de ciencias de la educación, Universidad de Santiago de Compostela.

Cid, J. (2010). La política criminal europea en materia de sanciones alternativas a la prisión y la realidad española: una brecha que debe superarse. *Estudios Penales y criminológicos*, XXX (53-83). Disponible online: https://minerva.usc.es/xmlui/bitstream/handle/10347/4155/pg_055-

[084_penales30.pdf;jsessionid=8834EC93AD5015BD047F61C8FBD6DB56?sequence=1](http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/172873/SC_3_175_11_cat.pdf?sequence=1) (ultima consulta 2/03/2017)

Cid, J. i Martí, J. (2011). *El procés de desistiment de les persones empresonades. Obstacles i suports*. Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada. Barcelona. Recuperat de http://www.recercat.cat/bitstream/handle/2072/172873/SC_3_175_11_cat.pdf?sequence=1

Cid, J., Ferrer, M. i Ibàñez, A. (coords.) (2013). *De l'execució de penes a la reinserció*. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Servei de publicacions.

Clemmer, P. (1940). *The prison community*. Boston: Cristopher Publishing Co.

Cullen, F. (1994). Social support as an organizing concept for criminology: Presidential address to the academy of criminal justice sciences. *Justice Quarterly* (11: 4), 527-559.

De Lara, E.; Ballesteros, B. (2008). *Métodos de investigación en Educación Social*. Madrid: UNED.

Doyal, L. I Gough, I. (1994). *Teoría de las necesidades humanas*. Barcelona: Icaria; Madrid: Fuhem.

Fabra, N., Heras, P., Gómez, M. i Homs, O. (2016). Inserción laboral de personas que cumplen medidas penales. *RES - Revista de Educación social*, (22), 182-197. Consejo General de Colegios Oficiales de Educadoras y Educadores Sociales (CGCEES)

Fabra, N., Fuertes, S. i Heras, P. (2016) La reinserción social postpenitenciaria: un reto para la educación social. *RES - Revista de Educación social*, (22), 143-157. Consejo General de Colegios Oficiales de Educadoras y Educadores Sociales (CGCEES).

Fabra, N., Gómez, M. i Homs, O. (2016). La inserción laboral de los y las expresos. Una mirada desde la complejidad. *RES - Revista de Educación social*, (23), 100-117.

Consejo General de Colegios Oficiales de Educadoras y Educadores Sociales (CGCEES).

Fontova, F. (2014). *Diseño de políticas sociales. Fundamentos, estructura y propuestas*. Madrid: Editorial CCS.

Fontova, F. (2015). Educació social i polítiques Socials: marc conceptual i estratègic. *Quaderns d'educació social*, (17), 46-55. CEESC Barcelona.

Garcia-Borés, J. (2003). El impacto carcelario. Dins R. Bergalli, *Sistema penal y problemas sociales* (pp. 396-425). Valencia: Tirant lo Blanch.

García Canclini, N. (1999). *La globalización imaginada*. Barcelona: Paidós.

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia (2009). *Ordre JUS/370/2009, de 23 de juliol, de regulació de les taules de participació social en l'àmbit penal i penitenciari*. Recuperat de <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/5433/956178.pdf>

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. Direcció General de Serveis Penitenciaris (2011). *El model de rehabilitació a les presons catalanes*. Recuperat de http://www20.gencat.cat/docs/Justicia/Documents/Publicacions/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf

Generalitat de Catalunya. Decret 329/2006. Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya.

Goffman, E. (1979). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amotortu Editores.

Heras, P. (2008). La acción política y la acción comunitària. Dins P. Heras (coord.), *La acción política desde la comunidad* (pp. 15-38). Barcelona: Graó.

- Heras, P. (2008). A modo de epílogo: Pedagogía Social y acción política en la comunidad ¿Qué pedagogía social?. Dins P. Heras (coord.), *La acción política desde la comunidad* (pp. 149-158). Barcelona: Graó.
- Heras, P., Fabra, N., Homs, O., Gómez, M., i Llena, A. (2014). Informe de investigación: “El estudio de la efectividad del programa de reinserción de reclusos en el marco del Reincorpora”. Premi recercaixa 2012. Inèdit.
- Heras, P., Poblete, D., Gómez, M., Pérez, J. i Fabra, N. (2015). La reinserció postpenitenciària, una terra de ningú. Dossier Catalunya Social. Propostes des del tercer sector, num 44. Barcelona: Taula d'Entitats del Tercer Sector de Catalunya.
- Hillery, G. A. (1995). Definitions of community: Areas of agreement. *Rural Sociology*, 20 (2) 93-118.
- Ibañez, A i Cid, J. (2016). *Estudi longitudinal sobre el procés de reinserció de persones empresonades*. Recuperat de: <http://www.recercat.cat/handle/2072/262845>
- Latorre, A.; Rincón, D.; del Arnal, J. (1996). *Bases metodològiques de la investigació educativa*. Barcelona: Ed. Hurtado.
- Laub, J. i Sampson, R. (2003). *Shared Beginnings, Different Lives. Delinquent Boys to Age 70*. Cambridge: Harvard University Press.
- Marshall, T.H. (1965). *Social Policy in the twentieth Century*. Londres: Hutchinson Univesity Library.
- Maruna, S. (2001). *Making Good. How ex-Convicts Reform and Rebuild their Lives*. Washington: American Psychological Association.
- Max-Neef, M. (1994). *Desarrollo a escala humana*. Barcelona: Icaria.
- Meirieu, P. (1998). *Frankenstein educador*. Barcelona: Laertes.

- Milburn, P. i Jamet, L. (2014). La "Prevention de la récidive" ou les conflits de rationalités de la probation française. *Champ penal*, (XI), 1777-5272. Recuperat de <http://champpenal.revues.org/8714>
- Moffit, T. (1993). Adolescence-limited and life-course persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *American Psychological Association*, (100:4), 674-701.
- Montagut, T. (2009). Repensando la política social. *Dilemas de la política social. Documentació social*, (154), 13-23.
- Morata, T. (2014). Pedagogia Social Comunitària: un model d'intervenció socioeducativa integral. *Educació social. Revista d'Intervenció socioeducativa*, (57), 13-32.
- Morin, E. (1994). *Introducción al pensamiento complejo*. Barcelona: Gedisa.
- Morin, E. (2003). *Educación en la era planetaria*. Barcelona: Gedisa.
- Morin, E. (2011). *Los siete saberes necesarios para la educación del futuro*. Barcelona: Paidós.
- Morin, E. (2011). *¿Hacia dónde va el mundo?*. Barcelona: Paidós.
- Murray, R., Caulier-Grice, J. i Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. Young Foundation. Recuperat de http://www.nesta.org.uk/sites/default/files/the_open_book_of_social_innovation.pdf
- Natorp, P. (1913). *Pedagogia social: Teoria de la Educació de la voluntat sobre la base de la comunitat*. Madrid: La lectura.
- Nisbet, R. (1977). *La formación del pensamiento sociológico*. Buenos Aires, Amorrortu.
- Ortega, J. (1997). Comunitat i educació social. Dins A. Petrus (coord.) *Pedagogía Social* (p. 196-221). Barcelona: Ariel.

- Novella, A., Agud, I., Llena, A. i Trilla, J. (2014). La construcción de la ciudadanía. Dins A. Novella et alt. *Participación infantil y construcción de la ciudadanía* (29-44). Barcelona: Graó Crítica y fundamentos num 43.
- Pérez Serrano, G. (2003). *Pedagogía Social, Educación social: Construcción científica e intervención práctica*. Madrid: Narcea.
- Parés M. (2009). *Participación y calidad democrática. Evaluando nuevas formas de democracia participativa*. Barcelona: Ariel
- Parés, M. (2014). Límits i potencialitats de la participació ciutadana en un context de crisi. *Eines*, (19), 33 -40.
- Petersilia, J. (2003). *When Prisoners come home. Parole and prisoner reentry*. Oxford: Oxford University Press.
- Petrus, A. (1995). Educación social y políticas socioeducativas. *Bordón. Revista de Pedagogía*, (47,2), 209-228.
- Petrus, A. (1996). L'educació social al llindar del segle XXI. *Temps d'educació, Revista de la Divisió de Ciències de l'Educació*, (15, 1er. Semestre),13-38.
- Petrus, A. (1997). Concepto de educación social. Dins A. Petrus (coord.), *Pedagogía Social*, (pp. 9-39). Barcelona: Ariel.
- Planella, J., i Vilar, J. (ed.) (2003). *L'educació social: projectes, perspectives i camins*. Barcelona: Pleniluni.
- Quintana Cabanas, J. M. (1984). *Pedagogía Social*. Madrid: Dykinson.
- Riechmann, J. (coord.) (1999). *Necesitar , desear, vivir. Sobre necesidades, desarrollo humano, crecimiento económico y sustentabilidad*. (2a ed.). Madrid: Libros de la Catarata.

- Sabaté, X. (2015). *Guia per a la gestió col·laborativa d'espais i equipaments públics*. Barcelona: Departament de Governació i Relacions institucionals. Programa d'Innovació i qualitat democràtica. Generalitat de Catalunya.
- Sampson R. i Laub J. (1993). *Crime in the Making. Pathways and turning points trough Life*. Cambridge: Harvard University Press.
- Sanchez-Valverde, C. (coord.) (2012). Justicia juvenil y educación social. *Revista de Educación social*, (15). <http://www.eduso.net/res>
- Sanvisens, A. (1984). Educación, pedagogía y ciencias de la educación. Dins A. Sanvicens et alt. *Introducción a la Pedagogía* (pp. 5-38). Barcelona: Barcanova.
- Segovia Bernavé, J. L. (2001). Consecuencias de la prisionización. *Cuaderno Derecho Penitenciario*, (8), 3-27.
- Sempere, J. (1992). *L'explosió de les necessitats*. Barcelona: Ed. 62.
- Shover, N. (1996). *Great pretenders. Pursuits and careers of persistent thieves*. Boulder: Westview Press.
- Subirats, J. et alt. (2008). *Análisis y gestión de políticas públicas*. Barcelona: Ariel.
- Subirats, J., Gallego, R., Domènech, M. i Íñiguez, L. (coords.) (2009). *Polítiques del càstig? Anàlisi comparativa del discurs de la política penitenciària a: Dinamarca, França, Anglaterra i Gal·les i el Canadà*. Barcelona: Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada.
- Tamarit, J.M. (2013). *Avaluació del programa de mediació penal d'adults del Departament de justícia (Generalitat de Catalunya)*. Barcelona: Centre d'estudis Jurídics i formació especialitzada.
- Tébar, B. (2005). *El modelo de libertad condicional español*. Pamplona: Aranzadi.
- Titmuss, R. (1981). *Política Social*. Barcelona: Ariel.

Trinidad Requena, A. i Pérez Sánchez, M. (2010). *Análisis y evaluación de políticas sociales*. Madrid: Tecnos.

Varona, G. (2009). *Justicia restaurativa a través de los Servicios de mediación penal en Euskadi. Evaluación externa de su actividad (octubre 2008-septiembre 2009)*. Donosti: Gobierno Vasco..

Valverde, J. (1991). *La cárcel y sus consecuencias. La intervención sobre la conducta desadaptada*. Madrid: Editorial Popular.

Zimmerman, M. A. (2000). Empowerment theory: Psychological, organizational and community levels of analysis. Dins J. Rappaport i E. Seidman (ed.). *Handbook of community psychology* (pp. 43-63). New York: Klu.

8. Webgrafia

Ared, Fundació per a la Reinserció de Dones. (2017). Consultat 6 març 2017, des de <http://www.fundacioared.org/ca>

El Blog de la Part Social de la TPS. (2015). *Part Social de la TPS*. Consultat 7 març 2017, des de <http://partsocialdelatps.blogspot.com.es/>

Fundació mambré. (2017). Consultat 7 març 2017, des de http://www.fundaciomambre.org/ca/web/69_recursos-residencials.htm

Generalitat de Catalunya. Actualitat. (2014). *Mapa de centres penitenciaris*. Consultat 6 març 2017, des de http://web.gencat.cat/ca/actualitat/detall/20141013_Mapadecentrespenitenciaris-00006

Generalitat de Catalunya. Departament d'Interior. (2016). *Enquesta de seguretat pública de Catalunya, edició 2015*. Consultat 7 març 2017, des de http://interior.gencat.cat/web/.content/home/010_el_departament/publicacions/seguretat/estudis_i_enquestes/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya/enquesta_de_seguretat_publica_de_catalunya_2015/ESPC2015_resum.pdf

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2011). *El model de rehabilitació a les presons catalanes*. Consultat 6 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/web/.content/enllacos/pdf/model_rehabilitacio_presons_catalanes.pdf

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *El pla director d'equipament penitenciaris 2013-2020*. Consultat 6 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/departament/plans_estrategics/pla_equipaments_penitenciaris.pdf

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *Estadístiques. Justícia juvenil*. Consultat 7 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/justicia_juvenil/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *Estadístiques. Serveis penitenciaris*. Consultat 7 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/serveis_penitenciaris/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *Estadístiques. Mesures penals alternatives*. Consultat 7 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/mesures_penals/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *Pla de col·laboració de les entitats socials de Catalunya amb el Departament de Justícia per al desplegament d'accions de voluntariat en l'àmbit de l'execució penal*. Consultat 7 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/web/.content/documents/serveis_penitenciaris/voluntariat_penitenciari/pla_collaboracio_entitats_voluntariat_2015.pdf

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2015). *Voluntariat en l'àmbit penitenciari*. Consultat 15 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciari/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2016). *Estadístiques. Centre d'Iniciatives per a la Reinserció*. Consultat 7 març 2017, des de

<http://justicia.gencat.cat/ca/departament/Estadistiques/cire/>

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Àmbits d'actuació. Serveis penitenciaris. Col·laboració institucional i social*. Consultat 7 març 2017, des de

http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/collaboracio_institucional/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Àmbits d'actuació. Serveis penitenciaris. Voluntariat en l'àmbit penitenciari*. Consultat 7 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/Voluntariat-en-lambit-penitenciari/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Centre d'Iniciatives per a la Reinserció*. Consultat 7 març 2017, des de <http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/cire/>

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Cercles de Suport i Responsabilitat*. Consultat 7 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/cercles/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació. Dades fins a febrer de 2017*. Consultat 7 març 2017, des de http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Descriptors estadístics de serveis penitenciaris i rehabilitació. Dades fins a febrer de 2017. 9.1.1 Evolució dels interns de 3r. grau*. Consultat 7 març 2017, des de http://www.gencat.cat/justicia/estadistiques_serveis_penitenciaris/9_pob.html

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Programa Compartim de gestió del coneixement del Departament*. Consultat 7 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/ca/ambits/formacio_recerca_documentacio/formacio/gestcon/

Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia. (2017). *Taula de participació social de Catalunya. Pla de treball 2017*. Consultat 7 març 2017, des de http://justicia.gencat.cat/web/.content/home/ambits/reinsercio_i_serveis_penitenciaris/colaboracio_institucion/taula_de_participacio_soc/pla_treball/pla_treball_tps_2017.pdf

Generalitat de Catalunya. Departament de Territori i Sostenibilitat. (2017). *Cartografia i Toponímia. Nou Hipermapa*. Consultat 7 març 2017, des de http://territori.gencat.cat/ca/01_departament/12_cartografia_i_toponimia/hipermapa/

Generalitat de Catalunya. El voluntariat a Catalunya. (2017). *Pla nacional de l'associacionisme i el voluntariat*. Consultat 7 març 2017, des de <http://www.voluntariat.org/el-voluntariat-a-catalunya/pla-nacional-de-lassociacionisme-i-el-voluntariat>

Generalitat de Catalunya. Institut d'Estadística de Catalunya. (2016). *Salari brut anual i guany per hora. Per sexe i sectors d'activitat*. Consultat 7 març 2017, des de <http://www.idescat.cat/economia/inec?tc=3&id=5809>

Generalitat de Catalunya. Organismes. (2017) *Organigrama – Departament de justícia*. Consultat 6 març 2017, des de <http://sac.gencat.cat/sacgencat/AppJava/organigrama.jsp?codi=13757&cap=tr ue>

Generalitat de Catalunya. Portal Jurídic de Catalunya. (2016). *Decret 45/2016, de 19 de gener, d'estructuració del Departament d'Afers Exteriors, Relacions Institucionals i Transparència*. Consultat 7 març 2017, des de http://portaljuridic.gencat.cat/ca/pjur_ocults/pjur_resultats_fitxa?action=fitxa&documentId=714417

Grup 33. (2017) *Plataforma Ciutadana de Sensibilització i Mobilització*. Consultat 6 març 2017, des de <http://www.grup33.org/portal/index.php/ca>

Kriminalomsorgen. (2017). *About the Norwegian Correctional Service*. Consultat 7 març 2017, des de <http://www.kriminalomsorgen.no/directorate-of-norwegian-correctional-service.5081108-265199.html>

Obra Social “la Caixa”. (2017). *Reincorpora de la Caixa*. Consultat 7 març 2017, des de <https://obrasociallacaixa.org/ca/pobreza-accion-social/integracion-laboral/reincorpora-de-la-caixa>

Presons pel canvi. (2017). *Associació de voluntaris col·laboradors en lleure al Centre Penitenciari Lledoners*. Consultat 6 març 2017, des de <https://presonspelcanvi.wordpress.com/>

Recercaixa. (2014). *De la presó a la comunitat*. Consultat 7 març 2017, des de <http://www.delapresoalacomunitat.com/index.php/ca/>

Taula d’entitats del Tercer Sector Social de Catalunya. (2017). Consultat 7 març 2017, des de <http://www.tercersector.cat/>

The Council of State Governments. Justice Center. (2017). *Second Chance Act*. Consultat 7 març 2017, des de <http://csgjusticecenter.org/nrrc/projects/second-chance-act/>

UTE Centro Penitenciario de Villabona. (2017). Consultat 6 març 2017, des de <http://www.utevillabona.es/>

9. ÍNDEX DE GRÀFICS:

Gràfic 1: Nombre de mesures aplicades totals per anys de justícia juvenil, p. 50.

Gràfic 2: Nombre de condemnats/es en 3er Grau i LC a Catalunya, p. 67.

Gràfic 3: Informacions que ha de contenir un catàleg de serveis i Entitats de la TPS.
Recull de percepcions de les entitats 2010, p. 120.

Gràfic 4: Perfil i nombre d'entitats per àmbits d'actuació. Març 2017, p. 156.

Gràfic 5: Perfil i nombre d'entitats. Març 2017, p. 157.

Gràfic 6: Nombre d'activitats per centres i perfil, p. 182.

Gràfic 7: Tipus d'activitats de col·laboració que es porten a terme als diferents centres penitenciaris de Catalunya, p. 183.

Gràfic 8: Nombre d'entitats col·laboradores presents als diferents centres penitenciaris, p. 184.

Gràfic 9: Nombre de centres on les diferents entitats col·laboradores realitzen activitats, p. 185.

Gràfic 10: Tipus d'activitats de voluntariat que es porten a terme als diferents centres penitenciaris de Catalunya, p. 186.

Gràfic 11: Nombre d'entitats de voluntariat presents als diferents centres penitenciaris, p. 187.

Gràfic 12: Nombre de centres on les diferents entitats de voluntariat realitzen activitats, p. 188.

Gràfic 13: Nombre de centres on les diferents entitats de voluntariat realitzen activitats, p. 190.

10. ÍNDEX IMATGES

Imatge 1: Pòster anunci campanya p. 110.

Imatge 2: Participacions en congressos i jornades especialitzades p. 113.

11. ANNEXOS

